

Sotsiaaltöö

SOTSIAALTÖÖ JA SOTSIAALPOLIITIKA ERIALAAJAKIRI

Mida tähendab ökosotsiaaltöö?

Muudatused sotsiaalhoolekande
seaduses ja teistes seadustes

Sõjapõgenike abistamine omavalitsustes

Kolm võistlevat heaolu
diskursust asenduskodus

Liikumispuudega naiste kogemused
seoses emaks saamisega

Ajakiri Sotsiaaltöö aitab kaasa sotsiaalvaldkonna töötajate professionaalsele arengule ja silmaringi laiendamisele. Tervise Arengu Instituudi ja sotsiaalministeeriumi väljaantavast ajakirjast saab lugeda uurimistulemusi ja teoreetilisi ülevaateid sotsiaaltööst ning sotsiaalpoliitikast; kogemuslikke, nõuandvaid ja informatiivseid artikleid, mis on toeks kõigile, kes puutuvad kokku sotsiaaltöoga.

Sotsiaaltöö paberajakiri ilmub neli korda aastas: veebruaris, mais, septembris ja detsembris. Tiraaž on 1000 eksemplari. Ilmub 1997. aastast.

Loe artikleid veebis!

Artikleid saab lugeda ka Sotsiaaltöö veebilehel. Veebis on pidevalt uuenev sündmuste ja koolituste kalender.

Liitu uudiskirjaga!

Telli tasuta e-uudiskiri, mis sisaldab ajakirja ja valdkonna olulisemaid uudised, värsked ülevaateid, veebiartikleid ja sündmusi.

Telli ajakiri!

Tellimuse saab vormistada ajakirja veebilehel.

Teeme koostööd!

Kaastöid ja koostööettepanekuid ootame toimetuse meiliaadressile ajakiri@tai.ee.

Uuri lisaks: www.tai.ee/sotsiaaltöö

Toimetuse kolleegium

Asgeir Falch-Eriksen, Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Kadi Lauri, Maarja Krais-Leosk, Eike Käsi, Valter Parve, Riho Rahuoja, Hede Sinisaar, Judit Strömpl, Piret Tamme, Karmen Toros, Taimi Tulva, Meeli Tuubel.

Toimetus

Vastutav toimetaja Regina Lind

Toimetaja Kairiin Nuudi

Kaastoimetaja Helve Hennoste

Kontakt

Tervise Arengu Instituut, Hiiu 42, 11619 Tallinn

Tel 659 3931, e-post ajakiri@tai.ee

www.facebook.com/ajakiriSotsiaaltöö

Trükk: Trükiteenused OÜ

**Tervise
Arengu
Instituut**

SOTSIAALMINISTEERIUM

SISUKORD

Eessõna

Hanna Vsevio 2

Persoon

Aitamisele pühendatud elu.

Aime Vaggo, Tiia Spitsõn

ja Küllike Kaldoja

Kadri Kuulpak 3

Korraldus

Sotsiaalhoolekande seaduse

ja teiste seaduste muutmise

seadus toob uuendusi

Kadri Mets 9

Riiklik perelepitusteenus

Liisa-Lotta Raag, Rea Uudeküll

Anna Vorobjova 16

Seltsilised annavad sotsiaalhoolekande
teenustele lisaväärtust

Krista Pegolainen-Saar, Karin Talalaev

Kommentaar: Õnne-Liv Valberg 23

Sotsiaaltöö kui elukutse

Prof Aila-Leena Matthies:

Ökosotsiaaltöö juhatab teed

jätkusuutlikumasse tulevikku

Kairiin Nuudi 28

Tegevusjuhendaja Lauris Geurden:

keskkond on inimese põhivajadus

Kairiin Nuudi 37

Mõeldes sotsiaaltööpäevale

Merle Linno 41

Kohalik omavalitsus

Lääne-Harju vallas on esikohal

inimene ja tema keskkond

Anneli Sert, Kadri Kauksi 43

Sotsiaaltöötajatel on sõjapõgenike
abistamisel käed-jalad tööd täis

Tiia Spitsõn, Karmen Vetemäe,

Katre Mägi, Merle Liivak 49

Õigus

Isikliku abistaja teenuse reguleerimine

kohaliku omavalitsuse õigusaktides

Evelin Hillep 56

Vaimne tervis

Ei või koroonast pärast koduvärvastki

välja minna. Pandeemia mõju noorte

vaimsele tervisele ja kuidas neid toetada

Karin Streimann 61

Uurimus

Lastekülast kogukonda, armastav

hoolitsus ja lapsekeskus – kolm võistlevat

heaolu diskursust asenduskodus

Ingrid Sindi 69

Eelretsenseeritud artikkel

Liikumispuudega naiste kogemused

ja väljakutsed raseduse, sünnituse

ja sünnitusjärgse perioodi ajal

Marika Merits, Kadi Lubi,

Anneliis Aavik 79

Erialane haridus

Magistriõppekava „Inimesekeskne

sotsiaalne innovatsioon“

Ewe Alliksoo 90

In Memoriam

Marju Selja mälestuseks

Judit Strömpl, Jüri Kõre, Regina Lind 93

EESSÕNA

Selle aasta alguses avanes mul hea võimalus jätkata tööd Eesti elanike heaolu ja toimetuleku parandamiseks sotsiaalala asekantslerina. Oma varasemast, 11-aastasest kogemusest laste ja perede valdkonna planeerimisel ning juhtimisel tean, et sotsiaalsektor on viimase kümne aasta jooksul teinud suure arenguhüppe. Oleme keskendunud sellele, et toetada inimeste õigust elada kodus, olla väarikas ja iseseisev oma eluga seotud otsustes ning luua elamiseks parim keskkond. Olen ka näinud, millise suure ja tänuväärse pühendumusega inimesed sotsiaalsektoris töötavad nii kohalikul tasandil, teenuseosutajatena, huvikaitsjatena kui ka vabatahtlikena. Suur tänu teile selle eest!

Riigiametniku töö eesmärk on traditsiooniliselt olnud õigusloome ja regulatsioonide täiustamine. Pahatihti tundub aga, nagu oleks seaduste muutmine saanud eesmärgiks omaette ning tegelik sisuline vajadus jäänud hoopis tagaplaanile. Sageli peaks aga lahendus olema hoopis praktiline: mõne tööprotsessi läbimõtlemine, parem ametkondlik koostöö või abivajaja sisukam nõustamine. Sotsiaaltöö üldiselt, aga eriti viimased kaks COVID-19 aastat ning energia- ja pagulaskriis on õpetanud, et eelkõige on vaja uusi, kiireid, paindlikke ja empaatilisi lahendusi. Probleemid on muutunud keerulisemaks ja ootus sotsiaaltööle ning sotsiaaltöötaja oskustele on oluliselt muutunud. Rätsepalahendused ja proaktiivsus on vaid ühed märksõnad, millega kindlasti peame edasi töötama.

Üks hea lahendus on laialdasem disainmõtlemine, mis seab keskele kohale inimese vajaduse. Inimkesksus pole aga pelgalt väärtuspõhimõte, vaid tihti ka kõige tõhusam tulemuse saavutamise võimalus. Eks siingi ole oma riskikohad, näiteks kuidas eristada vajadust ja soovi. Kindlasti ei saa disainmõtlemine olla kõigi soovide lahendus, vaid aitab eelkõige mõista kogukonda, lähimuspõhimõtet, riigi, omavalitsuse ja inimese enda vastustust.

Poliitika kujundamise eesmärk on leida probleemile lahendus. Kui probleemid on kompleksed, ja sotsiaalvaldkonnas enamasti on, siis leiab häid lahendusi vaid koostöös: meeskondades, mis on ka ise mitmekülgsed. Peame rohkem tähelepanu pöörama sellele, milliseid teadmisi ja oskusi konkreetse probleemi lahendamise eeldab ning olema valmis sellest lähtuvalt ka uusi meeskondi ja töötegemise viise kujundama.

Usun, et inimeste usaldus riigi vastu ja valmisolek ka ise riigi heaks panustada tekib paljuski kogemuse kaudu, kui professionaalselt ja laiapõhjaliselt on nende muret lahendatud, kui nad on abi vajanud. Sotsiaaltöötaja on eesliinil ja tema vastutus on suur. Suhtlemisergas ja hästi haritud sotsiaaltöötaja, kes oskab märgata inimestes endas ja nende keskkonnas peituvad võimalusi, on kogukonnale väga väärtuslik.

Soovin meile töös jaksu ja vastupidavust!

Hanna Vseviov

sotsiaalministeeriumi sotsiaalala asekantsler

Foto: erakogu

Kadri Kuulpak
ajakirjanik

Aitamisele pühendatud elu

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni elutööpreemia pälvisid tänavu kolm staažikat sotsiaalala töötajat: **Aime Vaggo**, **Küllike Kaldoja** ja **Tiia Spitsõn**. Oma tööaastatest on neil meenutada nii mõndagi huvitavat. Ka jagavad nad mõtteid sellest, mis on sotsiaaltööd tehes oluline ning mis küsimused vajaksid suuremat tähelepanu.

Erinevast töökogemusest hoolimata on Vaggo, Kaldoja ja Spitsõn mitmeski küsimuses ühel nõul. Suure tunnustuse pälvinud naised nendivad, et ületundidest selles ametis ei pääse ja piiride seadmise oskus tuleb aastatega. Nende hinnangul on sotsiaaltöötaja olulisim omadus empaatiavõime. Tuleb mõista, et inimesed soovivad ning peaks saama ka eaka ja haigena oma kodus elada – see on sotsiaalvaldkonna tuleviku suurim lahendamist vajav murekoht.

Kuidas te sotsiaalvaldkonda jõudsite?

Vaggo: Mu esimene töökoht oli lastesõime juhataja ja hiljem jätkasin 94. lasteaia juhatajana Pirital. Aastal 1993 pakuti mulle sotsiaalhoolekande osakonna juhataja kohta. Olin tegelenud Pirita laste ja perede probleemidega ning tundsin inimesi. Mõnes mõttes sattusin sotsiaalvaldkonda siiski endale üllatusena. Läks kuidagi õigesti, sest see töö on mulle eluag meeldinud.

Aime Vaggo, Küllike Kaldoja, Tiia Spitsõn

Fotod: Vahur Lõhmus ja Kanepi vallavalitsus

Kaldoja: Alustasin 1996. aastal sotsiaal-nõunikuna Kõlleste vallavalitsuses. Varem töötasin kolhoosis osakonnajuhatajana ja selle töö kaudu teadsin kogukonda hästi. Majandis tuli inimeste eest hoolt kanda. Mäletan näiteks, kuidas peredele anti kooli alguses toetust.

Spitsõn: Jõudsin sotsiaalvaldkonda juba 18. eluaastal. Huvitaval kombel leidis see töö minu ja nii olen jäänud valdkonda tööle. Ei kahetse valikut, sest pole veel kordagi olnud päeva, kui oleksin mõelnud, et ei taha tööle minna.

Meenutage oma sotsiaaltööõpinguid.

Vaggo: Sotsiaaltööteadmised omandasin Tallinna Pedagoogikaülikoolis kaheaastases diplomioppes. See oli väga oluline: teooriat on vaja teada. Anne Tiko õpetas meile psühholoogiat, meil toimus ka arvutiõpe, Soome õppejõud lugesid teooriaaineid. Kahtlemata jäi puudu õigusaktide ja raamatupidamise poolest. Meie kursus oli ääretult vahva, kõigis sätas tahtmine midagi muuta.

Tiia Spitsõn: „Pole veel kordagi olnud päeva, kui oleksin mõelnud, et ei taha tööle minna.“

Kaldoja: Mul on sotsiaaltöö eriala kutsetunnistus. Õpingute ajal räägiti hästi palju teenustest ja sellest, kuidas inimesed võimalikult kaua oma kodus saaksid elada. Juba tol ajal oli sellest juttu. Vahepeal toimus hooldekodude buum, olen olnud 15 aastat hooldekodu juhataja, aga olen samuti seda meelt, et inimestel peaks võimaldama vanaduspõlve veeta oma kodus. Umbes pooled hoolealustest, keda sel ajal kohtasin, oleksid toe abil iseseisvalt hakkama saanud.

Maal ei ole sellega hästi. Siin on hajaasustus, külad on tühjad. Pakume koduhooldust,

aga vahemaad on suured, maainimene on ka kinnisem ega pruugigi tahta võrast oma koju.

Spitsõn: Astusin 1984. aastal hoopiski Tallinna Majandustehnikumi, kus õppisin õigusteadust. Kertu Vinkel õpetas meile nii töö- kui ka perekonnaõigust. Seaduse lugemise ja rakendamise oskus on sotsiaaltöös kasuks tulnud. Töötasin kaua Hiiumaal pensioniametis, kus töö oli seaduse rakendamise seotud, mõnikord tuli mitu korda aastas pensioneid ümber arvestada.

Hiljem õppisin Tallinna Ülikoolis sotsiaaltööd. Selleks ajaks olin tükk aega töötanud, nii et õpingud kinnitasid praktikat. Oluline osa oli kogemuste vahetamine kursusekaaslastega. Igal omavalitsusel on oma eripärad, kuidas juhtumeid lahendada. Seal on jäänud sõprussidemed ka hilisemaks. Õppejõud Taimi Tulvaga ristusid meie teed ka hiljem Tallinna Sotsiaaltöö Keskuses, kus olime koos kutsevalifikatsioonikomisjonis.

Missugused isikuomadused peavad sotsiaaltöötajal olema?

Vaggo: Kõik algab empaatiavõimest – see on ääretult oluline. Samuti on oluline pinge- ja stressitaluvus. Sotsiaaltöötaja peab oskama ennast hoida, oma ressursse jagada ja piire seada. Usku ei tohi kaotada, ei oma töösse ega aidatavasse inimesse. Ja veel – oluline on koostöötahe. Üksi seda tööd ei tee. Peab oskama abi küsida, abi otsida, kolleegidele toetuda ja ise kolleege toetada.

Kaldoja: Empaatiavõime! See on kohe kõige tähtsam. Pead olema hea kuulaja, enda arvamuse avaldamisega peab tagasihoidlik olema. Kannatlikkust on vaja. Inimestega peab aus olema. Sotsiaaltöös on palju veenmist, aga kuidagi lõpuks ikka saan inimestega kokkuleppele. Palju tööd on tulnud teha vanemate inimestega, kelle tervis või elamistingimused on kehvad, aga nad ei tihka hooldekoju minna. Lõpuks ikkagi

ELUTÖÖ TEGIJAD SOTSIAALVALDKONNAS 2021

Aime Vaggo

- juhtis 28 aastat sotsiaalosakonda Pirital ja jäi nüüd pensionile
- kuulus tuumikusse, kes ehitas üles Tallinna linna hoolekande
- pikaaegne aktiivne ESTA liige, on osalenud eetikakomitee töös

Küllike Kaldoja

- põline Kanepi valla, enne ühinemist Kõlleste valla sotsiaaltöötaja
- juhtis 15 aastat ka kohalikku hooldekodu
- kasutab töös loovalt kogukonnas peituvaid ressursse

Tiia Spitsõn

- järgmisel aastal täitub sotsiaalvaldkonnas 45 aastat
- karjäär algas Hiiumaalt, viimased 18 aastat on möödunud mandril, juhtides Harku valla sotsiaal- ja tervishoiuosakonda
- on osalenud mitmetes sotsiaaltöö parendamise ja uute suundade väljatöötamisega tegelevates töörühmades

saadakse aru, et asutuses on vähemalt soe toot ja tuba.

Spitsõn: Oluline on kannatlikkus, kuulamisoskus, tahe mõista ka siis, kui inimene on väga palju eksinud – ka sellist inimest tuleb proovida mõista. Muidugi on tähtis empaatiavõime, ausus ja sisemine soov seda tööd teha.

Kuidas selles töös piire seada?

Vaggo: Olen vist üle keskmise empaatiline, alati see ei õnnestu. Mõnikord näed tööl käsitletud probleeme ka unes, aga üldiselt tuleb lihtsalt suuta uks selja taga sulgeda ja töömured kabinetti jätta. Aitab ka kõikvõimalik kõrvaltegevus ja hovid. Laulan Tallinna Raekooris ja Tallinna Võru seltsi folklooriansamblis Liiso. Laul teeb rinna rõõmsaks! Elan Lasnamäel, kus mul kahjuks oma aiamaad ei ole, aga möllan toataimedega. Väga oluline on pere ja sõbrad.

Kaldoja: Viimasel ajal olen rohkem hakanud mõtlemale, kuidas „ei“ öelda. Varem

ma seda üldse ei osanud. Olen seetõttu perele liiga teinud. Mu abikaasa ja lapsed on mind töös aidanud. Kui on vaja olnud, on mu tüdrukud inimeste kodusid koristanud, eakatele süüa viinud. Mees on inimestele puid viinud. Tagantjärele mõtlen, et äkki poleks pidanud oma lapsi tööle sundima.

Olen mõelnud, et maa- ja linnasotsiaaltöötaja rollid on hästi erinevad. Maal tunned kõiki, hästi raske on „ei“ öelda. Linnas oled ametnik: tööpäev lõpeb, lõpeb ka töötegemine. Maal ei julge mõni kiirabigi kutsuda, helistab enne mulle: „Me ei oska tellidagi, tule ikka sina.“ Põlva kiirabi juba tunneb mu autot ja on selle järgi õigeid maju üles leidnud.

Spitsõn: Sotsiaalvaldkonnas on palju ületöötamist ja sellega peab paraku leppima. Seda ei saa sellest kontekstist kunagi lõplikult välja võtta. Oleme kõik inimesed ja päris nii ei saa, et me midagi koju kaasa ei võta. Kliendid tulevad koju kaasa mõtetes, nad tulevad koju kaasa ka paberitena, millega õhtul kodus töötame.

Seda tööd tehes on oluline, et pere oleks mõistev. Mul on abikaasa ja täiskasvanud poeg, kes on igati toetavad. Tööpingeid aitavad maandada koduaed, maakodu Hiiumaal ja jalutuskäigud koeraga.

Rääkige mõni lugu oma tööst, mis on hästi meelde jäänud.

Vaggo: Mulle on üks Narva-Jõesuust pärit lastekodupoiss meelde jäänud. Saime kuidagi väga hea kontakti. Ta käis pidevalt mu juures nõu küsimas. Suutsin teda mõjutada ja veenda. Tal oli keeleprobleem ja ta leidis, et kergem on õppida pagariks. Ütlesin talle, et vali ikka koka eriala, niimoodi on sul paremad väljavaated. Kui ta praktikale jõudis, siis kirjutas mulle, et peab ikka nii palju tegema, kalu rookima ja mida kõike. Veensin teda, et ta saab ikkagi tasuta põhjaliku väljaõppe, ja mis eriti tore, ta võetigi praktikakohta tööle. Kokapalga kõrvalt suutis ta nii palju raha kõrvale panna, et ostis korteri. Olen tema üle väga uhke! Käisin tema restoranis söömas ja ta tõi mulle ühe toailille, mida siiani hoian.

Küllike Kaldoja: „Maa- ja linna-sotsiaaltöötaja rollid on hästi erinevad. Maal tunned kõiki, hästi raske on „ei“ öelda.“

Kaldoja: Mulle on meelde jäänud hooldekodu elanike lood. Nemad on ennast mulle ehk rohkemgi avanud kui sotsiaaltöökliendid. Palju on inimesi, kellel on perekond, aga suhted pole head, midagi on elus valesti läinud, neil pole mitte kellegagi lähedust. See on päris kurb. Olen mõelnud, kuidas inimeste elus nii läheb. Tundub, et inimesed ei räägi omavahel asju piisavalt selgeks. Olen mõne pere ellu sekkunud nii, et omavahel

on hakatud suhtlema ja lahendusteni jõutud. Rääkimine, kuulamine, sellest on peredes vajaka.

Tiia Spitsõn: „Kliendid tulevad koju kaasa mõtetes, nad tulevad koju kaasa ka paberitena, millega õhtul kodus töötame.“

Spitsõn: Algusaastatest mäletan lugu, kui inimene oli ääretult pahane, sest ühes omavalitsuses anti toetusi teisiti kui meie omavalitsuses. Tegelikult toetused omavalitsustes erinevadki. Tegemist oli ravimitoetusega. Uks läks pauguga lahti. Pöörduja küsis tere ütlemata, mida siit saab. Tervitasin ja palusin istuda, mille peale ta ütles, et ma ei kamandaks. Selline vestlus kestis üle veerand tunni. Kasutasin ära õpitud hääletooni, monotoonset kõnestiili ja palusin tal ikka istuda. Lõpuks ta istuski ja vestlesime. Tuli välja, et me ei saanud teda aidata, sest tema ostutšekid kajastasid tooteid, mida me ei hüvitanud. Seletasin talle kõik ära, lõpuks oli ta rahul ja sai ka teavet teistest abivõimalustest. Vahel on vaja mitut nõustamist, et jõuda selleni, mis mure tegelikult inimest vaevab ja milline abi on kõige tõhusam. Elud on sageli väga keerulised ja uskomatud.

Missugused sotsiaaltöökogemused teid inimesena, sotsiaaltöötajana veel mõjutanud on?

Vaggo: Parvlaev Estonia huku ajal 1994. aastal olin algaja sotsiaaltöötaja. Piritalt jäid Estonia peale 13 pere liikmed. Nende lohutamine leinas ja turvatunde loomine on mulle hästi meelde jäänud. Need olid rängad nädal-kaks. Hästi liigutav oli, et tagantjärele tuli üks inimene ja tänas mind, et olin talle sel ajal kõige suurem tugi.

Kaotasin oma tütre 1993. aasta septembris. Ma ei oska öelda, kas see mind toetas, aga nende inimeste nõustamine tuli hästi minu seest. Psüühiliselt oli see väga koormav, aga sain sellega hakkama. Leinaga toimetulekut olen ka hiljem õppimas käinud.

Karjääri algusest on meelde jäänud üks abikaasa kaotanud memmeke. Avaldasin talle kaastunnet ja ta ütles, et on sel päeval neljandas asutuses ja see oli esimene kord, kui keegi talle kaastunnet avaldas. See oli minu jaoks ääretult üllatav – kaastunde avaldamine on ju nii inimlik.

Kaldoja: Olen imestanud selle üle, kuidas on muutunud sotsiaaltöö vaatevälja jäävad mured. Perede probleemid on niivõrd hullud! Mul ei olnud varem ka üht sellist. Laste jagamine lahutatud vanematega peres, suhtluskorra paikanemine – see on nii raske! Lastest on kahju. Töötan Kõlleste endises vallamajas, kus on ka noortekeskus. Lapsed tulevad pärast kooli siia ja on nii toredad. Nad räägivad oma perede lugusid ja arutame mõne olukorra üle. Mind ja noorsootöötajat usaldatakse ning oleme niimoodi mitu probleemi lahendanud.

Spitsõn: Mulle meenub üks positiivne lugu. Minu vastuvõtul käis vanaproua, kes sai kohtumiselt vastused oma küsimustele ja lahkus. Kümne minuti pärast tuli ta aga tagasi. Küsisin, kas midagi jäi rääkimata või kas meenus midagi olulist. Ta naeratas ja ütles: „Ei, kõik on hästi, ma ei pea täna oma rohtusid võtma!“ Ütlesin, et arst on need välja kirjutanud, tuleb ikka võtta. Ta vastas: „Ma sain täna oma rohud teie käest! Aitäh!“ Naeratas ja läks rõõmsana koju. Kui ma Harku valda tööle tulin, siis rääkisin tollasele vallavanemale, et võiksime eakaid alates 70. eluaastast ümmargustel tähtpäevadel ja 90. eluaastast igal sünnipäeval meele pidada. Algusaegadel ei olnud rahalist

toetust, aga tellisin eakatele bordoovärvi sallid, kuhu oli kuldsega peale kirjutatud „Harku vald“. Teine kingitus oli lauakell, kolmas nahast prillitoos. Hiljem hakati tähtpäevatoetust maksma. Käime eakaid õnnitlemas koos vallavanemaga, et nad saaksid vallavanemale rääkida, mis neile muret tekitab. See annab ka ülevaatlikuma pildi, millised on meie valla eakate probleemid ja soovid. Inimesed küsivad puude, kraavide, bussiliikluse, hooldekodude, ravimitoetuste, küttepuude ja kõige muu kohta, mis valla eluga seotud.

Mis suunas sotsiaaltöö liikuma peaks?

Vaggo: Täiesti kasutamata võimalus on naabrite kaasamine üksteise abistamisse. Et keegi väikese tasu eest viiks supi naabrile, vaataks, et rohud oleks võetud. Elan Lasnamäel üheksakordses majas. Neid, kellel on kolm-neli sõna vahetan, on kahe pere jagu. Sõitsin vahepeal reisile ja mul oli vaja kedagi, kes mu lehed postkastist ära võtaks. Suure surmaga sain ühele naabrile võtmed antud. Kuidas sellist kogukonnatunnet tekitada, seda pole ma veel välja mõelnud. Võib-olla peaksin oma kortermajas vabatahtlikuks hakkama!

Aime Vaggo: „Täiesti kasutamata võimalus on naabrite kaasamine üksteise abistamisse.“

Kuigi paberil käivad sotsiaalvaldkond ja tervishoid koos, siis päriselus oleme ikkagi ääretult lahutatud. Kui saaks need võimalused kuidagi ühitada, et inimesed ei kukuks kahe süsteemi vahele musta auku. Hästi oluline on, et inimene saaks võimalikult kaua oma kodus elada. Selleks aga on vaja, et meditsiiniteenused tuleks ka sinna juurde. Pensionid peaksid olema

piisavalt suured, et eakad tuleksid omal käel toime.

Poliitikutele tahaksin öelda, et palun kuulake suurte otsuste langetamisel praktikuid, kes neid otsuseid peavad täitma hakkama. Uskuge, meil on häid ettepanekuid, kuidas asjad normaalselt toimima panna.

Kohalikele poliitikutele tahaksin soovitada vähem tormlemist enne valimisi. Sotsiaalhoolekannet läheb vaja kogu aeg. Lahendamist vajavad mured ja probleemid ei järgi valimiste kalendrit. Kui ei soovi tõsta meie tööd esikohale, siis vähemalt võrdsustage see lumekoristuse, tänavaukude lappimise, lehtede veo, sõelmete ja mulla jagamise ning muu teie jaoks oluliseega.

Kaldoja: Inimene peab saama lõpuni oma kodus elada, see on väga tähtis. Teine küsimus on pered, kuidas neid paremini toetada. Pereeluks on vähesed valmis. Meil on siin väike kool, aga igas klassis on omajagu lapsi, kes kuidagi sotsiaaltöö vaatevälja satuvad: mitte õppimise pärast, vaid pereprobleemidega.

Küllike Kaldoja: „Sotsiaaltöö on meeskonnatöö. Kohe, kui on mõni keerulisem probleem, saab üheskoos arutada ja kolleegidele toetuda.“

Spitsõn: Muudatusi suures plaanis teeb üldiselt riik. Hea, et on ka organisatsioonid, liidud, kes saavad kaasa rääkida. Olen ka ise praegu kahes töörühmas. Üks oluline probleem on hoolekodude kõrged teenusehinnad, aga kavandatakse muudatust, et need ei jääks enam ainult perede kanda.

Sotsiaalvaldkonna probleem on tööjõupuudus. Järjest enam otsitakse sotsiaal-

hoolekandespetsialiste, hooldustöötajaid ja lastekaitsespetsialiste, aga neid on väga raske leida.

Muudatusi on vaja teha pidevalt kogu sotsiaalvaldkonnas, olgu tegemist väikeste lastega, puudega inimestega, töötutega, töövõime kaotanud inimestega, eluheidutega või majanduslikult raskesse olukorda sattunud peredega.

Aime Vaggo: „Olen seda tööd teinud südamest ja endast sada protsenti andes.“

Nad kõik vajavad abi, nõustamist, toetamist, et suudetaks võimalikult iseseisvalt ja hästi igapäevaeluga toime tulla. Soovin selleks jõudu ja hoolivust kõigile sotsiaalvaldkonnas.

Mida see tunnustus teile tähendab?

Vaggo: Ääretult palju! See on nagu palsam hingele. Olin nii liigutatud, et ei oska seda isegi sõnadesse panna. See on lihtsalt nii oluline. Olen seda tööd teinud südamest ja endast sada protsenti andes ning olnud sellele tööle täielikult pühendunud. Mul on siinemaani veel nii ilus olla!

Kaldoja: See annab tunde, et sind on märgatud. Tegelikult on sotsiaaltöö ikka meeskonnatöö: meid on neli ja lisaks kaks kodutöötajat. Kohe, kui on mõni keerulisem probleem, saab üheskoos arutada ja kolleegidele toetuda. See on väga tähtis!

Spitsõn: See tunnustus tähendab, et tuleb peeglisse vaadata, kui vanaks oled saanud! [Naerab.] Aga ma väga tänan neid, kes mind nimetasid. Suvel hakkab mul jooksmas 45. aasta sotsiaalvaldkonnas. See muidugi rõõmustab, et mind on märgatud, aga paneb ka mõtlema, kuidas abivajajaid veelgi enam aidata.

Kadri Mets*hoolekande osakonna nõunik, sotsiaalministeerium*

Sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus toob uuendusi

Riigikogus võeti 13. aprillil 2022 vastu sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus, mille eesmärk on aidata kaasa kvaliteetsema hoolekandelise abi pakumisele, luua õigusselgust, lihtsustada asjaajamist ning tagada puudega inimestele kiirem ja terviklikum abi.

Sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu ja seletuskiri töötati välja 2021. aasta esimesel poolaastal ning vastu võetud seaduses on üle 70 muudatuse. Muudeti ka lastekaitseadust, perekonna-seadust, puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadust ja sotsiaalseadustiku üldosa seadust.

Seaduste muudatustega astuti esimesed sammud pikaajalise hoolduse süsteemi korrastamise suunas

Muudatusi tehti ja lahendusi pakuti praktiliste vajaduste tõttu, mis selgusid töörihmade aruteludest, analüüsides ja uuringutest või toodi välja memorandumites, auditites, aruannetes ja puuetega inimeste õiguste

konventsiooni tähelepanekutes Eesti esialgse aruande kohta.

Kaks seadusemuudatust tulenesid Riigikohtu lahendist. Enamik muudatusi jõustus üldises korras ehk 8. mail¹. Järgnevalt aga täpsemalt olulisematest muudatustest.

Pikaajalise hoolduse süsteemi muudatused

Praegu panustab Eesti riik rahaliselt pikaajalisse hooldusesse kaks korda vähem kui meiega samal arengutasemel riigid. Pikaajalise hooldamise kulu on paljudele peredele käinud üle jõu juba enne viimaste aastate kriise, sest pension ja säästtud ei taga alati väärikat hakkamasaamist. Terav vajadus on teha nii õiguslikke muudatusi kui ka leida lisarahastust, mistõttu astuti seaduste muudatusega esimesed olulised sammud pikaajalise

¹ Muudatused avaldati Riigi Teatajas 28. aprillil (RT I, 28.04.2022, 1) ja need jõustusid kümme päeva pärast avaldamist.

hoolduse süsteemi korrastamise suunas. Need on omakorda aluseks järgmise etapi muudatustele, mida käsitletakse täpsemalt aprillis 2022 kooskõlastamisele saadetud sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsuses.

Pikaajalise hoolduse süsteemi korrastamiseks tehti järgmised muudatused.

Seaduses sõnastati pikaajalise hoolduse mõiste

Hoolduskoormuse rakkerühma (2017) ettepanekul põhineva sõnastuse järgi tähendab pikaajaline hooldus „hoolduse tagamist isikule, kes vajab igapäevaelu korraldamisel abi pikema aja jooksul, kuna tema füüsilised või vaimsed võimed või töövõime on vähenenud. Pikaajaline hooldus sisaldab tervishoiuteenuseid, hooldust ja isiku igapäevast toimetulekut toetavaid teenuseid, mida pakutakse eesmärgiga leevendada ja vähendada valu, juhtida tervise seisundi kulgu, pidurdada ja vältida selle halvenemist, hooldada isikut ning abistada teda iseseisva toimetuleku võimaldamiseks igapäevaelu toimingutes“.

Lapselaps ei ole edaspidi kohustatud vanavanema hoolduskulude eest tasuma, samuti on vanavanemad vabastatud täisealiste laste ülalpidamiskohustusest.

Pikaajalise hoolduse teenuseid osutatakse nii tervise- ja sotsiaalvaldkonna asutustes (haiglad, sotsiaalhoolekandetasutused) kui ka kodus (koduõendus, koduteenus jm). Pikaajalise hoolduse teenused on näiteks koduteenused, isikliku abistaja teenus, erihoolekandeteenused, väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus, puudega lastele mõeldud tugiisikuteenus jne. Pikaajalise hoolduse teenuste vajajad on eakad, tööealised puudega ja erivajadusega inimesed

ning puudega lapsed, samuti inimesed, kellel on haigusseisundi raskusest tulenevalt vajadus (pikaajalise) hoolduse järele, kuid kellel ei ole tuvastatud puude raskusastet.

Seadusega reguleeritud pikaajalise hoolduse mõiste muudab süsteemi selgemaks, sest mõistet kasutatakse sotsiaalvaldkonna hetkeseisust ja arengust rääkides pidevalt, kuid kokkulepitud ja konkreetselt sisustatud mõistele pole siiani olnud võimalik viidata.

Lapselaps ei ole edaspidi kohustatud tasuma vanavanema hoolduse eest

Muudeti perekonnaseadust ning teise astme alanejad ja ülanejad sugulased vabastati ülalpidamiskohustusest.

Sisuliselt tähendab muudatus, et lapselaps ei ole edaspidi kohustatud vanavanema hoolduskulude eest tasuma, samuti on vanavanemad vabastatud täisealiste laste ülalpidamiskohustusest. Tegemist on väga olulise põhimõttelise muudatusega, sest enam ei vastuta ülalpidamiskohustuse täitmise eest mitu põlvkonda.

Lapselaste vabastamine ülalpidamiskohustusest on ühiskonna praeguses korralduses vajalik, seda enam, et sageli on lapselapsed alles oma elu rajamas, neil endil on väikesed lapsed või nad alles õpivad. Varem on kohalikud omavalitsused (KOV) pikaajalise hoolduse korraldusele keskendunud tööühmas välja toonud, et ülalpidamise nõudmine lapselastelt tekitab KOV-idele suure töökoormuse, on keeruleine ja seepärast vähe levinud.

Seadusemuudatus loob õigusselguse ja viib praktika seadusega kooskõlla.

Välja tuleb selgitada ka hooldaja toetusvajadus

Sotsiaalhoolekande seaduses täpsustati KOVi kohustust hooldusvajadusega inimese abivajaduse hindamisel selgitada välja ka abivajavat

isikut hooldava isiku toetusvajadus ja pakuda talle sobivat tuge.

See tähendab, et abivajaduse selgitamisel tuleb korraldada abi pakkumine, olenevata sellest, kas abivajaja on hooldusvajadusega või hoolduskoormusega inimene. Toetusvajaduse hindamisega seotud täiendus on oluline, sest mida varem hoolduskoormusega inimesele tuge pakutakse, seda tõenäolisemalt tuleb ta paremini toime ja saab jätkata hooldamise kõrvalt töötamist, õppimist või liikuda tööhõivesse. Nii saab ennetada ka hoolduskoormusega inimese vaimse ja füüsilise tervise probleemide tekkimist ja abivajajaks muutumist.

Omavalitsustel tekib parem ülevaade oma piirkonnas elavatest lastest, kellele on puude raskusastet taotletud, ja täisealistest, kellel on puue tuvastatud.

Sotsiaalministeerium avas 2022. aasta mais Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest taotlusvoorust KOV-idele lisarahastuse pakkumiseks, et välja arendada hoolduskoormusega inimestele toetavad koolitused ja teenused. Iga KOV saab hinnata, millist lisatuge kogukonnas elavad hoolduskoormusega inimesed tööturule sisenemiseks või tööturul jätkamiseks vajavad. Toetuse abil on võimalik koolitada ka hoolduskoormusega inimestele abi korraldavaid sotsiaalvaldkonna töötajaid. Varasemaga võrreldes ei eeldata KOV-idelt omaosalust.

KOV saab hoolduskoormusega inimese abivajaduse hindamisel lähtuda tavapärasest abivajaduse hindamisest. Mõttekoda Praxis töötab 2022. aasta lõpuks ministeeriumi tellimisel välja hoolduskoormuse tasemed, meetodika ja valideeritud hindamisvahendi,

sh juhendmaterjali hoolduskoormuse tasemete määramiseks ja hoolduskoormusega inimeste toetusvajaduse hindamiseks, mida omavalitsused saavad tulevikus kasutada. Kuni selle ajani saab hoolduskoormusega inimeste toetusvajaduse hindamiseks kasutada soovituslikku hindamisvahendit, mille sotsiaalministeerium edastab KOV-idele.

Täiendati sotsiaalhoolekandelist abi ja toe pakkumise põhimõtteid

Eelisjärjekorras tuleb pakkuda abi ja tuge, mis võimaldab inimesel elada kodus või saada kodusarnast keskkonda ja elukorraldust toetavat teenust.

Abi ja toe korraldamise eest vastutavad KOV-id peaksid planeerima ja osutama esmajärjekorras kodus elamist toetavaid teenuseid, et vältida inimese suunamist asutushooldusele. Kahjuks on endiselt näiteks eakatele osutatavate teenuste osa tugevalt asutushoolduse kasuks kaldu ja abivajav eakas eelistatakse suunata pigem institutsiooni kui osutada talle üht või mitut kodus elamist toetavat teenust. Sotsiaalministeeriumi arvutuste kohaselt vajaks Eestis näiteks koduteenust hinnanguliselt 20 000 inimest.²

Erivajadusega inimestega seotud muudatused ennetavaks abi pakkumiseks

Varasemad analüüsid (nt Paat-Ahi jt 2021) ja raportid (nt Eesti Puuetega ... 2018) ning abivajajate kogemused näitavad, et puudega inimeste ligipääsu sotsiaalteenustele takistavad näiteks nii teenuseosutaja kaugus, keeruline asjaajamine, teenuste saamise pikk järjekord kui ka vähene teadlikkus sotsiaalteenustest. Abi saamine on keeruka süsteemi tõttu raske ja tihti ei tea abivajaja, kuhu ta peaks pöörduma.

² 2021. a sotsiaalministeeriumi arvutused uuringute ning H- ja S-veebi hoolekandestatistika baasil.

Muudatuste tegemisel on lähtutud põhimõttest, et sotsiaalvaldkonna abi peab olema korraldatud inimesele terviklikuna ja lihtsalt KOV-i ning riigi koostöös. Kui inimene pöördub abi saamiseks (nt puude raskusastme tuvastamiseks) riigi poole, siis on inimene sellega oma abivajadusest märku andnud ega ole põhjust arvata, et KOV ei tohiks saada inimese kohta andmeid, mida on vaja tema abistamiseks.

Seetõttu parandati seadusega riigi ja kohalike omavalitsuste andmevahetust, mille tulemusena tekib omavalitsustele parem ülevaade oma piirkonnas elavatest lastest, kellele on puude raskusastet taotletud, ja täisealistest, kellel on puue tuvastatud.

Puude raskusastme vanaduspensioniealisel inimesel võidakse muutumatu ja progresseeruva seisundi korral tuvastada ka eluajaks.

1. jaanuaril 2023 jõustub lastekaitseseaduse muudatus, mis tagab andmete edastamise KOV-i töötajatele nende laste kohta, kellele on taotletud puude raskusastet.

Muudatuse kohaselt on laps, kellele on taotletud puude raskusastet, lastekaitseseaduse § 26 mõistes abivajav laps. Seega tekib KOV-i lastekaitsetöötajal automaatse andmevahetusega õigus abistada eeldatavalt abivajavaid peresid proaktiivselt. Pärast andmete nägemist tuleb KOV-il hinnata perede võimalikku abivajadust ning osutada teenuseid ja pakkuda tuge, mis aitavad ennetada abivajaduse süvenemist.

1. veebruaril 2023 jõustub sotsiaalhoolekande seaduse säte, mis tagab KOV-i töötajatele STAR-päringuga täisealiste puudega inimeste andmete kättesaadavuse, et pakkuda inimestele ennetavat abi.

Sügava puude raskusastmega inimeste andmed liiguvad STAR-i kaudu automaatselt KOV-i ja keskmise või raske puude raskusastmega täisealiste kohta on KOV-il võimalus andmetöötlus STAR-is algatada, kuid kohustust selleks ei ole.

Kui andmetöötlus on STAR-is algatatud, siis on KOV-i töötajal võimalik puudega inimeste nimekirjale ligi pääseda ja valida viis, kuidas inimesega 30 päeva jooksul ühendust võtta ning välja selgitada, kas konkreetne puude raskusastmega inimene vajab ja soovib abi.

Kui inimene on juba ise KOV-i poole pöördunud või on tema abivajadust muudel asjaoludel hinnatud (nt inimesel on juhtumiplaan, talle osutatakse mõnd sotsiaalteenust), siis ei ole KOV-il täiendavalt proaktiivselt vaja ühendust võtta. Samuti on inimesel õigus ühenduse võtmise korral keelduda abist ja edasisest ühenduste võtmisest.

KOV-idel on kohustus omal algatusel välja selgitada sügava puudega täisealiste abivajadus. Sügava puudega inimesi on täisealiste puudega inimeste hulgas kõige vähem, kuid nende abivajadus ja võimalik KOV-i teenuse vajadus on tõenäoliselt kõige suurem. Sügava puudega täisealiste abivajaduse väljaselgitamine KOV-i omal algatusel panustab tugevalt ennetusse: esmajärjekorras keskendutakse sotsiaalsete riskide ja nende realiseerumise vältimisele, mis hoiab ära probleemide süvenemise ja kuhjumise, muutes nende lahendamise kokkuvõttes aja- ja ressursisäästlikumaks.

Erivajadusega inimestega seotud teised olulised muudatused

Ravitoimingutega arvestamine puude raskusastme tuvastamisel

Riigikohtu lahendist 3-20-130 tulenevalt täiendati puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadust (PISTS). Kui senine määratlus ütles,

et kõrvalabi või juhendamine on abi osutamine inimesele, kes ei tule iseseisvalt toime söömise, hügieenitoimingute, riietumise, liikumise või suhtlemisega, siis nüüd lisati loetellu ka abi osutamine inimesele, kes ei tule iseseisvalt toime ravitoimingutega.

Muudatus on seotud laste ja vanaduspensionialiste inimeste puude raskusastme kindlaks tegemisega. Ravitoimingutega arvestatakse puude raskusastme tuvastamisel ühe asjaoluna sarnaselt söömise, hügieenitoimingute, riietumise, liikumise või suhtlemisega, kuid ravitoimingute vajadus üksi ei ole puude raskusastme tuvastamise alus, sest inimese toimetulekut hinnatakse tervikuna ja mitmes valdkonnas.

Puude raskusastme kestus

Seaduse muudatusest tulenevalt võimaldatakse edaspidi sotsiaalkindlustusameti ekspertarstil tuvastada puude raskusaste vanaduspensionialisel inimesel muutumatu ja progresseeruva seisundi korral eluajaks. Seejuures tuleb muutumatu või progresseeruva seisundi all mõista terviseandmetega kinnitatud ja tõestatud püsivat seisundit, mis tänapäevaste meditsiiniliste teadmiste ja ravi võimaluste juures ei muutu paremuse poole.

Sarnane säte on varem kehtinud juba laste kohta, kuid muudatusega võimaldatakse edaspidi ka keskmise puudega lastel tuvastada muutumatu ja progresseeruva seisundi korral puude raskusaste kuni 16-aastaseks saamiseni. Varem sai selliseid otsuseid teha vaid raske ja sügava puude raskusastme korral, kuid praktika on näidanud, et teatud juhtudel on vaja teha pikaajalisi otsuseid ka keskmise puudega laste kohta.

Toetusfondi vahendite kasutamine

Lisaks jõustub 1. jaanuaril 2023 seadusemuudatus, millega tagatakse, et riigilt KOV-ile eraldatavate toetusfondi vahendite

kasutamine raske ja sügava puudega laste sotsiaalteenuste osutamiseks muudetakse paindlikumaks. Seaduse jõustumisel võimaldatakse toetust kasutada senise raske ja sügava puudega laste sihtrühma asemel kõigi suure hooldus- ja abivajadusega laste abistamiseks.

Toetuse kasutamine muudetakse paindlikumaks, et paremini toetada abivajava lapse ja pere toimetulekut, ennetada abivajaduse süvenemist ja vähendada perekonna hoolduskoormust.

Abivahendeid puudutavad muudatused

Muudatustega võrdsustati vähenenud töövõimega 16–17-aastased inimesed kuni 18-aastaste puude raskusastmega inimestega, laiendades nende abivahendite piirmäära 90%-le sarnaselt, nagu see on kehtivas seaduses kuni 18-aastastel puude raskusastmega inimestel. Samuti viidi sotsiaalhoolekande seaduse muudatusega sotsiaalkaitseministri määruse tasemele selliste abivahendite loetelu, mis on seotud igapäevaelus toimetulekut toetavate abivahenditega, mida on inimesele vaja enne puude tuvastamist või töövõime hindamist (nt silmaprotees).

Selle seadusemuudatusega seoses muudeti ka 1. mail 2022 jõustunud sotsiaalkaitseministri ning tervise- ja tööministri määrust nii, et edaspidi saab kõiki ala- ja ülajäsemeproteese ning proteesihülssse ainult sotsiaalkindlustusameti abivahendite loetelu alusel. Siiani hüvitati ala- ja ülajäsemeproteese nii sotsiaalkindlustusameti kui ka haigekassa kaudu.

Erihoolekandeteenused

Kui toetavate erihoolekandeteenuste saamine on olnud aastaid puude raskusastmest lahti seotud, siis seaduse muudatusega tehti seda ka ööpäevaringsete erihooldusteenuste

korral. Muudatuse tulemusena ei ole lisaks teistele seaduses sätestatud tingimustele teenuse saamise eeldus enam raske või sügav puue, vaid inimese komplekselt hinnatud abi- ja toetusvajadus.

Samuti on edaspidi erihoolekandeteenuste järjekorda võetud inimene kohustatud sobivale vabale kohale teenust kasutama asuma varasema kolme kuu asemel ühe kuu jooksul. Muudatus ärgitab kiiremini teada andma, kui otsustatakse teenusekohast loobuda, mis omakorda annab järgmisele inimesele võimaluse hakata teenust kiiremini kasutama.

Hiljemalt 1. juuliks 2026 peab KOVi sotsiaaltöötajal olema erialane kõrgharidus või sotsiaaltöötaja kutsetunnistus.

1. maist 2022 on tegevusjuhendaja ettevalmistusnõuded sätestatud lisaks sotsiaalhoolekandeseadusele ka valdkonna eest vastutava ministri määrmuses. Seaduse tasandil on kehtestatud üldreegel, et erihoolekande teenuse osutamisel võib tegevusjuhendajana töötada inimene, kellel on vähemalt keskharidus ja vajalik erialane ettevalmistus või sobiv kutse- või kõrgharidus erihoolekandeteenuse osutamiseks.

Tegevusjuhendajatele esitatavad täpsed ettevalmistus- ja koolitusnõuded kehtestab minister määrusega. Määrusega antakse õigus tegevusjuhendajana tööle asuda keskharidusega inimesele, kes on läbinud koolituse sissejuhatava osa ja läbib koolituse täies mahus kahe aasta jooksul. Koolituse täies mahus läbimiseni tuleb töötajale tagada juhendamine.

Kehtima jääb nõue, et tegevusjuhendajana ei või töötada inimene, kelle karistatus tahtlikult toime pandud kuriteo

eest võib ohtu seada teenuse kasutaja elu, tervise ja vara.

Teised olulised valdkondlikud muudatused

Sotsiaaltöö peab olema kvaliteetne ja professionaalne

Sobiva kvalifikatsiooniga piisav arv sotsiaalvaldkonna töötajaid on kvaliteetse hoolekandelise abi ja toe alus. Seaduses on juba varem seatud tingimused näiteks hooldustöötajatele, tegevusjuhendajatele ja rehabilitatsioonimeeskonna spetsialistidele, kuid puuduvad nõuded KOVi sotsiaaltöötajale, kelle roll abi ja tuge vajavate inimeste juhtumite korralduses on keskne ja väga tähtis. Seetõttu peab hiljemalt 1. juuliks 2026 olema KOVi sotsiaaltöötajal eriala kõrgharidus või sotsiaaltöötaja kutsetunnistus.

Muudatuse eesmärk on pakkuda inimestele kvaliteetset, professionaalset ja asjatundlikku sotsiaaltöötaja tuge, olenemata KOV-ist, mille territooriumil abi vajav inimene elab. Muudatus on väga oluline, sest sotsiaaltöötaja puutub iga päev kokku ja teeb otsuseid nõrgemas positsioonis ning tihti haavatavas olukorras inimese elukorralduse üle. Selliste otsuste tegemise saab usaldada vaid koolitatud ja sotsiaaltöö tegemiseks sobiva kvalifikatsiooniga inimesele. Sotsiaaltöötaja eksimus otsustamisel võib oluliselt mõjutada inimese elukäiku või ohustada tema tervist või heaolu.

Seksuaalselt väärkoheldud laste ja seksuaalselt väärkohtlevalt käituvate laste abistamine

Lastekaitseaduses täpsustati riigi ja KOV-ide ülesandeid seksuaalselt väärkoheldud laste ja seksuaalselt väärkohtlevalt käituvate laste abistamisel. KOV peab sellistest lastest kohe teavitama sotsiaal-

kindlustusametit, kes seejärel hindab lapse väärkohtlemisest tulenevat abivajadust; pakub lastemajades lapsesõbralikku keskkonda, kus saab teha vajalikud menetlustoimingud ja osutada lapsele teenused, ning korraldab lapsele ja tema lähedastele riigi abi, sh ohvriabiteenused. Väärkohtlemise kahtluse korral kuuluvad lastemaja spetsialistid lapse ära, et hinnata olukorda. Muudatuse üks eesmärke on tagada, et võimalikult paljud seksuaalselt väärkoheldud või selle kahtlusega lapsed saaksid abi ja tuge sotsiaalkindlustusameti lastemajades, mis on loodud Eesti eri piirkondades just nende laste vajadusi silmas pidades.

Muudatustega anti sotsiaalkindlustusametile suurem roll seksuaalselt väärkohtlevalt käituvate laste abistamisel. Eelkõige hõlmab see nende käitumisega seotud abivajaduse hindamist, sobivaimate teenuste leidmist ja KOV-i toetamist asjakohase abi osutamisel. Lastemaja on praegu Tallinnas, Tartus ja Jõhvis ning see luuakse 2022. aasta teises pooles ka Pärnusse. Abi saavad neis vajaduse korral kõik lapsed elukohast olenemata.

Toimetulekutoetusega seotud muudatused

Asjatu bürokraatia vähendamiseks vabastatakse inimesed toimetulekutoetuse taotlemisel selliste andmete

esitamisest, mis on olemas riiklikes andmekogudes, näiteks kinnistusregistris. Toimetulekutoetuse menetlemisel tuleb arvestada taotleja täitemenetlusvõlgadega ja toimetulekutoetuse saajatele tuleb võimaldada toetavate teenuste kättesaadavus, et parandada abivajajate terviklikku toimetulekut nõustamise ja praktilise tegevuse abil ning vähendada õpitud abitust.

Viibimiskoht

Eelnõuga muudeti sotsiaalhoolekande seaduse sätteid, millega väljaspool kodu osutatavat üldhooldusteenust saama tulnud uue inimese kohta tuleb 14 kalendripäeva jooksul kanda STAR-i teenust saava inimese viibimiskoha andmed. Samamoodi tuleb STAR-i kanda inimese andmed, kui ta lahkub teenuselt.

Muudatused võimaldavad sotsiaalkindlustusametil üksi elava pensionäri toetuse maksmiseks edaspidi kasutada väljaspool kodu osutatava üldhooldusteenusel viibiva inimese viibimiskoha STAR-i kantud andmeid ja vabastada inimesed kohustusest teatud juhtudel esitada sotsiaalkindlustusametile igal aastal teatise üksi elava pensionäri toetuse saamiseks. Viibimiskoha andmete STAR-i kandmise kohustuse sätestamisega tekib riigil ja KOV-il üldhooldusel viibijatest terviklikum ülevaade.

Viidatud allikad

Eesti Puuetega Inimeste Koda. (2018). *Puuetega inimeste eluolu Eestis. ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise variraport*. www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2018/03/EPIK_variraport_webi.pdf (26.04.2022).

Hoolduskoormuse rakkerühm. (2017). *Poliitikasuunised Eesti pikaajalise hoolduse süsteemi tõhustamiseks ja pereliikmete hoolduskoormuse vähendamiseks* [lõpuaruanne] Tallinn: Riigikantslei.

Paat-Ahi, G., Purge, P., Tillemann, K., Randväli, A. (2021). *Täiskasvanud erivajadusega inimeste abivajaduse hindamise ning toetavate teenuste pakkumine* [lõpparuanne]. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. www.praxis.ee/wp-content/uploads/2020/05/Erivajadustega-inimeste-abivajaduse-hindamine-ja-teenuste-osutamine_lo%CC%83ppraport_10.02.pdf (26.04.2022).

Liisa-Lotta Raag*laste ja pere osakonna nõunik, sotsiaalministeerium*

Riiklik perelepitusteenus

Riikliku perelepitusteenuse seadus võeti vastu mullu novembris. Teekond riikliku teenuseni on olnud aeganõudev, kuid nüüd saab kindlalt öelda, et seadus rakendub 1. septembril 2022.

Perelepitusteenust on osutatud ka varem, kuid see ei olnud seadusega reguleeritud. Teenuse reguleerimise ettevalmistusi alustati 2014. aastal, kui sotsiaalministeerium saatis kooskõlastusringile sotsiaalseadustiku hoolekande eriosa seaduse, 2016. aastal esitati kooskõlastamiseks perelepitust toetavate meetmete rakendamise kavatsus. Neis dokumentides nähti perelepitust kohaliku omavalitsuse (KOV) või KOV-i ja riigi kaasosalusel korraldatuna. Riikliku teenuseni jõuti 2019. aastal, kui Vabariigi Valitsuse 2019.–2023. aasta tegevusprogrammis oli ühe tegevusena toodud ülesanne analüüsida ja teha ettepanekud riikliku perelepitusteenuse väljatöötamiseks. Otsus riikliku teenuse loomiseks tehti 18. detsembril 2019 valitsuskabineti nõupidamisel.

Riikliku teenuse kasuks rääkis mitu asjaolu: soov tagada teenuse ühtlane kvaliteet ja kättesaadavus kogu Eestis, keskne koordineerimine (üks kontaktpunkt kohututele ja perele) ning selge järelevalve kord. Uuringute ja välisriikide praktika kohaselt on perelepituse korral tõenäolisem jõuda kokkuleppele, millest mõlemad pooled kinni peavad. Seetõttu otsustati, et peresid

tuleb igati toetada, sh tasuta teenusega, mis soodustaks perelepituses osalemist ja aitaks ära hoida konfliktide süvenemist.

Kui vanemad saavutavad kokkuleppe, aitab see paremini tagada lapse heaolu. Tähtis on, et lapsevanemad jõuaksid erimeelsuste tekkimisel võimalikult ruttu perelepitaja juurde, kes aitab sõlmida laste heaolust lähtuvaid kokkuleppeid lapse elukorralduse küsimustes. Tegemist ei ole paarisuhte lepitamisega.

Riikliku perelepitusteenuse korraldus

Riiklikku perelepitusteenust koordineerib sotsiaalkindlustusamet (SKA). Teenuse saamiseks tuleb perel esitada SKA-le taotlus, kuhu on märgitud nii vanemate kui ka lapse andmed ja kirjeldatud, milles on erimeelsused tekkinud. Perelepitus on vabatahtlik, seega peavad mõlemad vanemad andma nõusoleku. Kui lapsevanemad on ise pöördunud SKA poole perelepitusteenuse saamiseks, siis on selle käigus võimalik kokku leppida lapsega suhtlemise õiguse ja alaealise lapse üllapidamise küsimustes.

Teenusele võib suunata ka kohus: kui kohtule esitatakse avaldus lapsega suhtlemise korraldamise asjas, suunab kohus vanemad üldjuhul perelepitusse, v.a juhul, kui pere on varem selles osalenud riikliku teenuseosutaja või mõne muu perelepitaja juures ja see on olnud edutu. Sellisel juhul tuleb kohtusse pöördudes esitada kohtule varasema perelepituse edutuse kohta tõend.

Kohus ei suuna peret perelepitusse, kui vanem on olnud teise vanema või lapse vastu vägivaldne. Siiski on riiklikud perelepitajad saanud väljaõppe, et ka selliseid peresid lepitada, mistõttu selgitab kohus võimalust perelepituses osaleda, kui mõlemad vanemad peaks seda siiski soovima. Tuleb aga rõhutada, et kõik lähisuhtevägivalda juhtumid perelepitusse ei sobi. Kui peres on esinenud lähisuhtevägivalda, teeb SKA enne teenuse osutamist kindlaks, kas teenust on võimalik osutada, sest lepitusosaliste turvalisus on väga oluline.

Kui kohus on teinud perelepitusse suunamise määruse, võib perelepituses kokku leppida ka ühise hooldusõiguse lõpetamises või muutmises.¹ Kohus peatab menetluse selleks ajaks, kui pere osaleb lepitusmenetluses.

Perelepituse protsess ja lapse huvidega arvestamine

SKA määrab teenusele jõudnud perele sobiva perelepitaja. Seejuures võetakse arvesse pere vajadusi ja hinnatakse, kas tegemist võib olla erijuhtumiga ehk juhtumiga, kus on esinenud lähisuhtevägivalda, lapse väärkohtlemist, hooletusse jätmist, ühel või mõlemal vanemal on psüühikahäire või intellektipuue. Perelepitajad, kes selliste peredega tegelevad, läbivad eelnevalt põhjaliku koolituse, et kaitsta lepitusosaliste ja lapse huve. Koolituse käigus õpitakse tundma lepitustehnikaid ja sihtrühma eripärasid, et lepitusmenetlus oleks

tulemuslik ja turvaline. Peredel on üldjuhul võimalik saada viis perelepituse seanssi², mis on perelepitajate sõnul keskmine seansside arv, mille jooksul jõutakse kokkuleppele.

Kui vanemad saavutavad kokkuleppe, aitab see paremini tagada lapse heaolu.

Lepitusmenetluse korral tuleb meeles hoida, et iga otsus mõjutab last ja kokkulepete tegemisel tuleb hoida keskmises tema huve. Seetõttu kuulab perelepitaja lepitusmenetluse käigus ära ka lapse. Tähtis on, et laps, kes oma arengutase-
mest lähtudes seda suudab, saab avaldada arvamust igas küsimuses, mis on temaga seotud. Seda olulist põhimõtet rõhutab ka lapse õiguste konventsiooni artikkel 12 ja lastekaitseaduse § 21. Ka 1. augustil 2022 kehtima hakkava Brüssel IIb määruse artikkel 21 sätestab, et lapsele, kes suudab seisukohti kujundada, tuleb anda tegelik ja tõhus võimalus avaldada oma arvamust otse, esindaja või asjakohase organi vahendusel. Määrus ütleb ka, et vanemlikku vastutust käsitleva lahendi tunnustamisest võib keelduda, kui lapsele ei ole sellist võimalust pakutud. Seega on lapse ärakuulamine oluline ka piiriülese juhtumi korral, et perelepituse edukal lõppemisel sõlmitud vanemluskokkulepet oleks võimalik teises riigis täita.

Lepitusmenetluse lõpetamine ja vanemluskokkuleppe muutmine

Lepitusmenetlus võib lõppeda erinevatel põhjustel – vanemad ei jõua kokkuleppele, üks pool soovib lepitusmenetluse katkestada, vanemluskokkuleppe sõlmimine on perelepitaja hinnangul ebatõenäoline või lepitusmenetluse

¹ Muudatus jõustub 1. juulil 2023.

² Teatud juhtudel on võimalik seansside arvu suurendada, nt kui tegemist on suure perega, kus on palju lapsi, kes kõik tuleb lepitusmenetluse käigus ära kuulata.

jätkamine ei ole võimalik (nt ühe vanema surma tõttu). Kõige ootuspärasem on, et vanemad jõuavad teenuse tulemusena kokkuleppele ja sõlmivad vanemluskokkuleppe. Kokkuleppe kinnitab SKA, tehes enne kindlaks, et see vastab lapse huvidele ja on täidetav, ning teeb siis selle vanematele kirjalikult teatavaks. Kui pere suunas perelepitusse kohus, teavitab SKA kohut lepitusmenetluse tulemustest ja positiivse tulemi korral lõpetab kohus menetluse. Muul juhul jätkub menetlus kohtus.

Loodetavasti on pärast perelepituses osalemist vanematel edaspidi lihtsam omavahel lapsega seotud küsimustes kokkuleppele jõuda. Kui lapse kasvades tekib uuesti

küsimusi, milles on keeruline kolmanda osaliseta kokkuleppele jõuda, on võimalik taas SKA poole pöörduda ja perelepitaja abiga kokkulepe üle vaadata. Perelepituses sõlmitud vanemluskokkulepe on täitedokument, mistõttu on sellega võimalik vajaduse korral ka kohtutäituri poole pöörduda täitemenetluse alustamiseks, kui kokkulepet ei täideta. Kohtutäituri poole pöördumine on aga kõige viimane lahendus. Eelkõige on oluline, et vanemad suudaksid lapsega seotud küsimustes koostööd teha ja kokkuleppeid sõlmida. Lapse huvides on, kui vanemad ka pärast lahkuminekut täidavad ühiselt lapsevanema rolli.

Riikliku perelepitussüsteemi kesksest koordineerimisest sotsiaalkindlustusametis

Rea Uudeküll

projektijuht, sotsiaalkindlustusamet

Ettevalmistused teenusega alustamiseks on kestnud juba kaua, kuid tihedam töö algas mullu septembris, kui käivitus riikliku perelepitusteenuse katseprojekt. Selle käigus oleme sõlminud kogu Eestis koostöölepped kohalike omavalitsustega, kellega koos riiklikku teenust ette valmistame. Teeme kindlaks nii perede kui ka omavalitsuste vajadusi ja hindame kommunikatsiooni tõhusust.

Alates eelmise aasta septembrist on peredel juba võimalus osaleda perelepitusteenusel sotsiaalkindlustusameti vahendusel. Peresid suunavad teenusele nii koostööleppes

ühenenud kui ka teised kohalikud omavalitsused, paljud pered leiavad tee meie juurde juba ise. Teenust osutavad perelepitajad, kes on lõpetamas väljaõpet riiklikul perelepituse aluskoolitusel. Sügisest hakkavad teenust osutama perelepitajad, kellega sotsiaalkindlustusamet sõlmib koostöölepingud.

Suurim eesmärk on viia perelepitusteenus võimalikult kiiresti kõigi abi vajavate lapsevanemateni.

Anna Vorobjova

Foto: erakogu

Sotsiaalkindlustusameti laste heaolu osakonna perelepituse tiimi kuuluvad 2022. aasta kevadest viis koordinaatorit, teenusejuht ja projektijuht.

Milline on perelepituse koordinaatori igapäevatöö teenuse ettevalmistamisel, millised on olnud suurimad võidud?

Küsimustele vastab perelepituse koordinaator Anna Vorobjova.

Mis on sotsiaalkindlustusameti perelepituse koordinaatori olulisemad ülesanded teenuse korraldamisel?

Kõige olulisem on olla olemas nii lapsevanematele kui ka spetsialistidele. Abiks tuleb olla prima nõu ja jõuga. Suurim eesmärk on viia perelepitusteenus võimalikult kiiresti kõigi abi vajavate lapsevanemateni. Koordinaator pakub lapsevanematele esmast tuge ja kinnitab, et nad on õigel teel. Ta on justkui vanemate ja perelepitaja vahelüli. Kui on tehtud kindlaks, et perelepitus on perele kõige sobivam teenus ja mõlemad vanemad on nõus osalema, leiab

koordinaator vanematele perelepitaja. Nõu vajavad tihti ka kohaliku omavalitsuse töötajad või teised spetsialistid, kelle abiga pere koos teenusele suunatakse. Samuti ootavad koordinaatorilt toetust ka perelepitajad. Nii nagu perelepitajagi, peab koordinaator jääma erapooletuks kuulajaks nii vanemate kui ka spetsialistidega suheldes.

Milliseid isikuomadusi ja teadmisi on vaja igapäevatöös?

Koordinaatori amet nõuab positiivsust, koostöö- ja suhtlemisoskust. Kui lapsevanemate vahel võib olla rohkem või vähem konflikte, pakub koordinaator rahulikku keskpunkti, kus peatuda ja leida esmast tuge. Mõnelele on vestlus või kirjavahetus koordinaatoriga esimene, teistele viimane ölekõrs oma senist elukorraldust muuta nii, et lapse heaolu oleks keskpunktis. Siin tuleb kasutada oskust vaadata probleemi tervikuna. Vahel on lapsevanemad kindlad, et neil on vaja just perelepitusteenust, kuid koordinaatoriga vesteldes selguvad tegelikud vajadused. Sel juhul suunatakse pere kohaliku omavalitsuse abiga teisele teenusele, näiteks pereteraapiasse või perekonstellatsiooni.

Koordinaatori ülesanne on selgitada perelepituse võimalusi nii lapsevanematele, spetsialistidele kui ka avalikkusele.

Koordinaator ei paku peredele lahendusi ega võta vanemlikku vastutust enda kanda, vaid tuletab vanematele meelde nende rolli lapse heaolu tagamisel. Selleks on meie koordinaatoritel nõustamise, sotsiaaltöö-, psühholoogia- ja pedagoogikateadmised. Osa meie koordinaatoreid on juba läbinud perelepituse aluskoolituse, teised läbivad selle peagi.

Koordinaatori argipäev ei näe ette pelgalt klienditööd, vaid suurel määral ka teavitustööd. Meie ülesanne on selgitada perelepituse võimalusi nii lapsevanematele, spetsialistidele kui ka avalikkusele. Kohtume kohalike omavalitsustega ja korraldame teavitussüritusi, et sõnum riiklikust perelepitusest leviks. Meie eesmärk on, et kohaliku omavalitsuse iga töötaja ja iga lapsevanem oleks lepituse usku! Kõike seda tuleb edasi anda selge sõnumiga ja inimkeeles.

Kui paljud pered on teie poole pöördunud? Millistest Eesti piirkondadest?

Perelepituse või vanemlusküsimustes on laste heaolu osakonda pöördutud 2022. aasta aprilliks 450 korda. Tundub, et sõnum perelepitusest on jõudnud igasse Eesti nurka. Praeguseks on projekti käigus teenust saanud ligi 170 peret, kuid pöördumiste arv aina suureneb. Senistest pöördujatest on vaid mõni üksik pere pidanud erinevatel põhjustel (näiteks kolimine) teenusest loobuma.

Perelepituse teenus on kõige edukam siis, kui mõlemad lapsevanemad on valmis teenusel osalema.

Kas on piirkondi, mis paistavad kuidagi silma, näiteks tuleb sealt teenusele palju peresid? Miks see võib nii olla?

Kõige rohkem suunatakse peresid teenusele Lõuna-Eestist, nii Tartust kui ka Elvast. Siin mängib suurt rolli lastekaitse tõhus töö ja varasem teadlikkus teenusest. Näiteks on Tartu linn aktiivselt peresid teenusele suunanud juba aastaid. Samuti aitab kaasa piirkonna lastevanemate teadlikkus ja lastevanemate hea tagasiside teenusele.

Kaasa aitab ka perelepitaja aktiivne hoiak. Näiteks Kuusalust, Pirita linnaosast Tallinnas, Rae vallast ning Võrust suunatakse palju peresid teenusele just seetõttu, et kohalikud perelepitajad on teinud head teavitustööd.

Milline on perede profiil? Kas nende konfliktid on ammused või võivad tulla ka äsja lahku läinud vanemad?

Riiklik perelepitusteenus on mõeldud kõigile peredele, kus on vähemalt üks alaealine ühine laps. Suurem osa peresid satub teenusele alles siis, kui lahkuminekust on möödunud umbes kolm ja pool aastat. On ka neid peresid, kes on äsja lahku läinud või seda alles planeerimas ja soovivad abi, kuidas lahkuminek korraldada nii, et laps võimalikult vähe haiget saaks.

Tihti juhtubki, et üks pool on rohkem motiveeritud teenusel osalema. Suurt soolist erinevust ei paista: pöörduvad nii isad kui ka emad. Pöördub tavaliselt see vanem, kes olukorda enam ei talu ja otsib lahendusi. Palju pöördutakse ka siis, kui ühe poole jaoks pole paarisuhe veel lõppenud, kuid teine otsib lahendusi, kuidas edasi liikuda.

Kas perelepitaja vastutab selle eest, et teist lapsevanemat motiveerida teenusel osalema? Kes vanematega suhtleb?

Perelepituse teenus on kõige edukam siis, kui mõlemad lapsevanemad on valmis teenusel osalema. Just see on perelepituse esimene proovikivi: võtta vanemlik vastutus enda kätte. Kui vanemad on koos valmis probleemiga tegelema, on see juba suur võit lapse heaolu tagamiseks.

Kui üks lapsevanem ei ole nõus teenusel osalema, võib koordinaator pakkuda suunavat abi. Koordinaator vestleb lapsevanematega hea meelega, kui nood seda soovivad. Paljudel vanematel on teenuse kohta küsimusi või kahtlusi. Sel juhul

on koordinaator alati abiks. Kuid ei saa kindlasti eeldada, et koordinaator hakkab tegema mõjusat veenmistööd teise lapsevanemaga.

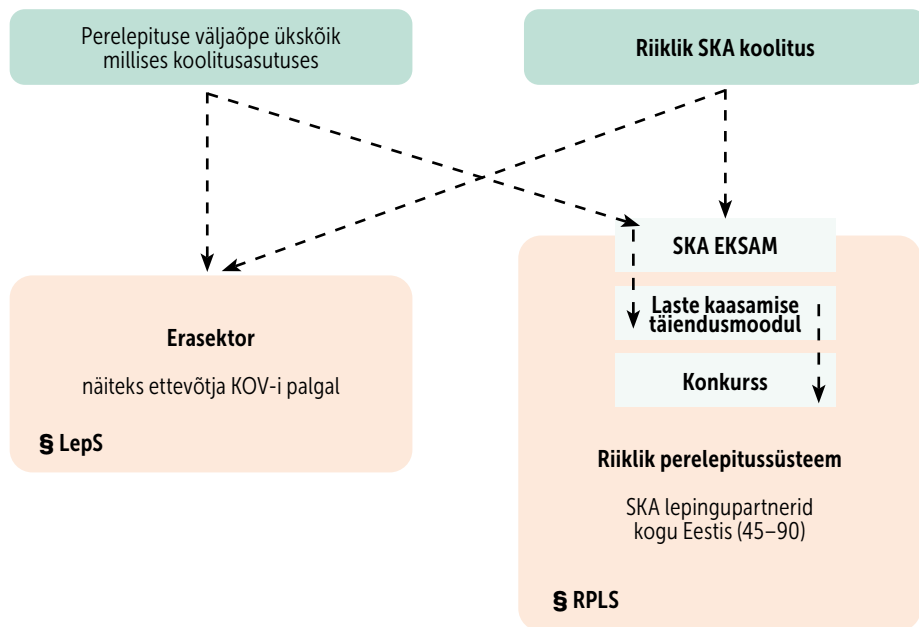
Perelepitajatel on oskused, mida lapsevanemad raskel ajal kõige enam vajavad.

Palju abi on lastekaitsetöötajatest, kes teevad ära suure töö ja motiveerivad vanemaid perelepituses osalema. Lastekaitse suunamisega jõuavad vanemad tihti palju kiiremini perelepitaja kabinetti. Vanemaid on motiveerinud ka lugemismaterjalid, näiteks „Vanema juhend: teave ja tugi lahku minevatele lastega perekondadele“, mida koordinaator neile jagab.

Kes on teie juures praktiseerivad perelepitajad? Milline on nende tagasiside koostööle sotsiaalkindlustusametiga?

Sotsiaalkindlustusameti katseprojekti käigus praktiseerivad perelepitajad on väga motiveeritud ja asjatundlikud. Koolitusel osalevad nii õigus- kui ka sotsiaalvaldkonna spetsialistid. Eks kõik ole ootusärevuses tulevikku ja peatselt rakendumaat süsteemi silmas pidades. Perelepitajad mõistavad iga päevaga aina enam oma rolli ühiskonnas. Neil on oskused (mida tuleb küll pidevalt arendada), mida lapsevanemad raskel ajal kõige enam vajavad. Lepitajal on suur roll ja vastutus, mida kanda.

Sotsiaalkindlustusameti laste heaolu osakonna perelepituse tiim töötab iga päev selle nimel, et meie perelepitajad oleksid hoitud nii praegu kui ka tulevikus. Riiklik perelepitusteenus on kujunemisyrgus ja perelepitajate

Joonis. Perelepitaja võimalused (loe selgitust lk 22)

tagasiside aitab selle arendamisele palju kaasa. Meil on hea koostöö, mida loodame hoida ka tulevikus. Pakume täienduskoolitusi, töönõustamist ja abi.

Milline on olnud koostöö kohalike omavalitsustega? Milline on kohalike omavalitsuste tegevus riikliku perelepitusteenuse korraldamisel?

Koostöö on hästi sujunud. Perelepitusteenust riikliku teenusena on lastekaitsetöötajad väga oodanud. Statistikast ilmneb, et ligi 60% peresid suunavad teenusele just lastekaitsetöötajad. Katseprojektis osaleva kohaliku omavalitsuse üks lastekaitsetöötaja on öelnud: „Perelepitusteenusest on nii palju abi. Hooldusõiguse juhtumeid on nii palju. Ma ei tea, mida ma ilma selle teenuseta teeks!“

Kohalikul omavalitsusel on riikliku perelepitusteenuse kujundamisel väga oluline roll. Nende tagasiside ja koostöö hindamine on riikliku teenuse käivitamise alus.

Riiklike perelepitajate teine koolitusgrupp on Tallinnas lõpetamas. Kas koolitate ka edaspidi?

Uusi perelepitajaid koolitavad nii erasektor (Eesti Lepitajate Ühing, Lepituse Instituut) kui ka sotsiaalkindlustusamet,

sest perelepitaja amet on aina nõutum. Sotsiaalkindlustusamet on koolitanud kaks rühma ja peagi alustab ka kolmas. Koolitus toimub seekord Jõhvis ja on eelkõige mõeldud vene keelt kõnelevatele spetsialistidele. Koolitame tulevikus uusi perelepitajaid vajaduse alusel, kuid ennekõike soovime aidata kaasa juba välja koolitatud perelepitajate arengule.

Kuidas saavad perelepituse koolituse läbinud tulla teile teenuse osutamisel lepingupartneriks?

Kõik perelepitajad, kes on läbinud vähemalt 160-tunnise perelepituse koolituse, saavad kandideerida riikliku perelepitusteenuse lepingupartneriks. Enne kandideerimist tuleb sooritada sotsiaalkindlustusameti eksam, mis eeldab perelepitajalt eelnevat tööd vähemalt viie perega. Esimene eksam toimub juunis, kuupäev(ad) kuulutatakse välja varakult sotsiaalkindlustusameti koduleheküljel. Kõigil riikliku perelepitusteenuse asutajatel tuleb läbida ka laste kaasamise täiendusemoodul (vt joonist lk 21), milles osalemise kohta jagame infot kõigi perelepitajatega.

Huvist riikliku perelepituse lepingupartneriks saamise kohta saab teada anda meilitsi perelepitus@sotsiaalkindlustusamet.ee.

Kust leida rohkem infot riikliku perelepitusteenuse kohta?

Riikliku perelepitusteenuse tegemistega aitab kõige paremini kursis olla, kui jälgite Facebooki-lehte [Riiklik perelepitusteenus](#). Riikliku perelepituse oluline info on koondatud ka sotsiaalkindlustusameti kodulehe alalehele <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/riiklik-perelepitusteenus>, kust leiab koordinaatorite kontaktid, juhendmaterjale lapsevanematele ja muud infot teenusel osalemise kohta.

Krista Pegolainen-Saar*vabatahtlike seltsiliste projektjuht, MTÜ Eesti Külaliikumine Kodukant*

Seltsilised annavad sotsiaalhoolekande teenustele lisaväärtust

Vabatahtlike projekt¹ on abiks kohalikele omavalitsustele, hoolekandeesutustele ja kogukondlikele ühendustele, muutes nende tööd tõhusamaks ning aidates abil kergemini jõuda selle vajajateni.

Kes oleks osanud arvata, et see kevad tuleb meile hoopis teistmoodi. Öeldakse, et igaiühel on kuskil keegi, kuid kahjuks näitab kogemus, et nii see pole. Üksi olemise kõrvale hiilib tasapisi üksindus, mis kurnab keha ja teeb meele nukraks. Mitu kriisi samal ajal võib jätta tähelepanuta need, kes kõige enam tuge vajavad. Koroonatõi kaasa isolatsiooni, kuid sõda Ukrainas on tekitanud hirmud. Eakas põlvkond mäletab veel hästi sõjaaega.

Üksi olemine võtab aga võimaluse suhelda ja hirmudest rääkida. Mida teha? Kust leida tuge? Kas olen üldse veel kellelegi vajalik?

Meie ühiskonnas on hästi omaks võetud vabatahtliku abipolitseiniku või päästja nimetus. Juba nende nimekujust on täpselt näha, kus need vabatahtlikud tegutsevad ja mis on nende roll. Nüüd olemegi suunanud pilgu uute väljakutsete poole: pakume ja arendame vabatahtlike seltsiliste tugitegevust

sotsiaalvaldkonnas. See peaks aitama eakatel ning erivajadustega ja kohanemisabi vajavatel täiskasvanutel tunda end väärtuslike ühiskonnaliikmena. Vabatahtlikud seltsilised aitavad toime tulla argitoimetustega ja toovad igapäevaellu rõõmu ning vaheldust.

Rohkem rõõmu mõlemale osalisele

Alates eelmise aasta septembrist vabatahtlike seltsiliste projektiga jätkates oleme ikka ja jälle kogenud, kui tähtis on koostöö omavalitsuste, hoolekandeesutuste ja kogukondadega. Sotsiaalvaldkond on väga tundlik ja vaja on suurt pühendumist ning väga selgeid kokkuleppeid. Vabatahtlikud seltsilised ei ole sotsiaaltöötajad, kuid saavad pakkuda abivajajatele tuge, mis täiendab KOVide korraldatavaid sotsiaalteenuseid. Seltsilistel on aega suhelda, nad on sõbraks ja heaks kaaslaseks, kui abivajajal lähedasi pole või

¹ Projekti „Vabatahtlike kaasamismudeli rakendamine hoolekandesüsteemi“ (31.08.2021–31.10.2023) rahastatakse Euroopa Sotsiaalfondi meetme „Tööturul osalemist toetavad hoolekandeteenused“ vahenditest

pereliikmetel napib päeval töö kõrvalt aega. Nõnda aitavad nad kaasa sotsiaalteenuste kvaliteedi paranemisele.

See suhe pakub rahulolu mõlemale poolele: seltsiline tunneb rõõmu aitamisest ja seltsi vajav inimene saab tuge elurõõmu leidmiseks. Heaolu suurendavad ühised hetked: jalutuskäigud, vestlused päevateemadel, meisterdamine või ristsõnade lahendamine. Üsna tihti avastavad mõlemad, et koos olles on päevas rõõmu rohkem kui kurbust.

Vabatahtlike seltsiliste tegevuse käivitamisel oli meie peamine sihtrühm vähemalt 65-aastased ja erivajadustega täiskasvanud, kuid nüüd on kogukondades uued sõjapõgenikest liikmed, kes samuti vajavad tuge ja tähelepanu. Jah, uus reaalsus on saabunud nende tulekuga kogukondadesse. Võõras keskkonnas, sõprade ja tuttava ümbruseta on ka nemad sunnitud siin olles kohanema meie olude ja inimestega.

Seltsiline saab kogukonnas pakkuda uut moodi toimetulekutingimustes inimestele just kohanemisabi. Tihtipeale on hooliv suhtumine, pühendatud aeg ja sõbralik vestlus abivajajale kõige rahustavam ja toetavam. Koos saab turvaliselt ümbruskonda uurida, avastada sotsiaalset taristut, ajaveetmise võimalusi ja tutvuda ka kohalike elanikega. Suhtlus ja ühis-tegevus aitab teisest riigist tulnud inimestel tunda end vajalikuna ja meie ühiskonna täisväärtusliku osana.

Vabatahtlikud seltsilised on tulnud, et jääda

Vabatahtlikuks seltsiliseks saab hakata 16. eluaastast ja vanuse ülempiiri ei ole. Meil on tegevustega liitunud juba 130 seltsilist. Enamik neist on aktiivsed kesk- ja vanemaelised, kuid järjest rohkem on ka noori. Üks meie tegevusega kaasnevaid

lisaväärtusi on võimaldada vabatahtliku seltsilisea tegutsedes ühiskonnas jätkuvalt aktiivselt osaleda ja oma panus anda.

Päris iga soovija ei pruugi siiski seltsiliseks sobida. Meie ülesanne on enne teha vestlus, vaadata üle soovija taust, isikuumadused, selgitame välja tegevusmotiivatsiooni. Töös inimestega võib tekkida olukordi, millega vabatahtlik seltsiline ehk pole varem kokku puutunud. Omalt poolt pakumegi kohapeal tugivõrgustikku, koolitusi ja vajaduse korral nõustamist. Meie ühine soov on, et inimese ellu tuleb vaimselt tugev seltsiline, kellega koos paraneb seltsi vajava inimese nii vaimne kui ka füüsiline heaolu.

Kui varem oli projekti peamine sihtrühm vähemalt 65-aastased ja erivajadustega täiskasvanud, siis nüüd pakutakse tuge ka sõjapõgenikele.

Vabatahtlike seltsiliste tegevuste käivitamise esimese etapi korraldas MTÜ Eesti Külaliikumine Kodukant aastatel 2018–2020, osaledes sotsiaalministeeriumi välja kuulutatud hankes „Vabatahtlike rakendamise koostöömodeli testimine hoolekandesüsteemis ja üle-eestiliselt rakendatava koostöömodeli väljatöötamine“. Projekti eesmärk oli leida Eestis hoolekandesüsteemi vabatahtlike kaasamise sobiv mudel ja sihtrühmad. Nii-öelda kasusaajad olid eakad (vähemalt 65-aastased) ja täisealised erivajadusega inimesed. Tegevus toimus Põhja- ja Lõuna-Eestis, aga ka mõnes teises projektiga liitunud maakonnas. Novembrist 2018 kuni aprillini 2020 toetati 678 inimest, 273 vabatahtlikku panustasid oma aega 21 600 tundi. Vabatahtlike abi jõudis inimesteni 12 maakonnas ja 43 omavalitsuses.

Suhtlemine pakub rõõmu nii seltsilisele kui ka seltsi saajale. Pildil Vello ja vabatahtlik seltsiline Kersti.

Foto: Elmo Riig

Kuidas koos edasi liikuda?

Katseprojekti tulemuste põhjal algas 2021. aasta sügisel uus tegevusperiood, mis kestab kuni 2023. aasta novembrini. Sellesse soovime kaasata enamiku omavalitsustest. Kuigi nüüd keskendutakse katseprojekti käigus tulnud ettepanekute rakendamisele, toob uus periood kaasa täiendava süsteemse arendustegevuse. Suurim neist on vabatahtlike seltsiliste tugitegevuse kujundamine sotsiaalhoolekande teenuste loomulikuks osaks.

Koos hoolekandeesutustega soovime välja töötada selgemad põhimõtted, kuidas koordineerida ja toetada neis asutustes seltsiliste tegevust. Suur väljakutse on koos omavalitsutega välja töötada seltsilise tegevusega kaasnevate sõidukulude hüvitamise kord ja kavandada tegevus, mis aitab ka kogukondadel rakendada vabatahtlike seltsilise tegevusmudelit.

Tähelepanu on suunatud ühiskonna paremale teavitamisele ja aprilli lõpust on kasutusel koduleht www.seltsilised.ee.

Eesmärk on, et vabatahtlike seltsiliste tegevus jääb kestma ka pärast arendusprojekti lõppu ja seltsilised on tulevikus ühiskonnas tunnustatud ning väärtustatud.

Esimese tegevuspoolaasta jooksul oleme saanud toeks olla ligi kaheksajale abivajajale ja kaasanud selleks üle saja vabatahtliku seltsilise.

Ilma koostööpartneriteta eesmärke ei saavuta. Oleme tänaseks sõlmitud koostöölepingud 47 omavalitsusega ja neid lisandub järjest. Kaasatud on kogukondlike ühendusi, erahooldekodused ja arendusorganisatsioonid. Kõigis 15 maakonnas on käivitatud palgaliste koordinaatorite

võrgustik, kelle peamine ülesanne on viia kokku seltsi vajav inimene ja vabatahtlik seltsiline ning teha koostööd omavalitsuste ning partneritega. Tähtis ülesanne on olla seltsiliste värbaja ja tagada neile tugitegevused, sh ka koolitused.

Esimese tegevuspoolaasta jooksul oleme saanud toeks olla ligi kahesajale abivajajale ja kaasanud selleks üle saja vabatahtliku seltsilise.

Kutsume veelgi enam omavalitsusi koostööle! Iga omavalitsuse suurim rõõm on see, kui inimesed on hoitud, nende silmad säravad ja nad tunnevad kogukonna tuge.

Katseprojekti lõpparuande ja kaasamismudeli saab tutvuda kodulehel www.kodukant.ee/seltsiline. Samalt lehelt leiab tegevuspiirkondades töötavate vabatahtlike seltsiliste koordinaatorite kontaktid.

Kavandatud tulemusnäitajad 2023. aasta novembriks

- Vähemalt 60 kohalikku omavalitsust rakendab vabatahtlikke seltsilisi oma hoolekandeteenuste juures.
- Vähemalt 1800 inimest on saanud kasutada seltsilise tuge.

Vabatahtlike seltsiliste koordinaator pakub täiendavat tuge abivajajatele

Karin Talalaev

Harjuma piirkonna koordinaator

Seltsiliste projekti elluviimiseks on moodustatud koordinaatorite võrgustik, mis tähendab, et igas maakonnas on palgaline töötaja. Minu kui koordinaatori põhitegevuse hulka kuulub vabatahtliku seltsilise projekti elluviimine Harjumaal. Oleme koostöölepingud sõlminud juba seitsme omavalitsutega ja nendega koos toimetangi, et viia teave seltsilistest võimalikult paljude inimesteni.

Kõige olulisem osa minu tööst on vabatahtlike seltsiliste värbamine ja abisaajatest ülevaate koostamine ning nende soovide ja ootustega tutvumine. Selle järel saan juba õiged inimesed omavahel kokku viia.

Minu koostööpartnerid on omavalitsuste sotsiaaltöötajad, hoolekandusutuste juhid, kogukondade eestvedajad ja ka valdkondlikud kodanikuühendused. Näiteks hooldekodudes

vaatame koos üle, kes sealsetest elanikest soovib endale seltsilist. Koordinaatorina värbangi siis vabatahtlike seltsilisi, kes soovivad kaasa aidata eakate elu sisukamaks muutmisel.

Omavalitsustel on projekti koordinaatorile loomulikult erinevad ootused. Väiksemates omavalitsustes, kus on aktiivne kogukondlik tegevus ja abivajajad on tavaliselt teada, aitan leida uusi seltsilisi. Suuremates omavalitsustes ja eelkõige uutes asumites ei ole sotsiaaltöötajail sageli väga head ülevaadet piirkonna abivajajatest. Sellisel juhul on koordinaator teistmoodi abikäeks ja saab toeks olla ka abi vajavate eakate või erivajadusega täiskasvanute kindlakstegemisel. See aitab abisüsteemil jätkuda ja ühtlasi muudab selle tõhusamaks.

Minu töö sisaldab kohtumisi abisaajatega. Inimesed ja nende ootused on väga erinevad.

Sellest lähtudes erinevad ka abivajajate ootused seltsilistele.

Sageli soovib abisaaja, et tal oleks tugi õues liikumiseks. Sellisel juhul aitabki seltsiline eakal liikuda ja koos veedetakse aega värskes õhus. Kui soovitakse leida vestluskaaslane, pühendab seltsiline end nõnda, et aeg sisustatakse huvitavate jutuajamistega. Kui mõlemal on huvi, veedetakse sageli aega meisterdades, valmistatakse koos tore ese, joonistatakse või hoopis tehakse koos süüa ning hiljem nauditakse valmistatut.

Ühiselt tegutsedes muutub seltsilisega koos veedetud päev mitmekülgsemaks ja see peletab üksindusetunde. Abivajaja tunneb, et temast hoolitakse. Tänu oma erinevatele elukogemustele, oskustele ja iseloomule saavad seltsilised väga erinevalt luua väärtust ja tuua eakate ning erivajadustega täiskasvanute igapäevaelu rõõmu.

KOMMENTAAR

Õnne Liv Valberg

sotsiaalministeeriumi hoolekandeosakonna peaspetsialist

Vanemaeliste ja puudega inimeste arvu suurenemise tõttu on elanikkonnas ikka rohkem neid, kellel vanuse või terviseprobleemide pärast on vaja aeg-ajalt või pidevalt kõrvalabi, tuge ja seltsi. Uus sihtrühm on sõjapõgenikud, kellele on kohalikul tasandil vaja täiendavat tuge.

Kohaliku omavalitsuse korraldatav abi, näiteks koduteenus, ei pruugi katta abivajaja sotsiaalseid vajadusi, näiteks suhtlemisvajadus, õues jalutamine, saatmine linnas, üritustel jms. Seetõttu on oluline roll kogukonnal ja vabatahtlikel seltsilistel, kes saavad pakkuda tuge tegevuses, mida sotsiaalteenused üldjuhul ei kata.

Vabatahtliku seltsilise tugi eakatele ja erivajadustega inimestele, samuti vabatahtliku seltsilise tegevus, on üks lihtsamaid viise, kuidas hoida inimesi aktiivsena ja ennetada nende sattumist abivajajate hulka. Uuringud (SHARE 2014, Balti Uuringute Instituut 2018) näitavad, et mida kauem on inimene ühiskonnas aktiivne, seda kauem püsib ta terve ja seda vähem vajab toetust ning hoolekannet.

Sotsiaalministeerium soovib, et vabatahtlike seltsiliste tegevus areneks ja kasvaks veelgi ning vabatahtlike seltsiliste tegevusel oleks ka peale käesoleva projekti lõppu oma koht kohalike omavalitsuste teenussüsteemis.

Kairiin Nuudi
ajakirja Sotsiaaltöö toimetaja

Ökosotsiaaltöö juhatab teed jätkusuutlikumasse tulevikku

Jyväskylä Ülikooli professor Aila-Leena Matthies ja ajakirja Sotsiaaltöö toimetaja Kairiin Nuudi vestlesid tänavuse rahvusvahelise sotsiaaltöö päeva juhtteema ainetel. Mida tähendab ökosotsiaaltöö ja kuidas saab iga sotsiaaltöötaja seda praktiseerida?

Prof Aila-Leena Matthiesi üks pikaajaline uurimissuund keskendub ökosotsiaalsele lähenemisele sotsiaaltöös ehk sotsiaaltöö sidumisele keskkonna- ja jätkusuutlikkuse küsimustega

Foto: Anne Lius-Liimatainen

Mulle tundub, et mõiste „ökosotsiaaltöö“ on Eesti sotsiaaltöötajatele üsna võõras. Kas võiksite kõigepealt veidi selgitada, mis see on?

Arvan, et see on tõepoolest oluline. Võib leida sünonüüme: ökoloogiline, roheline või keskkonnasotsiaaltöö. Maaailma eri paigus tõstatus see sotsiaaltöösuund samal ajal, seega on kasutusel ka erinevad mõisted.

Oleme kolleeg Kati Närhiga kirjutanud ka ökosotsiaalsest lähenemisest sotsiaaltöös, kuid viimasel kolmel aastal on populaarseks muutunud just ökosotsiaaltöö mõiste. Näiteks Euroopa Sotsiaaltöö Kõrgkoolide Assotsiatsioonil (European Association of Schools of Social Work – EASSW) on moodustatud eraldi ökosotsiaaltöö huvi-grupp. Liide „öko“ sotsiaaltöö ees viitab selgelt sügavamale muutusele ja üleminekule sotsiaaltöös.

Lühidalt: ökosotsiaaltöö ehk ökosotsiaalne vaatenurk sotsiaaltöös tähendab, et maailma ökoloogiline mõõde ja tegelikkus on keskkonna osa, kus sotsiaaltööd tehakse.

Seega on keskkond sotsiaaltöö osa ja sellepärast nimetatakse seda ökosotsiaaltööks. Kuid sellel on siiski erinevaid tähendusi. Näiteks Ameerika erialakirjanduses räägitakse palju ökoloogilisest sotsiaaltööst (ingl *ecological social work*), kuid seal ei viidata loodus-, vaid ainult sotsiaalsele keskkonnale, seega on tegemist süsteemiteoreetilise käsitlusega, mis tähendab näiteks, et sotsiaaltöötaja kaasab perekonna teenuse kasutaja võrgustikku. See muudab asja veidi segaseks.

Kuid praegu kasutatakse üha enam just mõistet „ökosotsiaaltöö“ ja saame rääkida ka ökosotsiaalpoliitikast, ökosotsiaalsest heaolust ning hoolekandest – need on heaolupoliitika uued kontseptsioonid, kus arvestatakse ka keskkonna tingimustega.

Ei saa lisada midagi looduslikku või ökoloogilist sotsiaaltööle. Muutma peaks kogu sotsiaaltöö kontseptsiooni.

Samuti räägitakse ökosotsiaalsest üleminekust (ingl *ecosocial transition*) ja mitte ainult sotsiaaltöös, vaid see on laiahaardelisem arutelu ühiskonna- ja majandusmudeli muutmise vajadusest keskkonnakriisi tõttu.

Lihtsamalt öeldes on ökosotsiaaltöö niisugune sotsiaaltöö, mis näeb keskkonnaga seotud asjaolusid oma töö osana.

Kui õppisin sotsiaaltööd, räägiti ka peamiselt sotsiaalsest keskkonnast inimese ümber, kogukonnast ja seal peituvatest võimalustest, mitte looduskeskkonna ja sotsiaaltöö ühisosast.

Oleme koos Kati Närhiga mõnes artiklis analüüsinud sotsiaaltöös kasutusel olevat kaht arusaama keskkonnast. See pärineb juba 19. sajandi lõpust, ka

sotsiaaltöö klassikute Jane Addamsi ja Mary Richmondi vaadetes keskkonnale on need erinevused.

Arusaam ökosotsiaalsest tööst, mille kallal oleme töötanud, on poliitilisem, hõlmates struktuure, ühiskonda. See on selgelt ka kriitilisem. Ja siis on teine arusaam, mida kasutas Mary Richmond ja mida on kasutatud ka hiljem ning tänapäeval, kuhu alla läheb näiteks Bronfenbrenneri ökoloogiliste süsteemide teooria, kus on mikro- ja makrosüsteem jne. Selle korral ei ole otsest püüdlust süsteemi muuta, vähemalt mitte nii tugevalt, mistõttu pole see oma käsitlustes ka nii kriitiline, kuid arvestab siiski sotsiaalse keskkonna tähtsust.

Seega on tõesti kaks erinevat käsitlust. Esiteks see, mille keskmeks on just sotsiaalne keskkond, teiseks see, mis hõlmab ka looduslikku ning tehiskeskkonda, inimese loodud keskkonda, poliitilisi struktuure, majandust jne.

Ökosotsiaaltööst lugedes leidsin veel kaks vaatenurka: esiteks sotsiaaltöö, mille korral kasutatakse loodust kui inimeste toetamise vahendit ja teiseks jätkusuutlikkusele keskendunud sotsiaaltöö, mis seab esikohale loodushoiu. Jah, ka see on üks huvitav teema. Tõepoolest on kaks suunda: üks näeb loodust kui heaolu allikat, mis on sotsiaaltöös muidugi kasulik. Ka see hõlmab vähemalt mingil määral loodushoidu, kuid keskendub looduse kestlikkusele sellest vaatest, et meie, inimesed, seda kasutada saaksime.

Ja siis on jätkusuutlikkust rõhutav vaatenurk. Olen aru saanud, et ökosotsiaaltöö on nihutamas kogu sotsiaaltööd antropotsentriliselt, inimesekesksele vaatele ökotsentrilisele vaate suunas. Ökotsentrilise vaate korral ei ole meie inimestena midagi erilist. Oleme looduse osa ja sõltume sellest täielikult. Peame mõistma, et kõik, mida teeme loodusele, seda

teeme iseendale. Me ei pea seda mitte ainult kaitsma, vaid nägemagi planeedi jätkusuutlikkust kui tähtsaimat küsimust. Seega on planeedi heaolu üliluslik inimese heaolu ees ja vaid siis, kui panustame planeedi püsimisse, saame ka meie inimestena ellu jääda.

Ka mulle on selline mõtlemine sotsiaaltöös veel uus. See on ka eetiliselt keeruline: räägime sotsiaaltööst kui inimõigustel põhinevast professionist, meie vastutame kõige haavatavamate inimrühmade käekäigu eest. Üldiselt tuleb loodus alles pärast seda. Aga nüüd, kui peaksime liikuma teises suunas, mida see siis sotsiaaltöö jaoks tähendab? Kas taimede või loomade elu on tähtsam inimestel? See on üks huvitavatest käimasolevatest debattidest.

Töötame koostöövõrgustikus erinevate distsipliinide esindajatega, nt bioloogide ja kultuuriteadlastega. See ongi uus suur teema ja on huvitav näha ka sotsiaaltöö rolli selles diskussioonis, sest sotsiaaltöötajad on endiselt need, kes ütlevad: „Olgu, aga meil on ka inimesed, kes on väga haavatavad. Me ei saa lihtsalt muuta vaadet ega mõelda, et kõik inimesed saavad selles olukorras ise hakkama.“

Kõige haavatavamad inimesed on enamasti ka need, kelle elu kliimamuutus enim mõjutab. Kliimakatastroofid mõjutavad kõige rohkem vaesemat elanikkonda, nad ei saa kolida teise riiki ega jätkata seal oma elu, vaid peavad kohapeal toime tulema tagajärgedega, kannatama puhta joogivee puudumise pärast jne.

Täpselt. See toobki üleilmsel tasandil esile sotsiaaltöö tähenduse. Keskkonna- ja kliimakriis ning ökoloogilised kriisid mõjutavad kõige karmimalt just haavatavate inimeste elu, kes nii kohalikul kui ka üleilmsel tasandil ei saa end kaitsta, aga kes ise pole kriisi põhjustanud.

Meie, rikaste riikide elanikud, saame kogu kasu, nemad kahju. Oleme enamiku ökoloogilise kriisi viinud välja, näiteks suunanud

tööstuse arengumaadesse, sest ei taha seda siia, see pole meie keskkonnale hea. Ostame siis lihtsalt seal toodetut. Seega ei saa me palju saavutada vaid kohalikul, riigi tasandil. Keskkonnaküsimused toovad meid kohe üleilmsesse konteksti.

Kuidas ökoloogiline mõtlemine üldse sotsiaaltöösse jõudis?

See on samuti huvitav. Olen aru saanud ja kogenud, et on suur erinevus, kust inimesed pärit on. Lääneriikides on ökosotsiaaltöö midagi, mille oleme oma sotsiaaltöösse lisanud 1970. või 1980. aastatest, kui esimene ökoloogiline kriis algas ja kõik ühiskonnateaduste valdkonnad arendasid välja oma ökoloogilise mõtteviisi. Nii nägime ka sotsiaaltöös selle järele vajadust. Aga kui olen rääkinud arengumaade inimestega, siis nad imestavad, miks me arvame, et see on midagi uut. See on kogu aeg olnud nende sotsiaaltöö osa.

Inimesed, kes elavad vaesuses või on tööturult eemal, on leidnud võimalusi, mis on väga looduslähedased ja nad on tegelikult ökoloogilise elustiili avangardistid.

Toon ühe näite. Õpetasin ökosotsiaalset käsitust rahvusvahelises sotsiaaltöö doktori-koolis umbes kümme aastat tagasi. Euroopa sotsiaaltöö tudeng küsis, kuidas saab nii olla, et olen doktorant ja alles nüüd kuulen esimest korda ökoloogilisest sotsiaaltööst. Kuid siis ütlesid India ja Aafrika tudengid, et selles pole ju midagi uut, see on meie sotsiaaltöö lahutamatu ning oluline osa. India naise sõnul korraldavad sotsiaaltöötajad puude istutamise kampaaniaid, et kaitsta külasid maalihete eest. Nigeeria tudeng ütles, et sotsiaaltöötajad töötavad koos kohalikega, et seista vastu suurtele

kütusefirmadele, kes rikuvad nende põlde. Seega on sotsiaaltöö maailmas väga erinev, aga kirjanduses domineerib muidugi lääne arusaam.

Veel on põlisrahvaste sotsiaaltöö. Põlisrahvad ei pruugi seda nimetada sotsiaaltööks, kuid neil on tuhandete aastate jooksul kujunenud välja tegutsemisviisid, mis toetavad heaolu: teiste eest hoolitsemise, kogukonna toetuse meetodid, mis on loodusega tasakaalus. Muidugi, eks me vahel võib-olla ka natuke romantiseerime seda, aga siiski. Lisaks on nende meetodid vahetult seotud ka kohaliku majandusega.

Ka näiteks Põhja-Euroopa põlisrahval saamidel on niisugused struktuurid. Seega on veidi imelik, kui läheme nende juurde ja hakkame neile tutvustama ökoloogilist sotsiaaltööd, sest nad on teinud seda väga kaua, võib-olla suisa alati.

See on miski, mis paneb mõtlema meie professionaalsete bürokraatlike struktuuride ja suurte institutsioonide ning väga tsentraliseeritud võimustruktuuridele – need loovad tegelikult sotsiaaltööst väga imeliku moonutatud pildi. Me arvame, et see, mis on seotud inimeste ja nende ühendamisega loodusega, on midagi, mida tehakse vaid rohujuure tasandil.

Kuulaksin hea meelega, kuidas teie ökosotsiaaltööni jõudsite.

Ka mina polnud ökosotsiaaltööst varem just palju kuulnud, enne kui hakkasin selle kohta rohkem lugema, et paremini mõista selle aasta rahvusvahelise sotsiaaltöö päeva motot. Keskkonnahoid on minu jaoks oluline olnud juba kaua, aga ma ei seostanud seda kunagi sotsiaaltööga. Lugesin jõudsin aga ruttu äratundmisele, et muidugi on need kaks omavahel seotud ja imestasin, kuidas ma selle peale varem pole tulnud.

Väga huvitav! Tegelikult olen sarnast lugu ka teistelt kuulnud.

Kui mina olin noor sotsiaaltöötudeng, õppisin Saksamaal ja tutvusin väga aktiivsete sotsiaaltöötudengitega, kes juba õpingute ajal ka praktiseerisid sotsiaaltööd. Nad asutasid kriisis olevatele inimestele nõustamiskeskuse, täpsemalt pakkusid tuge kodututele, sotsiaalselt tõrjututele. Nad korraldasid ka eneseabi-gruppe. See oli minu jaoks väga uudne viis, sest Soomes oli sotsiaaltöö kaheksakümnenandel väga ametkondlik ja bürokraatlik, korraldatud ülalt-alla. Nii kirjutasingi magistr töö sellest Saksa fenomenist, mida toona nimetasin alternatiivseks sotsiaaltööks. Mõistsin, et see oli alternatiivse liikumise osa nagu feministlik liikumine, eneseabiliikumine, aga ka ökoloogiline liikumine ja kogukonnapõhise majanduse liikumine.

Me ei küsi, kuidas sotsiaaltöö saab panustada jätkusuutlikkusse, vaid küsime, kuidas saab sotsiaaltööd teha nii, et see olekski jätkusuutlik.

Jätkasin juba doktoritööga, mis käsitles alternatiivset sotsiaaltööd Soomes. Alustasingi selle teemaga: kogusin lumepallimeetodil empiirilist materjali kogu Soomest, rääkisin sotsiaaltöötajatega ja küsisin, kas nende piirkonnas toimub ka midagi sarnast, mida olin uurinud Saksamaal. Nad ütlesid, et jah, meil on ka selline grupp Kuopios või meil on Kajaanis selline jalgrataste remondikuur noortele töötutele. Kogusingi andmeid erineva tegevuse kohta, mida siis nimetasin samuti alternatiivseks sotsiaaltööks.

Kui neid projekte analüüsisin, sain aru, et üks ühine nimetaja paljudes neis on mingi seos loodusega. Neis kõigis oli midagi, mida võiks nimetada ökoloogiliseks käsituseks, et tehakse midagi looduslähedast või orgaanilist. Mitte ainult mahepõllumajandus, vaid ka näiteks puuetega inimeste toetatud

elamine, mis polnud asutuses, vaid talus, kus nad said osaleda ka põllutöodes. Või noored, kes said töötada töökojas, kus parandati ja taaskasutati asju.

Siis jõudiski mulle kohale, et siin on midagi. Saksamaal kasutati mõistet *ökosoziale, ökosoziale Projekt* või midagi sellist. Kui hakkasin sellest kirjutama, siis tõlkisingi saksakeelsest kirjandusest soome keelde: *ekososiaalinen*. See oli kaheksakümnendate alguses või keskel. Nii ongi see minu uurimisvaldkonnaks jäänud. Olen alati otsinud „teistsugust“ sotsiaaltööd, mis oleks rohkem jõustav, keskenduks inimese enda jõuvarudele ja võimaldaks neil endil aktiivselt osaleda, toetaks nende endi ideid ja näeks kliente ning sotsiaaltöötajaid võrd-sel tasandil. See sisaldab ka kriitilist eneseabi elementi. Mõned sellised liikumised Saksamaal on tõesti anti-professionaalsed ka, s.t spetsialistide võimu vastased.

Nii leidsingi ökosotsiaalse käsituse. See oli otseselt seotud keskkonna ja loodusega, kuid ka teistsuguse arusaamaga võimusuhestest ja teenuse kasutajate, eakate, puuetega inimeste ning noorte jõustamisega, nende enda võimete esiletoomisega. Midagi sellist, kus inimesed saavad tööpoolest olla osalised ja teha asju ise. Nad pole mitte tegevuse ja sekkumiste objektid, vaid subjektid.

Seega on need põhimõtted ja ka tegutsemisviisid otseselt seotud kriitilise sotsiaaltööga.

Jah, ka mina näen siin otsest seost. Sa ei saa lisada midagi looduslikku või ökoloogilist sotsiaaltööle, vaid see peaks muutma kogu sotsiaaltöö kontseptsiooni. Selleni on jõudnud ka rahvusvaheline arutelu. On inimesi, kes ütlevad, et okei, teeme ökosotsiaaltööst selle aasta teema, räägime sellest veidi ja teeme sotsiaaltöös natuke rohepesu, kuid seejärel tegutseme edasi oma bürokraatlikus,

kasvule suunatud ühiskonnas, oleme edasi turumajandusliku ühiskonna masinavärgi osa, osa sellest, kuidas see on korraldatud ja rahastatud. See on tööpoolest suur dilemma sotsiaaltöös, eriti Põhjamaades ja lääne-riikides: oleme niivõrd tugevalt ka selle-sama majandussüsteemi osad, mis hävitab meie keskkonda. Kohe, kui hakkame seda kritiseerima, öeldakse: „Olge nüüd, me maksame ju teile palka, me maksame kinni teie teadus- ja õppetegevuse ülikoolides ...“

Nii olemegi nüüd suures ülemineku-etapis, peame midagi ka sellel tasandil ette võtma. Sotsiaaltöö on probleemi osa, sest ka sotsiaaltöö sõltub majanduskasvul põhinevast mudelist.

Seetõttu otsimegi me ökosotsiaaltöös uusi tegutsemisviise, mis ei põhineks majanduskasvul. Üks oluline võimalus on toetada inimesi endid, nende enda võimekust aidata iseend. Mitte osta midagi väga kallist. Muidugi on ka meditsiinilis-tehnoloogilised käsitused mõnel juhul abiks, kuid need on paratamatult kallid. See on üks kriitilistest aruteluteemadest, mis on praegu päevakorras.

Mõned looduskeskkonnal põhinevad sekkumised ... Kuigi teame, et need on head, tuleb inimestel vahel võtta ette pikki sõite kaugele looduskaunisse kohta, mis on taas väga kulukas ettevõtmine. See on niisugune eraldi sekkumine, mille eest inimesed vähemalt Soomes peavad ise maksma. Aga võiksime mõelda, mida saame igapäevatoos muuta. Näiteks võiksime korraldada kohtumisi sagedamini väljaspool kontorit. Need on väikesed ja lihtsad asjad, mida saaks teisiti teha. See tähendab muidugi ka, et keskendumine inimeste huvidele ja võimetele, sellele, mida nad juba oskavad. Ma tõesti usun, et igal inimesel on mitmesuguseid võimeid, mis avalduvad, kui palume neil meiega

koostööd teha teistel alustel kui seni, nõnda, et see toob esile nende tugevad ja meie nõrgad küljed. Siis see ongi juba hoopis teistlaadi sotsiaaltöö.

Kuidas veel saab iga sotsiaaltöötaja praktiseerida ökosotsiaaltööd?

See on väga hea küsimus. Soomes ei toimu selles vallas meile teadaolevat just palju. Meil on ülikoolis käsil mitu projekti, et ärgitada sotsiaaltöötajaid rohkem kasutama loodusel või kogukonnal põhinevaid sekkumisi. Kuid seniseid tegutsemisviise on väga raske muuta. Ühel töötajal on nii palju juhtumeid korraga käsil ja nende juhid ütlevad kohe, et ei, ei mingeid lisaprojekte, tegeleda tuleb selle järjekorraga, mis on sul ukse taga ja kõik.

Sotsiaaltöötajal võiks olla üks päev nädalas või kaks päeva kuus, et teha midagi ennetavat koos kogukonnaga.

Aga arvan, et see on väga kulukas viis asju teha. Sotsiaaltöötajate pädevus jääb kasutamata, kui nad tegelevad ainult administratiivküsimustega, bürokraatlike hindamiste ja muu taolisega. Siin pole suurt muutust märgata. Muidugi on muutus võimalik, mitut moodi, aga see toimub pigem projektide, vabaihenduste juures.

Kuid ka avaliku sektori sotsiaaltööd saab muuta. Usun sellesse, aga see peab algama sotsiaaltöötajatest endist. Nad peavad mõistma, et vajame teistsuguseid tööpõhimõtteid. See on ka küsimus eetikast: kuidas näeme inimesi ja nende võimekust. See võib alata ka lihtsalt rohkematest kodukülastustest, sellest, et arvestame rohkem inimese päris keskkonnaga ja kuidas nad selles keskkonnas toimetavad, mida nad oma elus muuta soovivad.

Eesti ja usutavasti ka Soome sotsiaaltöötajatelt võib kuulda nurinat, et üha paisuv paberitöö ei võimalda neil enam teha päris sotsiaaltööd ega luua head, usalduslikku suhet inimestega, kellega töötatakse. Mulle tundub, et ka nemad soovivad muutust, aga süsteemid on aeglased muutuma.

Jah, aga leian, et see on samuti üks professionaalsuse küsimus. Kas suudetakse juhtide ees julgelt sõna võtta ja selgitada, et ka omavalitsusele on parem, kui töötame teisiti. Nii saaksime rakendada pädevust, mis pole tegelikult mõeldud bürokraatia jaoks. Et muuta tööviisi ja kaasata ka inimesed, sotsiaaltöö kliendid muutustesse.

Kuid ka meeskondades võib esineda konflikte, sest osa soovivad muutust ja teised mitte.

Meie uurimistulemused näitavad, et väikestes organisatsioonides on muutus võimalik. Aga meil on ka häid näiteid omavalitsustest, kus kogu meeskond peab silmas kogukonda ja töötatakse ka palju väljaspool kontorit, kujundatakse kogukonnas kohutumispaiku, kus iga nädal tehakse midagi inimestega koos. Neil on üks päev nädalas või paar päeva kuus, kui nad töötavadki kogukonnas ega pea tegelema kontoritööga, üksikute kliendijuhtumitega, vaid saavad teha midagi muud. Arvan, et see võiks olla alguspunkt. Esimene samm – sotsiaaltöötajal on üks päev nädalas või kaks päeva kuus, et teha midagi teistmoodi, midagi ennetavat, midagi kogukonnaga.

Olen kindel, et sellest võib välja kasvada midagi väga tulemuslikku. Kogukonna kogunemiskohad on väga hea näide. Need on enamasti seotud ka taaskasutusega. Seal saabki korraldada näiteks ühise lõuna, mis keskendub toidujäätmete vähendamisele, seal saab ka korraldada vanakraamiturge, käsitööriinge või materjalide ümbertöötamisega seotud tegevust. See on üks võimalus.

Mõnikord räägitakse keskkonnateadlikust eluviisist kui millestki, mida igaüks endale lubada ei saa. See on justkui luksus, millega tegeletakse siis, kui põhivajaduste pärast ei pea muretsema.

Sellest räägitakse eriti seoses toiduga, et vaesemad inimesed peavad tihti ostma kõige vähem ökoloogilist ja pestitsiididega töödeldud toitu, sest see on kõige odavam.

Aga ... meil oli ka üks Soome akadeemia rahastatud uurimisprojekt paar aastat, kus leidsime, et inimesed, kes elavad vaesuses või on tööturult eemal, on leidnud võimalusi, mis on väga looduslähedased ja nad on tegelikult ökoloogilise elustiili avangardistid. Meil tuleks neilt õppida ja anda neile võimalus oma ideid arendada.

Oma uurimuses nimetasime need ökosotsiaalseteks innovatsioonideks. Need löimivad jätkusuutliku majanduse, jätkusuutliku keskkonna ja ka sotsiaalse jätkusuutlikkuse idee. See on midagi, mida võiksid toetada ka sotsiaaltöötajad. Üldiselt on selline tegevus projekti kujul, kuigi mõned neist toimivad juba 30 aastat, näiteks taaskasutuse töökojad, kogukonna kogunemiskohad, ökoloogilised talupidamised. Lisaks on seal tihti sees eneseabielement, mida me nüüd tasapisi ka oma hoolekandesüsteemi löimme. Varem oli see samuti midagi alternatiivset.

Keskendutakse inimeste sisemistele jõuvarudele, et ei oleks vaja kasutada nii palju väliseid vahendeid. See on hea viis olla jätkusuutlik.

Just. Kui räägime ökosotsiaaltööst ja looduskesksest sotsiaaltööst, peaksime ka inimest vaatama rohkem kui looduse osake. Peaksime arvestama inimese loomusega, küsima endalt, mis on meile hea. Kas päev otsa kontorist tuda, nii et unustame vahel ka lõunat süüa,

on meile hea? Aga kui oleme oma loomusega kontaktis ja püüame mõista ning omaks võtta ka meie klientide sisemise loomuse ja võimed, siis saame väga palju ära teha ...

Töötasin kümme aastat sotsiaaltööprofessorina Saksamaal. Sel ajal kujundasime seesuguse kogukonna kogunemiskoha Magdeburgi ühes kõige halvema mainega linnaosas. Minu jaoks oli see karjääri kõige parem kogemus. See toimis üle kümne aasta peamiselt vabatahtliku töö najal. Muidugi ei suutnud see esile kutsuda struktuurseid muutusi piirkonnas, aga see tõestas mulle, et inimesed on väga võimekad, mis sellest, et paneme neile igasuguseid silte külge: pikaajaline töötu, üksikvanem, puudega inimene. Nad kõik panustasid, kui neile võimalus anti. Nad korraldasid paljut ise. Me ütlesime, et meie, uurijad, sotsiaaltöötajad, tudengid, vajame nende abi. Ja inimesed tulid ning hakkasid ise ruume renoveerima ja muud tegema, mida me tõesti ise ei saanud teha. Lihtne on näha, et kui palutakse abi millegi üheskoos ära tegemiseks, siis me alles näeme, kui palju varjatud võimeid on kogukonnas.

Meil on ka hea näide ühest Eesti omavalitsusest, mis nimetab end rohelisteks vallaks¹. Seal tekkis idee keskkonnateadlikkuse suurendamisest just kogukonnas ja omavalitsuse töötajad õnneks tulid sellega kaasa. Näiteks on neil eri piirkondades väga populaarsed toiduringluskapid. Kuigi nende kappide eesmärk on vähendada toidujäätke, normaliseerivad need osalt ka toidu taaskasutamist. Toidupangast abi saada võib olla inimesele piinlik, kuid toidukapist käiakse hoopis toitu päästmas, see on uhkuse asi. Sama kehtib ka taaskasutuse kohta laiemalt. Tahetakse olla liikumise osaline ega ei pea tundma end alavääristatuna, kui ei saa alati uusi asju osta. See kõlab väga huvitavalt. Toidupoliitika on

¹ Loe artiklit lk 43–47.

muidugi loonud jubeda dilemma: teame, et toidu tootmine on valdkond, millel on väga suur negatiivne mõju kliimale ja toidujäätmed on suur probleem. Samal ajal on meil annetustel põhinevad toidupangad. See on viinud Soome suurima sotsiaalse ebavõrdsuseni, mis on kunagi riigis eksisteerinud. Soomes on analüüsitud, et kõige väiksemad rahalised toetused pole 20 aastaga muutunud. Seega pole inimestel lihtsalt võimalik toetusest ära elada ja nad sõltuvad täielikult toidupanga abist.

Inimestele on oluline osalemisvõimalus, kogukonda panustamine, et pälvida nõnda tunnustus, tunda, et igaühel on ühiskonnas väärtuslik roll.

Seega on sotsiaaltöö käigus võimalus mõelda, kuidas neid asju korraldada. Seda saab tõesti ka suuremalt teha nii, et inimesed tunneks end kogukonna või mõne liikumise osana. Toidupank ei tohiks olla kohutav urgas, nagu on mõnel pool Soomes, kus tuleb käia, pilk maas, ja võtta vastu, mis antakse.

Inimestele on oluline osalemisvõimalus, kogukonda panustamine, et pälvida nõnda tunnustus, tunda, et igaühel on ühiskonnas väärtuslik roll, et ollakse millegi osa ... See võibki olla ökosotsiaalne üleminek või rohevald.

See on tõesti tähtis. Meil on praegu ka üks projekt, mis tegeleb just majanduskriisis inimeste aitamisega. Aga me seome selle ikkagi ka ökosotsiaalsete ideedega. Püüame mõelda söögist, energia kasutamisest, tarbimisest, võlgadest jm ökosotsiaalses vaates. Usun, et see muutub nüüd väga aktuaalseks, eriti arvestades sõjaga Ukrainas ja kõigi järjestikuste kriisidega. Mõned ütlevad ainus positiivne asi sellel kõigel olevat, et see kiirendab fossiilsetest energiaallikatest eemaldumist, liikumist uute energialiikide poole ning vabanemist nafta ja gaasi sõltuvusest.

Aga ka see, et räägime jälle energiasäästust. Arvan, et seitsmekümendatest alates pole keegi rääkinud energia kokkuhoiust, kuid nüüd on see väga tähtis. Muidugi ei tohi unustada, et kõik see on väga keeruline just vaesematele inimestele, sest paratamatult tõuseb elektri ja kütte hind. Ka selles mõttes peab sotsiaaltöö oma rolli hakkama veidi teisiti nägema, et olla ökosotsiaalse ülemineku osa.

Kas on veel midagi, millest sooviksite ökosotsiaaltöö kontekstis rääkida?

Meil on uus doktoriõppeprogramm ASTRA (Applying Sustainability Transition Research in Social Work tackling Major Social Challenge of Social Inclusion), mida rahastab Euroopa Liit. Mõte on selles, et kui sotsiaaltöö tahab lahendada sotsiaalse sidususe probleemi, siis suudab ta seda teha paremini, kui kasutab transdistsiplinaarse uurimuse mudeleid ja mõtteviise.

Transdistsiplinaarne viitab sellele, et on erinevad distsipliinid, kuid need ei tööta koos lihtsalt kui multidistsiplinaarne meeskond, vaid koostöö ühtlasi ka kujundab ümber neid distsipliine, mis koostööd teevad. Seega leiame, et sotsiaaltööd saab teha paremini, kui võtame omaks ka jätkusuutlikuma tuleviku suunas ülemineku idee.

Mõte on selles, et me ei küsi, kuidas sotsiaaltöö saab panustada jätkusuutlikkusse, vaid küsime, kuidas saab sotsiaaltööd teha nii, et see olekski jätkusuutlik ja kuidas saame ära kasutada teiste valdkondade tööriistu ning mudeleid. Tihti aga näeme, et need ei ole sotsiaaltöötajad oma igapäevatoos, kes siin panustavad. Räägime sotsiaaltööst kui tegevusalast, teadussuunast, ja sotsiaaltööst kui liikumisest. Need on sotsiaaltöötajate grupid, kes tõenäoliselt panustavad väljaspool oma tööaega, muidugi loodame, et ka oma tööajal.

Usun, et kui sotsiaaltöötajatele antakse aeg ja võimalus välja töötada uusi lahendusi

koos inimeste ja kogukondadega, siis tihti ongi see midagi ökosotsiaalset.

Tänan, et laiendasite selle intervjuuga minu silmaringi ökosotsiaaltöö kohta! Selle kontseptsiooni taga on palju rohkem, kui oleksin osanud arvata.

Võtke heaks! Arvatavasti ongi meie riikide probleem selles, et näeme sotsiaaltööd liialt kitsalt. See on midagi, mida palgatööna tehakse ja siis on see koostöö siduserialadega. Aga väga põnev on ka töötada teiste erialade esindajatega hoopis teistest valdkondadest. Usun, et sotsiaaltööd hakatakse ka rohkem hindama, kui rohkem koostööd tehakse teiste valdkondadega.

Muidugi on oluline inimeste jõustamine, et nad saaks aidata meid uute lahenduste leidmisel. Nemad teavad tavaliselt

kõige paremini. Kindlasti ei tähenda see, peaksime nende elus ette tulevaid raskusi kuidagi ignoreerima, aga lahendused on oluliselt jätkusuutlikumad, kui need on inimeste enda leitud.

Jah, tulemused on nii palju pikaajalisemad.

Ja ka natuke orgaanilisemad: need sobivad paremini nende keskkonnaga. Võime neile pakkuda tunnetuse uutest viisidest, kuidas asju teha, ja saame pakkuda edukogemust. Aga peame samal ajal mõistma, et inimese eluilm ja süsteem on väga erinevad. Me ei saa tõsta midagi „süsteemist“ otse inimese eluilmale ja loota, et see jääb seal ellu (püsima). Me peaks hoopis toetama midagi, mis on nende elus palju orgaanilisem ja mis on ühtlasi siis ka jätkusuutlikum.

LISALUGEMIST

- Ranta-Tyrkkö, S., Närhi, K. (2021). Striving to strengthen the ecosocial framework in social work in Finland. *Community development journal*, 56(4), 608–625.
- Matthies, A.-L. (2021). Kestävä siirtymä ja aikuissosiaalityön tehtäväkenttä. Teoses Matthies, A.-L., Svenlin, A.-R., Turtiainen, K. (toim.), *Aikuissosiaalityö : tieto, käytäntö ja vaikuttavuus*, 267–282. Gaudeamus.
- Matthies, A.-L., Krings, A., Stamm, I. (toim.) (2020). Special Issue: Research-based knowledge about social work and sustainability. *International Journal of Social Welfare* 29(49).
- Matthies, A.-L., Stamm, I., Hirvilammi, T., Närhi, K. (2019). Ecosocial Innovations and Their Capacity to Integrate Ecological, Economic and Social Sustainability Transition. *Sustainability*, 11(7), 2107.
- Matthies, A.-L., Peeters, J., Hirvilammi, T., Stamm, I. (2020). Ecosocial innovations enabling social work to promote new forms of sustainable economy. *International Journal of Social Welfare*, 29, 378–389.
- Stamm, I., Matthies, A.-L., Hirvilammi, T., Närhi, K. (2020). Combining labour market and unemployment policies with environmental sustainability? A cross-national study on ecosocial innovations. *Journal of International and Comparative Social Policy*. 36(1), 42–56.
- Matthies, A.-L. Närhi, K. (toim.) (2017). *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Oxford: Routledge.

Lauris Geurden Maarja küla Metsa maja ees. Foto: erakogu

Keskkond on inimese põhivajadus

Kairiin Nuudi

ajakirja Sotsiaaltöö toimetaja

Aasta tegevusjuhendaja 2020 **Lauris Geurden** kirjutas konkursi laureaate tutvustanud loos, et peab oma töös olulisimaks kohalolu ehk teadlikku toimetamist inimestega nende argitegevuses. Palusime Laurisel oma tegevust ja mõtteid lähemalt tutvustada.

Lauris Geurden tuli Eestisse erivajadustega inimestega töötama esimest korda juba 15 aastat tagasi Euroopa vabatahtliku teenistuse kaudu, olles eelnevalt õppinud hoopis raamatukogundust. Pärast aastat vabatahtlikuna Maarja külas naasis ta kodumaale Belgiasse, kuid juba mõne aasta pärast

oli Eestis tagasi. Lauris lõi kaasa Maarja küla Tartu „rakukese“ loomise juures, millest on välja kasvanud kogukonna elamise teenusel 20 elanikuga kogukond. „Tegevusjuhendaja kursuse läbisin kohe esimesel aastal, kui tagasi Eestisse tulin,“ lisab Lauris oma Eestisse-jõudmise loo lõppu.

Üks teema, millega Lauris on tegevusjuhendajana rohkem tegelenud, on seksuaalkasvatus. „Aastail 2012–2014 olin seotud ka ühe rahvusvahelise projektiga. Saime taanlastelt koolituse ja koos Taani ning Leedu kolleegidega töötasime intellektipuudega inimestele välja lauamängu seksuaalkasvatuse teemal. See teema käib minuga ikka kaasas,“ kirjeldab Lauris, kellelt siiani küsitakse aeg-ajalt nõu nii Maarja külas kui ka Eesti teistest asutustest, kui tekib mõni küsimus või mure klientide seksuaalsusega.

Praktilised töömeetodid

Nüüd töötab ta taas Põlvamaal Maarja küla uues majas, kuhu on asunud elama inimesed, kellele varem justkui polnudki oma kohta: nii autismispektrihäire diagnoosiga inimesed, kellel esineb äärmuslikult kahjustavat käitumist kui ka sügava ja raske vaimupuudega inimesed. Lauris on ise lisaks uurinud ning õppinud just sügava ja raske vaimupuudega inimeste toetamisvõimaluste kohta. „Avastasin igasuguseid põnevaid ja huvitavaid meetodikaid ning tegevusvõimalusi, mis just neile sobiksid. Suve algul saan tasuta osaleda ka ühel veebikoolitusel. Olen väga rõõmus, et mul selline võimalus tekkis.“

Inimeste jaoks tuleb olemas olla ja ise sisemine tasakaal leida, et nendega töötada.

Ta on läbi töötanud materjale ja uurinud mitmesuguseid praktilisi meetodeid ning need ka kohe tööle ära proovinud. „Näiteks kui inimene ei saa väga palju ise liikuda ja on enamasti ratastoolis, saab ta pikali olles põrandal pleedil lamada ja siis on võimalik ta selle sisse mässida ning kergelt kiigutada, hoides pleedi

äärtest ühelt ja teiselt poolt. Niimoodi varieerid rütmi ja intensiivsust ning järgid samal ajal, mis inimesele meeldib,“ püüab Lauris anda aimu, milliseid praktilisi meetodeid ta on juba proovinud.

Kohalolu ja väikesed edusammud

„Minu jaoks on töö alus kohaolek. Inimeste jaoks tuleb olemas olla ja ise sisemine tasakaal leida, et nendega töötada. Kui oled öösel kehvasti maganud või on isiklikud probleemid, mis kasvavad üle pea, siis ei saa ka teisi aidata. Kohal peab olema nii füüsiliselt kui ka vaimselt,“ räägib Lauris, mis on tema jaoks tegevusjuhendaja töös esikohal. Ta ütleb, et oli ka ise esimestel aastatel üsna rahutu ning vahest isegi kärsitu, kuid on õppinud pisiasju rohkem märkama, nägema inimeste arengut ja õppimisvõime edenemist, isegi kui see on aeglane. „Minu arvates teine ülioluline asi ongi, et suudaksime rõõmu tunda pisiasjadest ja neid märgata.“

„Näen, et tegevusjuhendajate koolitust oleks vaja Eestis veel kõvasti arendada. See katab kindlasti mingi baasvajaduse, aga tegelikult on seda vähe. Kui võrdlen teiste riikidega, siis need, kes töötavad tegevusjuhendajana Hollandis, Belgias või Saksamaal, õpivad ikkagi kaks või kolm aastat. Tihti on see rakenduslik kõrgharidus või kõrgem kutseharidus,“ mõtiskleb Lauris valdkonna arengust rääkides.

Kõiki valdkondi hõlmav permakultuur

Laurisel aga on ka üks teine teema, mis teda sütitab: permakultuur¹. Ta selgitab, et juba permakultuuri nimetus viitab permanentsele ehk püsivale, jätkuvalle kultuurile. Selle taga on mõte luua kultuuri

¹ Permakultuur ehk jätkuloomine on inimasustuse ja põllumajanduse kavandamise viis, mis jälgendab looduses leiduvaid mustreid. Loe lähemalt <http://permakultuur.ee/> – toim.

toimimisele sellised alused, mis võimaldavad elul jätkuda, toimides põhimõttel, et ressursse jätkuks kõigile siin planeedil: nii inimestele kui ka teistele elusolenditele. „Selle rakendamise ala on kindlasti palju laiem kui aiandus või põllumajandus, millele tihti esmalt mõeldakse,“ selgitab ta. „Permakultuur on justkui põhiväärtuste kogum või maailmavaade, mis hõlmab kõiki eluvaldkondi. Näiteks ka seda, kuidas maja ehitada, remontida nõnda, et see on võimalikult säästlik ehitamise ajal, ehk milliseid materjale ma kasutan, ja ka siis, kui valmis saab. Et see vajaks võimalikult vähe energiat ja hoiaks sooja. Aga see ilmneb ka sotsiaalsetes suhetes: kuidas luua võimalikult jätkusuutlikke suhteid. Sealt edasi juba jõuamegi sotsiaaltööni. Millele me tegelikult toetume, kui teeme klienditööd? See algab suhete loomisega. Me tahame ju ka, et see oleks võimalikult jätkusuutlik, muudmoodi ei saa inimest toetada.“

Minu jaoks on keskkond inimese põhivajadus. Ilma keskkonnata ei saa ju elada.

Juba enne Eestisse tulekut oli Lauris huvi tundnud ökokogukondade ja üleminekulinnade liikumise vastu (ingl *transition towns*). Nii leidis ta üsna kiiresti üles Eesti ökokogukondade ühingu. „Nad korraldasid tookord, kümme aastat tagasi, lausa kaks korda aastas suuri kokkutulekuid, talvel natuke väiksema, suvel suurema. Hakkasin seal kohe käima ja see seltskond

meeldis mulle väga. Mõne aja pärast asutati juba ka esimene ökokogukond Mõisamaal, vanas erihooldekodu kompleksis,“ meenutab Lauris.

Samuti oli ta Gaia akadeemia esimeses lennus. „See oli vägev kogemus ja vägagi silmiavav.“ Gaia akadeemia on Gaia Hariduse² Eesti versioon, koolituse põhieesmärk on toetada ökokogukondade rajamist või sinna elama minemist. „Sain sealt teadmised, kuidas elada jätkusuutlikumalt igas mõttes: kuidas nii isiklikult kui ka osana keskkonnast elus püsida,“ selgitab Lauris.

Seos CARE metoodikaga

„Minu jaoks ongi see kõik tervik: olen läbinud ka CARE metoodika³ koolituse ja koolitusel käis kohe peas klõps, et oot, see on ju nagu permakultuur sotsiaaltöötajatele!“ kirjeldab Lauris oma äratundmishetke. „CARE metoodika toetub kolmele tasandile, mis sobib pea üks-ühele kokku permakultuuri kolme põhimõttega,“ toob ta näiteks. „Esimene on inimese eest hoolitsemine, mis läheb kokku CARE's inimese taastumise või arenguga. Et inimese eest hoolitsemisel peaks toetuma tema taastumise- või arenguprotsessile. Järgmine permakultuuri väärtus on kogukonna eest hoolitsemine. Arvan, et see läheb kokku CARE keskkonnatasandiga. Põhimõtteliselt on kogukond inimese jaoks kõige lähedasem igapäevane sotsiaalne keskkond. Kui hoolitseme kogukonna eest, siis loome selle kaudu põhiturvalisuse head eeldused kogukonnale ehk sotsiaaltöös meie

² Gaia Hariduse (ingl *Gaia Education*) lõi 2005. aastal Rahvusvahelise Ökokülade Ühendus. Gaia hariduskava on jagatud neljaks suureks valdkonnaks: maailmavaateline, majanduslik, ökoloogiline ja sotsiaalne. Kõik neli valdkonda jagunevad omakorda väiksemateks mooduliteks, mis kokku moodustavad tervikliku kogemuste baseeruva õpetuse, et toetada kestlikku eluviisi meie planeedil. Võtmesõnadeks on tasakaalustatud areng, sujuv koostöö ning teadlike valikute tegemine. – toim.

³ CARE (ingl *comprehensive approach to rehabilitation*) tähendab eesti keeles kõikehõlmavat rehabilitatsioonikäsitlust. – toim.

klientidele. Kui on olemas turvaline ja avatud õhkkond, kus igaüks tunneb end hästi ja saab ka piisavalt ruumi, et lihtsalt olla tema ise, toetabki see inimest taastumisel või lihtsalt arenemisel.

Permakultuuri kolmas põhiväärtus on õiglane jagamine (ingl *fair share*), mina seon selle CARE ühiskonnatasandiga. Usun, et ühiskonnas, kus hüved jagatakse õiglaselt, peaksid inimese kõik põhivajadused olema kaetud. See omakorda saab ka suurendada ühiskonna heaolu ja elukvaliteeti. Seegi toetab nõrgemat või abivajajat, meie kliente sotsiaaltöös. Ehkki oleme kõik erinevad, on kõik võrdväärsed. Kui ühiskonnas jagatakse kõike õiglaselt, siis peaksid erinevustele vaatamata olema rahuldatud kõigi põhivajadused ja sellega tagatud üldine heaolu.“

Ela ja tegutse kõhutunde järgi

Lauris toob permakultuurist esile veel ühe CARE metoodikaga seotud tahu. „Rääkides permakultuurist kui disaini tööriistast – permakultuuri põhimõtete alusel projekti kavandades alustatakse alati vaatlusega. Hea tulemuse saavutamiseks tuleb luua kontakt selle koha või nende inimestega, kellega või millega tegeletakse, ja alles siis saab edasi minna plaani koostamise juurde. See läheb samuti kokku CARE protsessiga, sest see algab ka sideme loomisega ja andmete kogumisega. See on jälle väga selge paralleel, et CARE ongi minu jaoks permakultuur.“ Nii sõnastabki Lauris oma põhimõtte järgnevalt: „CARE on permakultuur sotsiaaltöötajatele: elada ja hoolitseda kõhutunde alusel.“ Kõhutunde all peab ta silmas midagi, mis on ratsionaalsuse ja müstilise segu, midagi, mida me ei oska sõnadega selgitada.

„Mul on hea meel, et kolleegid, kellega koos töötan, on minuga samal lainel,“ peab Lauris oluliseks, „üldisemas plaanis on see veel natukene vaeviline, aga mis seal ikka. Ei saa maailma muuta korraga, ikka samm-sammult.“

Turvaline ja avatud õhkkond, kus igaüks tunneb end hästi ja saab olla tema ise, toetabki inimest taastumisel või lihtsalt arenemisel.

Lauris mõtestab ka keskkonna tähtsust meie igapäevaelus: „Minu jaoks on keskkond inimese põhivajadus. Ilma keskkonnata ei saa ju elada. Ma näen, et ka kõik kriisid, mis nüüd järjest meieni jõuavad, on tegelikult üksteise ja keskkonnaga, kliimaga seotud.“

Viimasel ajal väljakutseid pakkunud kriisidele mõeldes nendib Lauris, et koroonaaeg on Maarja külas pigem rahu-likult möödunud. „Võib-olla see aitas ka kaasa, et meil on suurepärased võimalused palju õues viibida ja liikuda. See oli kogu aeg võimalik, mitte keegi ei keelanud õue minna ja õues tegutseda, töötada. Maarja küla rehabilitatsioonimeeskonna füsioterapeut ja eripedagoog mõtlesid koostöös välja liikumisraja, kus olid ka nuputamisesanded. Nad kutsusidki elanikke üles liikumisrada läbima ja võimalikult palju värskes õhus viibima ning liikuma. Liikumine on alati ärevuse maandamise hea vahend.“

Rohkem ärevust tajub ta pigem nüüd, pärast sõja eskaleerumist Ukrainas, eriti töötajate seas. Lauris püüab ärevusega toimetulekus regulaarselt teha teadveloleku harjutusi ja tarbida ka meediat teadlikult ning kriitiliselt.

Merle Linno*sotsiaalse heaolu nooremlektor, Tartu Ülikool*

Mõeldes sotsiaaltööpäevale

Mis tähenduse saab tänavuse rahvusvahelise sotsiaaltöö päeva motos äramärkimist leidnud ökosotsiaalne mõtteviis üleöö muutunud maailmas?

Kirjutan neid ridu märtsis, nädal enne rahvusvahelist sotsiaaltöö päeva, kui Ukrainas käib sõda, inimesed surevad, miljonid põgenevad kodust. Keeruline on mõelda, mida ikkagi tähendab 24.02.22-järgses maailmas tänavune sotsiaaltööpäeva moto „Kujundame uut ökosotsiaalselt maailma kedagi maha jätmata“. Sõda on meid ajas tagasi kiskunud ma-ei-tea-kui-kaugele ja muutnud varem nii olulisena tundunud põhimõtted täiesti ebaoluliseks.

Hoiame keskkonda ...

Ökosotsiaalne käsitlus sotsiaaltöös on hakanud laiemalt levima viimastel aastatel, esmajärjekorras vastusena kliimasoojenemisele, mis üleilmse probleemina mõjutab kogu maailma inimesi. Justkui. Siiski, Eestis võib-olla on keeruline näha üleilmse kliimasoojenemise mõju argielule, sealhulgas sotsiaaltööle, sest geograafiline asend hoiab meid. Me ei ole kogenud suuri raputusi, näiteks vihmametsade põlenguid, oma tormidega aga oleme suutnud toime tulla. Ökosotsiaalne käsitlus sotsiaaltöös lähtub tuttavast „inimene keskkonnas“ vaatenurgast, lisades vastastikmõju mõtte: mitte ainult keskkond/keskkonnad ei mõjuta inimese heaolu, vaid inimene oma tegevusega

mõjutab keskkondi ja nende kestma jäämist. Nõnda peaks sotsiaaltööski mõtlema oma tegevuse keskkonnamõjule ja leidma sekkumisi, mis inimesi aidates ei kahjustaks planeeti. Keeruline, eks. Tõenäoliselt ei vaidle keegi vastu, et looduskeskkond mõjutab positiivselt inimese heaolu. Aga kuidas mõtestada inimese ja looduskeskkonna vastastikust mõju ja samaväärsust? Muidugi, ökosotsiaalsus ei olegi niivõrd indiviiditasandi kontseptsioon, pigem on sel laiem makrotasandi vaade.

Sotsiaaltööpäeva moto taga ongi mõte luua maailma raputanud ja räsinud koroonakriisi järel koos parem maailm, mis lähtub uutest väärtustest, pakub usaldust, turvalisust kõigile ning tagab planeedi kestmise.

Üleilmse kliimamuutuse jõudmist koduõue on keeruline märgata, kuid viimased aastad on näidanud väga selgelt, et oleme globaalse „küla“ liikmed. Hiinast alanud COVID-19 pandeemia muutus väga kiiresti argielu osaks, nõudis hoopis teistmoodi

tegutsemist kõigilt. Milline on olnud selle kriisi mõju inimestele ja keskkonnale, ei oska veel keegi öelda, sest uurimusi on vähe. Sotsiaaltööpäeva moto taga ongi mõte luua maailma raputanud ja räsinud koroonakriisi järel koos parem maailm, mis lähtub uutest väärtustest, pakub usaldust, turvalisust kõigile ning tagab planeedi kestmise.

Paraku ei olnud me veel saanud hakata ehitama pandeemiajärgset uut maailma, kui meid tabas uus üleilmne mõjutus. Olgem ausad, jutt inimese ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust, üleskutsed leida kestlikke ning loodust arvestavaid lahendusi, tundub praeguse sõja ajal ebaoluline, sest 21. sajandil on Euroopas küsimus inimeste ellujäämises. Kõigi turvalisus ja stabiilne argipäev on saanud tugeva raputuse, me kõik oleme äkki väga haavatavad.

... ja teineteist!

Sõda sunnib meid uuesti keskenduma progressiivsete ideedega „mängimiselt“ ja öko-innovaatiliste lahenduste leidmiselt inimesele, sest inimestena me teisiti ei saa ega oska. Me tunneme Maslow' vajaduste hierarhiat ja teame, et kui baasvajadused on rahuldumata, ei saa keskenduda kõrgematele.

Praegu tõusevad inimeste jaoks taas keskmesse ellujäämiseks olulised toit, vesi, koht, kus ööbida, ja turvalisus.

Sotsiaaltöö päeva moto teine pool, et kedagi ei jäeta maha, mis algidee kohaselt on ilmselt küll tähendanud ka looduskeskkonna „kaasa võtmist“, on saanud väga selge praktilise väljundi: inimkond on näidanud, kuidas elab solidaarsuse printsiip „omasid ei jäeta maha“. See annab lootust, et suudame koos keerulise aja üle elada, taas avastada ökosotsiaalse maailmavaate tähtsuse ning lõpuks luua uue ja parema maailma.

Sotsiaaltööpäev on see kord aastas, kui kogu maailmas öeldakse kõva häälega seda, mida meie kõik teame: sotsiaaltöö on oluline, iga sotsiaaltöö tegija on oluline. Seekord saabub sotsiaaltööpäev sügava üleilmse kriisi ajal, kui keeruline on mõelda pidupäevaselt, aga las olla selles päevas korrakski kas või üks rõõmuhetk! Sotsiaaltööd kriisiolukordades käsitlevas kirjanduses rõhutatakse abivajajate abistamise kõrval sama tähtsana sotsiaaltöötajate enesehoidu, sest traumaatilised sündmused mõjutavad ka abistajat. Mul on kõigile Eestimaa sotsiaaltöö tegijatele ainult üks soov. Palun, ära väsi! Hoia ennast! Ainult nii jõuame koos uue ja parema maailma loomiseni.

LISALUGEMIST

- Närhi, K., Matthies, A.-L. (2018). The ecosocial approach in social work as a framework for structural social work. *International Social Work*, 61(4), 490–502.
- Powers, M., Schmitz, C., Moritz, M. B. (2019). Preparing social workers for ecosocial work practice and community building. *Journal of Community Practice*, 27(3–4), 446–459.
- Boetto, H. (2017). A transformative eco-social model: Challenging modernist assumptions in social work. *British Journal of Social Work*, 47(1), 48–67.

Anneli Sert*sotsiaalosakonna juhataja, Lääne-Harju vallavalitsus***Kadri Kauksi***kommunikatsioonijuht, Lääne-Harju vallavalitsus*

Lääne-Harju vallas on esikohal inimene ja tema keskkond

Lääne-Harju valla elanike arv on viimastel aastatel pidevalt suurenenud, mis kinnitab, et vald on ligitõmbav ja kõigi võimalustega elukoht. Sellele on kaasa aidanud tähelepanu lastega peredele, eakate kaasamine, abivajajate suunatud tugiteenused, samuti rohevalla eesmärkide seadmine.

Elanike arvu suurendamine ei ole eesmärk omaette, vaid soovime kõigile tagada parima elukeskkonna. Meie vallas on kesksel kohal inimene ja keskkond igas mõttes.

Uus omavalitsus tekkis haldusreformi ja nn sundliitmise teel, seetõttu polnud kokkuleppeid ega kavasid, kuidas ja mis mudeliga eri valdkondades tegutseda. Kõik endised omavalitsused olid omanäolised ja erineva suurusega. Seetõttu algas uue hoolekandesüsteemi loomine olukorra selgitamisest. Arusaadav, et piirkondade võimekus ja vahendid ning seega ka taustsüsteem on erinenud. Sotsiaaltöös seadsime uue süsteemi väljatöötamisel esmaseks isiku abivajaduse. See tähendab näiteks, et lisaks universaalsetele sotsiaaltoetustele panime rõhku sissetulekust sõltuvate toetuste mitmekesisusele.

Sotsiaalabi osutamise oleme korraldanud piirkondlikult. Meil on neli teeninduspiirkonda ja igas oma teeninduspunkt, kus töötavad sotsiaaltööspetsialistid ja hooldustöötajad.

Sellise töökorralduse eesmärk on hoida teenused inimese elukoha lähedal ja tagada sotsiaaltöötajale abivajaduse parem ülevaade kohapeal.

Lastekaitsetöötaja kutsuend külla

Möödunud aasta septembris alustas sotsiaalosakonna koosseisus tööd lastekaitsetalitus, kus töötavad kuus spetsialisti. Talituse ellukutsumise taga on aasta-aastalt kasvanud töökoormus ja soov abistada lapsi võimalikult sihipäraselt ning kiiresti. Varajase märkamise kõrval on lastekaitstes üha suurem rõhk ka ennetustööl.

Laste ja perede abivajadus on erinev, mõnikord piisab ka ärakuulamisest ja nõustamisest. Igal juhul julgustavad lastekaitsetöötajad vanemaid või teisi lähedasi pöörduma lastekaitse poole pigem varem kui hiljem. Lihtsam on lahendada väikesi muresid, kui püüda ohjata suureks paisunud probleeme.

Lastekaitsetöö korraldamisel oleme samuti lähtunud teeninduspiirkondadest: moodustatud on kaks tiimi ehk kolm ametnikku tegutsevad piirkonnas. Niimoodi tagatakse sujuv üksteise asendamine ja ühine infoväli.

Info võimaliku abi vajava lapse kohta jõuab lastekaitsetöötajani väga sageli koolist või lasteaiast. Seetõttu peame oluliseks võrgustikutööd. Just koostöö arendamiseks oleme juurutanud kohtumiste sarja „Lastekaitsetöötaja kutsub end külla“. Igal õppeaastal kohtuvad lastekaitsetöötajad kõigi lasteasutuste – kümne lasteaia ja kaheksa kooliga. Tutvustatakse oma töömeetodeid ja lepitakse kokku koostöö põhimõtted.

Lastekaitsetalituse ellukutsumise taga on soov abistada lapsi võimalikult sihipäraselt ning kiiresti.

Selline infovahetus on ennast õigustanud ja mõjunud positiivselt ühiste eesmärkide saavutamisel lapse abistamisel. Selle mõte on lapse ja noore arengu, tema võrgustiku ning haridustee toetamine haridus- ja sotsiaalvaldkonna loimitud koostöös.

Hea elukeskkond lastega peredele

Valla haridusasutuste juures tegutseb neli tugipesa (Risti–Padise, Vasalemma–Rummu, Paldiski ja Laulasmaa), kus kokku on ametis 26 tugispetsialisti. Nende hulka kuuluvad sotsiaalpedagoog, eripedagoog, psühholoog ja logopeed. Just tihedas suhtluses tugispetsialistidega liigub info ja leitakse lapsele parim lahendus.

Kahe viimase aasta viiruspuhangust tingitud elukorraldus on mõjutanud suurel määral just lastega peresid. Juurde on tulnud psühholoogilisi pingeid nii lastele kui ka lapsevanematele. On tunda, et laste emotsionaalne

seisund on habras. Vanemad ootavad rohkem majanduslikku toetust, suunamist pereterrapiasse ja psühholoogi juurde.

Lastekaitsevaldkonnas aitab eesmärke seada ka 2021. aasta lõpus valminud heaolu-profiil. Osalesime Tervise Arengu Instituudi juhitud katseprojektis, et saada ülevaade, mis mõjutab inimeste, sh laste ja pere heaolu kogu elukaare ulatuses.

Selleks et meie lastel oleks mõnus elukeskkond ja piisavalt kodulähedast huvitegevust, investeeris vald möödunud aastal mänguväljakute ehitamiseks 100 000 eurot. Paldiskis, Padisel, Ämaris ja Rummu alevikus on avatud noortetoad, kus pakutakse põnevat lastele suunatud tegevust.

Meie põhiline ja enim nõutud tegevus lapse ning pere toetamisel on

- lapsevanemate nõustamine (teenuste, tugirühmade ja koolituste kaudu);
- lapsevanemate koolitus vanemlusprogrammis „Imelised aastad“;
- lapse ja pere suunamine psühholoogi, terapeudi vm spetsialisti juurde;
- tugiisiku teenuse tagamine lapsele ja noorele;
- koostöös SOS Lastekülaga peretugevdusprogramm abivajava lapse perele.

Uus tugikeskus ja suurte kogemustega hooldekodu

Oluline verstapost valla sotsiaalvaldkonna arengus on 2020. aasta alguses Lääne-Harju valla tugikeskuse avamine. Endise Ämari põhikooli hoonesse rajati tugikeskus, mille põhiülesanne on eluruumiteenus. Lisaks toetatakse ja juhendatakse igapäevaelu asjus elanikke, kes seda vajavad. Tugikeskuses on koha leidnud inimesed, kes elasid varem väga kehvades tingimustes või puudus neil kindel eluase. Samuti on seal leidnud elukoha inimesed, kes on kaotanud kodu õnnetuses või on olnud suured üürivõlgnikud. Esimesel

korrusel tuleb tuba jagada kaaslasega, teisel korrusel on minikorterid, mis sobivad ka lastega leibkonnale. Lisaks on tulevikus plaanis asutada sinna päevakeskus, kus leiaks tegevust nii eakad kui ka erivajadusega inimesed.

Meie hoolekandesüsteemile lisab väärtust valla hooldekodu. Väikeses alevikus valla piiri ääres tegutseb juba 18 aastat Karjaküla sotsiaalkeskus, mille ülesanne on pakkuda üldhooldusteenust. See hõlbustab teenuse kättesaadavust ja aitab vajaduse tekkimisel kiiresti reageerida ning paindlikult tegutseda. Ligi 50 kohaga hooldekodus on pooled valla elanikud ja teine pool täitunud naabervaldade inimestega.

Inimese heaolu oleneb suuresti looduskeskkonnast

Inimese sotsiaalne heaolu sõltub oluliselt looduskeskkonnast. Sellest tõsiasiast lähtudes pöörame suurt tähelepanu jätkusuutlikkusele ja loodusväärtuste hoidmisele. Nii sai Lääne-Harju vallast rohevald ja see on üks edukamaid näiteid, kui suuri muutusi võib teha aktiivne kogukond. Rohevalla idee panid idanema keskkonnast hoolivad kogukonnaliikmed, kes soovisid sellest arendada valläülise liikumise. Vallavalitsus võttis ideest kohe kinni ja järkjärgult on keskkonnahoid üsna kesksel kohal kõigis valdkondades.

Väga oluline sihtrühm keskkonnateadlikkuse suurendamisel ja edasiandmisel on eakad.

Meie ei taha olla rohevald vaid paberil, mistõttu räägivad teod rohkem kui kõlavad laused. Keskkonnaga arvestamises peame aga ise eeskujud olema, et suurendada teadlikkust nii meie ettevõtjate, elanike, kooli- ja lasteaialaste kui ka külastajate hulgas. Sotsiaalvaldkonnas on alati

LÄÄNE-HARJU VALLAST

Lääne-Harju vald asub Loode-Eesti rannikul Harjumaa lääneosas. Naaberomavalitsused on Keila linn ja Harku vald idas, Saue vald lõunas ning Lääne-Nigula vald läänes.

Lääne-Harju vald tekkis Eesti halduskaardile 24. oktoobril 2017 pärast kohalike omavalitsuste valimisi Keila, Vasalemma ja Padise valla ning Paldiski linna liitmisel.

Omaavalitsuse pindala on 646 km². Vallas elas 1. märtsi seisuga 13 045 inimest.

esikohal inimene. Rohevallas on samamoodi: inimese heaolu oleneb ju suuresti looduskeskkonnast. Mida puhtam see on, seda parem on inimeste nii füüsiline kui ka vaimne tervis.

Rohevalla üks olulisemaid suundi on üleminek ringmajandusele. See ei ole pelgalt ettevõtjate termin, kes peavad ressursside kasutust jälgima ja tootma võimalikult keskkonnasõbralikult ning nii, et tooteid saaks kergemini parandada või hiljem materjali taaskasutada. See on miski, millele saab kaasa aidata meist igapäev. Näiteks ei ole tänapäeval tabu anda riideid ja jalanõusid taaskasutusse või osta neid kasutatuna, vastupidi, sellest on saanud omamoodi uus liikumine. See avab võimalusi ka neile, kes on hinnatundlikumad. Mida rohkem on asjade ringlemine normaalsus, seda kiiremini kaob ka kunagine iga-nenud arvamus, justkui oleks see midagi, mida teeb vaid keegi teine. Sestap ongi meie sõnum, et asjade ringlusse andmine on vägagi tervitatav, mitte mingisugune sotsiaalse alatooniga tegevus.

Taaskasutus koostöös erasektoriga

Oleme ka ise usinad taaskasutajad. Hea näide on meie koostöö Tallinkiga, kes on andnud meile oma hotellide vanad, kuid korralikud

Lastekaitsetalituse töökoosolek

Foto: erakogu

kardinad, millest meie usinate õmblejate näppude all sünnivad valla juba ikooniliseks saanud poekotid. Me soovime olla ka esimene kilekotivaba vald, sestap oleme neid vastupidavaid poekotte jaganud oma elanikele, samuti partneritele ja vallavalitsuse külalistele.

Sotsiaalvaldkonna omapäraks võib siiski pidada seda, et peame olema valmis ootamatusteks.

Paar aastat tagasi avatud Lääne-Harju valla tugikeskus sai sisustuse samuti Tallinkilt, täpsemalt hotellitubadest. Tegemist oli renoveerimisel tubadest ära võetud mööbliga, mis sobis tugikeskusesse kui valatult.

Tallinkiga koostöö kõige hilisem näide on aga möödunud aasta sügisest. Glasgows toimus ÜRO kliimakonverents, kus koraldustiimi liikmeid majutas ka parvlaev Romantika. Selleks telliti täiendavalt 600 uut madratsit, mis aga pärast konverentsi üle jäid. Just neid pakuti Lääne-Harju vallale kui juba

varasemale heale koostööpartnerile. Nüüd on leidnud ja leidmas madratsid endale uued kohad nii valla sotsiaal- ja huviasutustes kui ka inimeste kodudes.

Kilekotivabaduse poole püüdlemisel aitas mullu ka koostöö Ironman Tallinnaga, kes andis võistlejatele tellitud, kuid kasutuseta jäänud lõpetajate särgid vallale, et kohalik „õmblusvabrik“ saaks neist valmistada kordv-kasutatavaid sussikotte. Need pilkupüüdva kujundusega ja vastupidavad kotid jagatakse valla koolidesse, et suurendada laste ning noorte keskkonnateadlikkust ja leida kottidele praktiline kasutus. Ironman kinkis ka võistlustest üle jäänud treeningukotid kõigile eelmisel aastal koolidebüüdi teinud ehk esimese klassi lastele. Kottide tootmine annab tööd ka õmblejatele. Seega: mitut moodi kasulik algatus.

Kogukonna toidukapid

Rohevallas on oluline küsimus ka toidujäätmed ning nende tekke vältimine. Mullu tegime kolm toiduringluskappi, mis on oluliselt aidanud vähendada toidujäätmete

teket vallas. Kaks päikeseenergiaal töötava külmutusseadmega toidukappi on Paldiskis ja Laulasmaal ning üks õuetemperatuuril kapp Leholas. Need kapid paigutati kogukonnalaagratuse Roheline Vald eestvõttel, ideele panid öla alla nii vallavalitsus kui ka ettevõtjad. Kappide valmimisele aitasid kaasa Alexela ja Sunly City ning neid täidavad kohalikud kauplused ja inimesed. Toitu võivad kapist võtta kõik soovijad, kappi hooldavad kindlad kogukonnaliikmed. Praeguseks on toidukapid sedavõrd hästi toimima hakanud, et täidetud kapid tühjenevad üsna ruttu, mis ongi eesmärk. Selle kogemuse vastu tunnevad huvi ka teised omavalitsused, mis oligi meie teine eesmärk piirkonna toidujäätmete vähendamise kõrval. Esimene kõhklus, kas inimesed

suhtuvad kappi kui sotsiaallabisse, mitte kui keskkondlikku alagatuse, kadus kiiresti.

Väga oluline sihtrühm keskkonnateadlikkuse suurendamisel ja edasiandmisel on eakad. Koostöös keskkonnaministeeriumiga alustasime eelmisel aastal eakatele mõeldud jäätmekoolidega. Paaritunnisel loengul tutvustas keskkonnaministeeriumi asekanstler Kaupo Heinma igapäevase jäätmekorralduse põhitõdesid ja tutvustas ka riigi plaane.

Rohevalle üks olulisemaid suundi on üleminek ringmajandusele.

Esimene loeng toimus novembri lõpus Paldiskis, käesoleval aastal on need kavas ka valla teistes piirkondades. Kuna jäätmekorraldus käib ajaga kaasas ja muutub, on seaduste rägastikus keeruline orienteeruda eriti neil, kes iga päev internetti ei kasuta. Siis ongi kõige parem minna kohale, kohtuda ja vahetult saada vastused ka küsimustele. Just küsimuste rohkust arvestades võib julgelt väita, et niisugune koolitamine on väga vajalik. Vähe tähtis pole ka, kui kiiresti ja mõjusalt selles vanuserühmas info liigub.

Rohelise energiaga kõrgete elektrihindade vastu

Lääne-Harju vallas on kavas hakata rajama taastuvenergiaparkes avalikus kasutuses hoonetele, et hoogustada roheenergia kasutuselevõttu. Õigupoolest on avalikel hoonetel taastuvenergia tootmist juba ka alustatud. Näiteks on saanud viimase kahe aasta jooksul päikeseenergiajaamad oma katusele Karjaküla sotsiaalkeskus ja Ämaris asuv Lääne-Harju valla tugikeskus. Strateegiline plaan on varustada igal aastal üks vallale kuuluv hoone päikeseenergiat tootva jaamaga.

Paldiski toidukapp

Foto: erakogu

Leiame, et see ei peaks piirduma üksnes vallale kuuluvate hoonetega, vaid võiks laiendada ka kogukonnahoonetele. Taastuvenergia tootmine on Lääne-Harju üks tunnus. Selleks on meil väga head tingimused. Juba praegu on Pakri poolsaarel suur tuulepark ja kavandatakse veel kaheksa tuulegeneraatori püstitamist.

Lääne-Harju vald on juba varem teinud tulevikku vaatava keskkonda silmas pidava otsuse ja toetab taastuvenergia tootmist: Paldiski poolsaarel töötavad tuule- (63 MW) ja päikesepargid (2 MW) toovad kasu nii vallale, kogukonnale kui ka puhtama keskkonnana kogu Eestile.

Mis on Lääne-Harju valla sotsiaaltöö väärtus?

Võib kindlalt väita, et sotsiaaltöö väärtus on meie töötajad, kes iga päev on eesliinil. Sotsiaaltööga tegelevad otseselt 20 inimest: sotsiaaltööspsialistid, hooldustöötajad, lastekaitsetöötajad ning allasutuste kolleegid.

Kahtlemata tuleb ka sotsiaaltöös teha plaane ja seada eesmärgid. Meie valdkonna omapäraks võib siiski pidada seda, et peame olema valmis ootamatusteks. Viiruse leviku tõttu kujunenud eriolukord oli kõigile uudne ja ka energia hinnatõusu leevendavaid meetmeid rakendati ning kohandati sotsiaaltöö kaudu. Lääne-Harju vald oli üks esimesi, kes

hakkas energiatoetuse taotlusi vastu võtma. See algas 4. jaanuaril ja paar esimest nädalat oli eelkõige vaja nõustamist. Kolme esimese kuuga menetlesime üle seitsmesaja taotluse. Kahtlemata oli see töötajatele oluline töökoormuse suurenemine. Protsessi jagamine viie töötaja vahel õigustas ennast ja võib öelda, et kõik on võimalik. Selliste olukordade kaudu areneme ka ise töötajatena.

Viimased kaks aastat on toonud plaanivälist tegevust ja lisakatsumusi, aga meie meeskond on vastu pidanud.

Ka hiljuti puhkenud sõda Ukrainas ja sõjapõgenike Eestisse ning sh meie valda tulek on kahtlemata olnud paras proovikivi. Kiiresti suutsime töö korraldada nii, et tuleksime toime nii vallaelanikele kui ka valda lisandunud sõjapõgenikele abi ja toe tagamisega.

Viimased kaks aastat on toonud plaanivälist tegevust ja lisakatsumusi, aga meie meeskond on vastu pidanud. Oleme nende aastatega koos karastunud, üksteist usaldama õppinud ja valmis järgmisteks väljakutseteks.

Kindlasti on oluline ka koostöö riigi, teiste omavalitsuste ja muude asutuste ning organisatsioonidega.

Sotsiaaltöötajatel on sõjapõgenike abistamisel käed-jalad tööd täis

Palusime aprilli keskpaigas kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatel jagada kogemusi Ukrainast saabunud sõjapõgenike abistamisel. Kuidas on uued ülesanded mõjutanud igapäevatööd? Kuidas on abi korraldatud? Mis probleeme on tulnud lahendada ning mida sellest õpiti ja tähele pandi?

Harku vallavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja Tiia Spitsõn: meil on hästi läinud

Meile teadaolevalt on Harku valda jõudnud veidi üle saja sõjapõgeniku. Suur osa neist on tulnud sotsiaalkindlustusameti kaudu ja ajutiselt majutatud Meriküla spordi- ja õppekeskuses, kus kõik vajalik on ette valmistatud ja on 60 kohta. On ka inimesi, kes on kodumajutusel, nt tulnud sugulaste või tuttavate juurde. Paljud soovivad liikuda Tallinna või mujale suuremasse linna, aga on ka neid, kes tahavad jääda meile: leida siin töö ja püsiva elukoha.

Sõjapõgenike tulek on mõjutanud kõiki valdkondi ja ametkondi. Sotsiaalvaldkond tegeleb nendega võib-olla kõige rohkem. Töömaht on muutunud ülisuureks. Kaks aastat on olnud COVID, siis tulid energiatoetused, kuid ei oleks võinud isegi unes näha, et peame Eestis lahendama nii rasket olukorda, nagu on tekkinud sõjapõgenike vastuvõtmisel.

Oleme teinud samu asju mis mujalgi: sotsiaalosakonna töötajad aitavad ajutise kaitse taotlemiseks aegu broneerida ja avada Eesti pangakonto. Kui tarvis, käiakse ametiasutustes kaasas, sest vaja on igakülgselt abi.

Maksame toimetulekutoetust. Et inimesed ise ei peaks valda tulema, käivad meie töötajad majutuskohas, täidavad blankette ja kanname raha kontole juba samal päeval. Üksikutel juhtudel, kui on kriitiline rahaline seis, oleme maksnud toetust ka kassa kaudu.

Kui dokumendid on vormistatud, algab töökoha ja pikaajalise elukoha otsimine. Juba on inimesi, kes on tööl. Nad on rahul, et saavad olla kasulikud ja neil on tegevust.

Ukraina lastele avati Merikülas kogupäevakool: seal on praegu üks klassikomplekt, kus saavad õppida 24 eri vanuses õpilast; lasteaias on üks liitühm, kus saab käia 18 last. Koolilapsed saavad õppida nii kohapeal kui ka distantsoõppes. Lapsed on nii Meriküllal majutatud peredest kui ka neist, kes elavad mujal. Vald on korraldanud transpordi, et tuua lapsed lasteaeda või kooli. Kogupäevakoolis õppivatele lastele on tagatud hommiku- ja lõunasöök ja ooted.

Sõjapõgenikud on niigi muserdatud, sestap püüame nende koormust igakülgselt vähendada ja kõik toimingud võimalikult lihtsaks muuta. Heade abiliste toel oleme tõlkinud ukraina keelde info meie valla kohta: bussigrafikud, kus asuvad kauplused, apteegid,

majutuskoha kodukorra ning jaganud neile ka riigiasutuste voldikuid. Meie spetsialistid on käinud iga päev majutuskeskuses. Lastekaitsetöötajad külastavad kodusid, et saada olukorrast ülevaade: kas perel on näiteks vaja rõivaid, arvutit, lasteaia- või koolikohta. Oleme palju nõustanud ka neid häid inimesi, kes on võtnud sõjapõgenikke kodumajutusele.

Suhtlus sotsiaalkindlustusametiga on hästi tihe. Põhja piirkonna juht Kätlin Kilp on suureks abiks, koos otsime individuaalseid lahendusi iga inimese vajaduste alusel. Näiteks soovis üks pereema ümber asuda Läti piiri juurde, sest seal on tema juured.

Sõjapõgenikud on niigi muserdatud, sestap püüame nende koorumust igakülgsest vähendada ja kõik toimingud võimalikult lihtsaks muuta.

Mida aeg edasi, seda olulisemaks muutub vaimne tervis ja võimendub traumast põhjustatud stress. Koostöös EELK diakoonia ja ühiskonnatöö sihtasutuste juhataja Avo Üprusega alustame hingedehoiuteenuse osutamist, et pakkuda psühhosotsiaalset nõustamist. Oleme osutanud sõjapõgenikele ka psühholoogilist abi, kaasates meie enda inimese, kes on erialalt psühholoog.

Aitame toitlustusega. Kui Meriküllal tulijaid oli vähe, viisime kolm korda päevas sooja söögi Harku sotsiaalkeskuse köögist. Nüüd oleme viinud suurtes kogustes toiduaineid, küsides eelnevalt, missuguseid toiduaineid soovitakse, et harjumuspäraseid roogi valmistada (Ukrainas on teada-tuntud hea köök). Muretsesime köökidesse uued potid, sööginõud, muud vajalikud köögitarvikute ja uue külmkapi.

Merikülas on Wi-Fi-ühendus ja saab vaadata ukrainakeelseid teleprogramme,

meie IT-spetsialistid on head tööd teinud. Kogupäevakooli klass on varustatud Wi-Fi-ühendusega ja õpilastele on jagatud koolitöö tegemiseks sülearvutid. Wi-Fi-ala katab ka lastehoidu, kus kasvataja(d) saavad vajaduse korral interneti kasutada. Meriküla keskkuses on elanike tarvis üles seatud kaks üldkasutatavat arvutit (kumbki eraldi ruumis). Üldkasutatavatel aladel kahel korrusel on telerid, mis on internetiühendusega ja häälestatud näitama ERR-i Jupiteri kanalit. Jupiter.err.ee lehel saab vaadata Ukraina uudistekanaleid, lisaks saab soovi korral vaadata ETV+ venekeelset telekanalit, sama lehe kaudu saab kuulata ERR-i venekeelset raadioprogrammi Raadio4. Wi-Fi-ga internetiühendus on tagatud nii üldkasutatavates kui ka eluruumides. Kõik need teenused on Merikülas elavatele Ukraina sõjapõgenikele tasuta.

Majas on kogu ööpäeva valve. Saabunute hulgast oleme leidnud paar toredat inimest, kes on abiks, kui meil on vaja midagi edastada või korraldada.

Käivitasime ka „Kaitseinglite“ projekti, mille kaudu kohalikud vallaelanikud saavad hakata Ukraina perede tugiisikuks: aidata neid igapäevatoimetustes, tutvustada meie valda ja veeta koos vaba aega. Oleme ka valla poolt korraldatud Meriküla elanikele huvitegevust, näiteks meisterdamine, sportlik tegevus, ekskursioon vms.

Terviseküsimused lahendame koostöös perearstikeskusega. Sõlmimisel on leping Benu apteegiga, et meil oleks võimalik osta ravimeid neile, kellel puudub selleks endal raha.

Tabasalus on kasutatud riiete vastuvõtu-koht MTÜ Garderoob, kuhu oleme palunud inimestel tuua abivajajatele riideid ja jalanõusid, et kõik vajalik oleks ühest kohast. Oleme ka oma riidekapist asju juurde vaadanud.

Enne kui sõjapõgenikud meile jõudsid, kogusime oma asutuste ja Harku sotsiaalkeskusega

Punasele Ristile annetusi: uusi patju, tekke, hügieenitarbeid, mähkmeid, ja käisime mikrobussiga neid ära viimas. Seegi ettevõtmine läks igati korda.

Endal on hea tunne, kui saad abistada. Sotsiaalvaldkonnas töötame inimesega, tema murede ja probleemidega. Selliseks olukorraks tegutsemiseks nagu praegu, ei ole me koolis õppinud. Kogu Eesti riik õpib, kuidas toime tulla. Tegelikult on need väärt kogemused, kui need vaid poleks seotud sõjaga. Eesti sotsiaalsüsteem annab endast praegu kõik, et aidata. Kõik, kellega olen rääkinud, on väga tegusad ja tublid. Inimesed on väga abivalmid. Loomulikult ei mahu meie tööaeg ammu raamidesse, aga midagi ei ole teha, püüame aidata ja loodame, et sõda kiiremini lõpeks. Kui psühholoog inimestega vestles, siis oli esimene küsimus talle, kas oskate öelda, millal ma koju saan. Kahjuks ei oska. Aga hoiame pöialt, et sõda ruttu lõpeb ja toetame inimesi niikaua, kui nad seda vajavad.

Kastre vallavalitsuse sotsiaalosakonna juhataja Karmen Vetemäe: palkasime kordinaator-tugiisiku

Kastre valda on juba saabunud 20 sõjapõgenikku. Enamjaolt elavad nad sugulaste või eraettevõtjate elamispindadel. Hotellides elavate põgenike vahendamine eraelamispindadele on kulgenud meil väga vaevaliselt, sest põgenikud soovivad kasutada võimalust elada hotellis maksimaalse tähtajani (vähemalt kuu aega) ning jääda siis Tartu linna, nt lapsele saadud lasteaija- ja koolikoha või parema väljavaate pärast töökoht leida.

Tuleb tunnistada, et põgenike saabumisega on oluliselt suurenenud ka sotsiaaltöötajate töökoormus. See ei ole praegu suurenenud niivõrd nende toetuste ja teenuste menetlemise,

kuivõrd pikaajalise elamise korraldamise ja põgenike abistamise tõttu ametiasutustes (pangakonto avamine, ajutise kaitse ja riiklike toetuste taotlemine) ja seoses vajadusega korraldada igapäevaelu küsimusi, eluks vajalikke asju ning toiduabi. Olukorraga toimetulemiseks värbasime märtsi lõpus sotsiaalosakonda appi põgenike koordinaatori-tugiisiku, kelle töö on aidata korraldada põgenike saabumist valda era- ja sotsiaalpindadele, neid nõustada, olla abiks põgenike sulandumisel meie ühiskonda ning abistada neid jooksvates küsimustes.

Oleme täheldanud, et kriisi ajal oskame sotsiaaltöötajatenä vägagi hästi võtta kasutusele valgusfoori põhimõtte: teeme esmajärjekorras ajakriitilised asjad ja lükkame mõneks ajaks kõrvale muud igapäevased tööülesanded.

Probleemiks ongi kujunenud see, et oleme püüdnud vahendada põgenikele pagulasabisse üles antud eraelamispindade pakkumisi, kuid suur osa põgenikest võtab mõtlemisaega ja hiljem vastab eitavalt, tuues põhjenduseks soovi mitte tulla elama maapiirkonda või loodetakse, et õige pea saab sõda läbi ja nad saavad naasta Ukrainasse. Algselt oli probleeme ka ajutise kaitse taotlemise pakkumisega: kardeti, et siis võetakse neil võimalus Ukrainasse tagasi pöörduda või edasi liikuda mõnda teise Euroopa Liidu riiki. Valdavalt on ikka probleem see, et Ukraina lapsed ei soovi minna kohalikku kooli ja eelistavad õppetööd jätkata Ukraina koolis veebi teel, vaatamata pikale ja põhjalikule selgitustööle, et kohalikus koolis oleksid paremad tingimused, muu hulgas ka ukrainakeelseks veebiõppeks (arvutiklassid), sotsialiseerumis- ja keeleõppevõimalused, huvialaringid.

Päevas mitmekümnete põgenikega suhtlemine võtab väga palju väärtuslikku aega, ent tööpäeva lõpuks peame tunnistama, et soovitud tulemust ikka ei ole. Ka eraelamispindade pakkujad on korduvalt pöördunud sotsiaalosakonda ja küsinud, miks juba ei leita tema elamispinnale abivajavat peret. Oleme abipakkujatelt palunud kannatlikkust ja öelnud, et olukord muutub, kui põgenikele jõuab kätte hotellis elamise lõpptähtpäev ja neil tuleb sealt mujale elama suunduda.

Oleme täheldanud, et kriisi ajal oskame sotsiaaltöötajatena väga hästi võtta kasutusele valgusfoori põhimõtte: teeme esmajärjekorras ajakriitilised asjad ja lükkame mõneks ajaks kõrvale muud igapäevased tööülesanded.

Järva vallavalitsuse sotsiaalosakonna juhataja Katre Mägi: maal on asjaajamine keeruline

Järva valda on saabunud ligikaudu sada põgenikku k.a lapsed. Osa esimestest peredest, kes märtsi alguses Järvamaa vabatahtlike abiga Ukraina–Poola piirilt meie valla kohandatud majutuskotta saabusid, on liikunud edasi Eesti teistesse piirkondadesse lähedaste, sõprade, tuttavate juurde.

Abi korraldamine oli alguses ääretult keeruline, sest polnud terviklikku ülevaadet saabunud sõjapõgenikest, pidevalt tuli ministeeriumidest vastuoluline info, mis võis muutuda vahel päevadega. Ühel hetkel täiendav kontroll piiripunktis küll taastati, kuid enne seda saabunud inimeste liikumise kohta jäi teave puudulikuks. Tuli enda jaoks ise välja mõelda, mida teha, et keegi ei jääks tähelepanuta. Meile näiteks on saabunud paljud inimesed otse, sõjapõgenike vastuvõtukeskust läbimata.

Esimestel nädalatel polnud ka selge inimeste siin viibimise seaduslik alus. Õnneks muutus olukord 9. märtsist, kui alustati ajutise kaitse taotluste vastuvõtmist.

Olime esimeste hulgas, kes broneerisid meile saabunud põgenikele politsei ja piirivalveameti (PPA) Rakvere teeninduses aja, kuid kindlaks määratud päeval jooksis teeninduses andmebaas kokku ja ajutise kaitse saamise taotlus õnnestus sisse anda vaid ühel perel kolmest. Kui proovisime sama päeva õhtul uusi aegu broneerida, selgus, et esimesed vabad ajad oli saadaval 2,5 nädala pärast ja needki Tartus. Kahetsusväärne oli veel, et vastuse esitatud taotlusele sai pere kolm nädalat hiljem, kui hakkasime täiendavalt uurima, miks neile ikka veel otsust saadetud pole.

Arvestades meie maakonda saabunud põgenike arvu, nende vintsutusi, dokumentide vormistamise aega ja sõidukulu, sai kõigile selgeks, et meie maakonnas on vaja korraldada taotluste vastuvõtt kohapeal. Selleks esitasime linnade ja valdade liiduga pöördumise ja palusime korraldada taotluste vastuvõtu Keskk-Eesti politseijaoskonna Paide teeninduses. Suur tänu Paide teeninduse ametnikele, kes tegelesid taotlustega ka nädalavahetustel!

Maaomavalitsuses ei ole erinevateks toiminguteks vajalikke asutusi ning kõiki meil elavaid põgenikke tuleb mitu korda maakonnakeskusesse sõidutada.

Alguses tuli enne ajutise kaitse taotluse esitamist taotleda põgenikele isikukood maakonna keskses KOV-is, meie vallas seega Paides. Järva vallale kui maaomavalitsusele tähendas see, et tuli sõita inimestega sinna ja tagasi ning seejärel oodata, kuni isikukood saadetakse taotleja e-postile. Siis broneerida aeg ja uuesti sõita PPA Paide teenindusse ajutist kaitset taotlema. Ja 30 päeva pärast dokumenti vastu võtma. Ärgem unustagem, et vahepeal tuli sõita Paidesse sobivasse panka

SÕJAPÕGENIKUD EESTIS

Seisuga 12. mai oli Eestisse jõudnud üle 37 000 Ukraina sõjapõgeniku. Põgenikel on õigus valida oma elukoht neile meelepärasesse piirkonda. Kuigi töö-, lasteaia- ja koolikohtade tõttu võiksid eelistatud olla suuremad linnad ja linnade lähedased omavalitsused, saab praktikas ilmselt määravaks elamispiindade saamise võimalus.

Kohalikele omavalitsustele koondatud info leiab Kriis.ee alamlehel Kriis.ee/kov ning sotsiaalministeeriumi Ukraina sõjakriisi infolehtedest.

Alates 13. maist juhib sõjapõgenike Eestisse vastuvõttu taas sotsiaalkindlustusamet.

arvelduskontot avama, siis sotsiaalkindlustusametisse toetuste ja hüvitiste taotlemiseks, töötukassasse ja kui vaja, ka tervisekontrolli EMO-sse. Tuli läbi mõelda toitlustamine pikkade sõitude ja ootamiste korral, seda enam, et vanematega koos liikusid lapsed. Õnneks lahendati ka see probleem: isikukoodi sai hakata taotlema ajutiselt ka meie omavalitsuses, mis kergendas veidigi inimestega asjaajamist.

Märgatavalt on suurenenud vene keelt valdavate sotsiaalosakonna ametnike töökoormus, sest sõjapõgenikud suhtlevad meiega peamiselt ikkagi selles keeles. Koormust kergendavad osakonna teised spetsialistid, kes abistavad kõige muu vajalikkuga, milleks keeleoskust ei ole vaja. Suureks abiks on nii meile kui ka põgenikele vabatahtlikud kogukondades ja meie valla tööandjad, kelle töötajate juurde on saabunud Ukrainast perekonnaliikmed.

Maakonnakeskustes on transpordiprobleemid väiksemad, liiguvad ühissõidukid. Maaomavalitsuses ei ole erinevateks

toiminguteks vajalikke asutusi: PPA, SKA ega töötukassa teenindusi, pangakontoreid. Kõiki meil elavaid põgenikke tuleb sinna sõidutada. Kõiki toiminguid ei saa teha ühel päeval. Ühel hetkel tekkis küsimus, kes selle omavalitsusele kinni maksab? Kas riigi pakutud rahastamiskord on ikka kuludega vastavuses? Riik ei saa kohustusi panna omavalitsusele ilma tagatisteta.

Praegu pole riigis selget tegevusplaani ega võimekust tagada pikaajalisem majutus. Ühel hetkel väsisid ka esialgsed vabatahtlikud abipakkujad. Mis saab edasi?

Veel üks murekoht on inimesed, kes on tulnud siia iseseisvalt, ei ole läbinud korralist tervisekontrolli ega teinud ka SARS-CoV-2 testi. Kui meil isegi ei ole riigis ülevaadet, kus need inimesed viibivad, kuidas saame neid suunata perearstide juurde? Õnneks on kõlama jäänud ministeeriumi välja öeldud, et põgenike raviteenused enne kindlustuskaitse tekkimist tasub haigekassa. Loodame, et see nii ka on.

Kui põgenikud on ajutise kaitse saanud, siis leiame, et nad vajaksid igapäevaelus toimetulekuks tugiisikuid. Sellega väheneks kasvunud pinge niigi ülekoormatud sotsiaaltöötajatele. Kas ja millised võimalused on tasustada tugiisikuid, kes põgenike peredega tegelevad? Algul oli sotsiaalkindlustusameti infovoldikul kirjas, et rahvusvahelise kaitse saajate tugiisiku teenuse eest maksab riik. Asjaomase päringu peale saime teada, et see on eksitav info ja see teenus ei laiene ajutise kaitse saajatele. Täiendavalt selgitati, et juunis tekib võimalus osaleda kohanemisprogrammis, kuid senini on võimalik ise uurida Eestit tutvustavaid materjale internetis ja veebi teel tasuta õppida eesti keelt. Jälle tekkis mure: internetivõimalus keeleõppeks inimestele, kelle ainuke sissetulek on 150-eurone toimetulekutoetus? Aga sõiduvõimalus, kui nad soovivad mõnes grupis osaleda ... Ärgem unustagem, et inimesed ei ela ainult linnades, nad ei ela ka ainult vastuvõtukeskustest suunatud elukohtades.

Mure on tekkinud ilma täiskasvanud saatjateta alaealistega – neid olukordi alles hakkame lahendama. Esimesed ajutise eestkostse seadmised on minemas kohtule, kuidas need protsessid lahenevad, näitab aeg. Asja teeb keeruliseks vajalik, kuid meil puuduv tõendusmaterjal.

Kohalikul omavalitsusel on õigus taotleda sotsiaalkindlustusametist sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust abi vajavatele põgenike lastele, kuid praegu on need taotlused koostatud kohalikke lapsi ja meie taustainfot arvestades, taotlused on praeguste erivajaduste alusel kohandamata. Ukrainast meile saabunud lapsed vajavad teenust aga kohe.

Iga päev näeme aina rohkem vajadust psühholoogi nõustamisteenuse järele. See teenus ei ole praegu kättesaadav meie enda inimestelegi, ammugi vene- või ukrainakeelse teenuse vajajale. Nõustamisel on ju vaja kasutada eriala sõnavara, et mõista nende inimeste

kannatusi, hirme ja valu. Kuidas selline mure lahendatakse?

Mis on meid aidanud? Alguses ei teadnud ametkonnad, mida teised teevad ja väga raske oli ebamäärasel infotulvas orienteeruda. Siis oli abiks info täpsustamine, konkreetsetele juhtumitele vastuste küsimine ja probleemide selgitamine otse ametkondadele. Kindlasti aitas kogemuste jagamine teiste omavalitsustega, meie head partnerid on Rakvere, Tartu ja Tallinn. Sageli tuligi otsustada, ootamata, millal mõni ametkond lõpuks adekvaatse vastuse suudab anda.

Pärast seda, kui Ukraina sõjapõgenike Eestisse vastuvõtmise korraldamist hakkas juhtima PPA, muutus kriisijuhtimine korraldamaks. Muidugi oli esialgne peataolek ja segadus ametkondades mõistetav: keegi meist ei oodanud, et peame võtma vastu sadavõrd suure hulga sõja eest põgenejaid. Siiski tekkis küsimus, kuidas ikkagi paremini valmistuda kriisideks, sest osalesid ju ametkondade esindajad aastate jooksul mitmesugustel põgenike küsimustega seotud koolitustel, rahvusvahelistes projektides, koostati arvukaid juhiseid ...

Südantsoojendav on tunda, et Eesti elavad võrratud inimesed! Teise riigi ja rahva õudust tekitav kohutav valu ja mure liidab meid kõiki, et ulatada abikäsi. Kui palju hoolivust, südameheadust ja hinge avarust on meis kõigis. Jätkuks meil seda kõike teadmata pikaks ajaks.

Tartu linnavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja Merle Liivak: otsime lahendusi koos partneritega

Tartu linna saabunud sõjapõgenike täpset arvu öelda ei ole võimalik. Tartus asuvaid majutuskohi kasutas sotsiaalkindlustusamet juba esimeste põgenike majutamiseks. Hotellides on majutatud praegu 350 põgenikku, kokku on inimesi

hotellides olnud oluliselt rohkem. Palju enam ukrainlasi on saabunud tuttavate ja pereliikmete juurde ning leidnud seal ajutise elukoha.

Esimestel sõjanädalatel oli tegevus suunatud asutuste töövoogude kokkuleppimisele. Tartu linn otsustas lasteaiakoha ja toidupäeva põgenike lastele hüvitada linna eelarvest, võimaldas linnas bussiga tasuta sõita, koostöös ainsa kogu ööpäev avatud apteegiga tagada esmavajalikud ravimid ja apteegikaubad, tutvustada huvitegevust ja teha see kättesaadavaks. Eraldi tööloik oli inimestele isikukoodide andmine, mis Tartusse saabujate suure hulga tõttu oli vägagi töomahukas.

Sotsiaalkindlustusamet avas Tartu linna toel vastuvõtupunkti ja selle tegevuse käivitamisel korraldas linn turvateenuse, aitas kokku leppida vastuvõtupunkti ruumides partnerite infotunde, koordineerida vabatahtlike tegevust ja ametkondade koostööd. Suurepärast koostööd tegime hügieenitarvete kogumisel ja jaotamisel Eesti Punase Ristiga, vabatahtlike kaasamisel vastuvõtupunkti töösse Naiskodukaitsega, esmase toiduabi pakkumisel Toidupangaga.

Väga operatiivselt liitus vastuvõtupunkti tegevusega töötukassa, tutvustades oma võimalusi. Kiiresti käivitus eelnenud kahe aasta COVID-kriisi ajal väljakujunenud koostöö nii politsei- ja piirivalveametiga kui ka päästeametiga, samuti terviseametiga, Tartu kiirabi ja ülikooli kliinikumiga.

Kliinikumi töötajad käisid hotellides majutatud põgenikele tervisekontrollile pääsemise võimalust tutvustamas ja vastu-võtuaegu pakumas. Arvestades, et saabunute seas on palju väikeste lastega peresid, aitas linn korraldada liikumist hotellide ja kliinikumi vahel.

Sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate vastuvõtule pöörduvate põgenike arv on iga nädalaga suurenenud. Sõjapõgenikud vajavad sageli esmalt nõustamist ja juhendamist, kuidas Eestis üht või teist toimingut teha. Uuritakse nii riiklike kui ka omavalitsuse toetuse saamise, lasteaias- või koolikoha leidmise, korteri üürimise võimaluste jt igapäevaelu küsimuste kohta. Palju küsimusi tekitab Eestis töötamine, sh juba varem Eestis tööle asunud pereliikmete töötasu arvestamine pere sissetuleku kindlakstegemisel, kohustus peret ülal pidada ja eluruum leida jne. Samuti palutakse juhendada pangakontode avamisel, pensionide ja peretoetuste taotlemisel jm küsimustes.

Kahe eelneva aasta kogemus, kuidas tulla toime kriisiolukordades, on aidanud hakkama saada ka praegu.

Eluruumi leidmine on kogu Eestis ilmselt kõige keerulisem väljakutse, mille lahendamiseks on vaja nii riigiasutuste ja omavalitsuste kui ka ettevõtete ning heade inimeste koostööd. Sageli on ukrainlased leidnud eluruumi tuttavate ja sugulaste abiga, tihti siinsete ettevõtete toel. Eluruumide pakkujad on endast linnale ja pagulasabile märku andnud ning pakkumised ja kodu vajavad inimesed on olnud vaja kokku viia. Hea meel on nentida, et sadakond inimest on sotsiaalkindlustusametiga ja linna abil kolinud hotellidest püsivamale elamispiinnale.

Kahe eelneva aasta kogemus, kuidas tulla toime kriisiolukordades, on aidanud hakkama saada ka praegu, erakordsel ajal. Partneritega aja jooksul tekkinud tõhusad koostöösuhted on kriisis hindamatu väärtusega.

Evelin Hillep*juriidiline nõustaja, sotsiaalkindlustusameti KOV nõustamistalitus*

Isikliku abistaja teenuse reguleerimine kohaliku omavalitsuse õigusaktides

Sotsiaalkindlustusameti KOV nõustamistalitus analüüsis 2021. aastal kohalike omavalitsuste isikliku abistaja teenust reguleerivaid määrusi, et saada ülevaade, kas ja kuivõrd on määrustes kitsendusi ning piiranguid, mis takistavad teenuse kättesaadavust.

Üldiselt vastutab igaüks iseenda ja oma pere sotsiaalsete riskidega toimetuleku eest. Kui inimene ise hakkama ei saa, lasub abistamiskohustus riigi kõrval ka kohalikul omavalitsusel. Sotsiaalhoolekandeline abi peab olema kõigile vajajatele kättesaadav ühetaolistel ja selgetel alustel. Seadusandja on näinud igale kohalikule omavalitsusele ette kohustuse kehtestada määrusega sotsiaalhoolekandeline abi andmise kord, et igaühel oleks selge, millist abi ja kuidas on tal õigus vallalt või linnalt saada.

Üks sotsiaalteenus, mille juhised peavad olema läbi mõeldud ja kirja pandud, on isikliku abistaja teenus. Selle eesmärk on osutada abi täisealisele inimesele, kes oma puude tõttu vajab iseseisvaks toimetulekuks ja ühiskonnas osalemiseks füüsilist kõrvalabi. Teenus võib olla reguleeritud eraldi määrusega või sisalduda terviklikus sotsiaalhoolekandeline abi andmise korras. Tähtis on, et määrus tagaks

piisava õigusselguse ja võimaldaks abivajadust terviklikult hinnata ning abi eesmärgipäraselt anda. KOV peab korra kehtestamisel jälgima, et ta ei reguleeriks küsimusi, mis seadusandja on juba ära otsustanud.

Analüüsi tulemusena selgus, et 99% juhtudest on kohalikes omavalitsustes isikliku abistaja teenuse tagamiseks kehtestatud asjakohane kord. Vaid ühes omavalitsuses ei reguleeritud teenust eraldi korraga ega käsitletud ka terviklikus sotsiaalhoolekandeline abi andmise korras.

Isikliku abistaja teenuse reguleerimine on volikogu pädevuses

Seaduslikkuse põhimõttest tulenevalt peab määrusandja järgima temale antud volituse piire ja täitma oma kohustusi nõutud ulatuses. Volikogu ainupädevusse kuulub muude

küsimuste otsustamise kõrval ka toetuste andmise ja valla või linna eelarvest rahastatavate teenuste osutamise korra kehtestamine, mida volikogu ei saa delegeerida kellelegi teisele. Ka isikliku abistaja teenuse kord tuleb kehtestada volikogul.

Peaaegu kõigis omavalitsustes on isikliku abistaja teenus kehtestatud volikogu õigusaktiga, vaid kolmes ei olnud see nõue täidetud.

Kirjeldada tuleb, millistes igapäevatoimingutes isiklik abistaja aitab

Korra kehtestamisel tuleb nii sisu, eesmärgi kui ka abivajaduse kirjeldamisel lähtuda sotsiaalhoolekande seaduses sätestest isikliku abistaja teenuse kohta. Mitme KOV-i korras on nimetatud teenuse eesmärk üldjoontes kooskõlas sotsiaalhoolekande seadusega, ent mõnikord on vaja kohaliku omavalitsuse õigusaktis täpsustada, et isikliku abistaja teenus on suunatud eelkõige inimesele, kellel on füüsilist laadi abivajadus. Ligi 40% kohalikel omavalitsustel on jäetud kirjeldamata isikliku abistaja teenuse sisu tegevus ehk millistes igapäevatoimingutes isiklik abistaja puudega inimest aitab. Et inimesel oleks võimalik menetluses tulemuslikult osaleda, tuleks teenust kirjeldada ja sisustada valla või linna õigusaktis nii, et ka potentsiaalsetel teenuse saajatel tekiks arusaam, mis teenuseid ja kuidas nende kodukandis osutatakse.

Kitsendused teenuse saajate ja mahu osas ei ole lubatud

Sotsiaalhoolekande seadus määrab kindlaks ka selle saamiseks õigustatud isiku. Isikliku abistaja teenuse eesmärk on eeskätt toetada just tööeas inimesi, kes teenuse toel suudaksid tööle asuda. Samuti peaks isikliku abistaja teenus vähendama puudega inimese sõltuvust pereliikmetest ja sõpradest ning andma teenuse saajale võimaluse elada nii iseseisvalt,

kui funktsioonihäire võimaldab. Kaudselt vähendab teenus ka teenust saava inimese seadusjärgsete hooldajate hoolduskoormust, toetades puudega inimese pereliikmete ja lähedaste võimalust olla sotsiaalselt aktiivne. Samuti sobib isikliku abistaja teenus täisealistele noortele, et toetada nende õpinguid. Isikliku abistaja teenust kasutav puudega inimene peab suutma korraldada oma asjaajamist ja koordineerida isikliku abistaja tööd, seetõttu ei ole teenus mõeldud alaealisele või piiratud teovõimega täisealisele isikule.

Kui seaduses ei ole teenuse saamise tingimusena puude raskusastet nimetatud, ei saa seda seada ka teenuse osutamise eelduseks.

Siiski on peaaegu pooltes omavalitsustes (39) kehtestatud kitsendusi teenuse saamiseks. Teenuse saajate hulgast välistatakse määrusega mõned inimesed, kellele teenust ei võimaldata, näiteks tugeva sõltuvusprobleemiga või nakkusohtlikud isikud. Samuti on omavalitsusi, kus teenuse osutamise eeltingimuseks peetakse konkreetse puude olemasolu või on teenuse saamine seotud inimese või tema perekonna majandusliku olukorraga.

Kui seaduses ei ole teenuse saamise tingimusena puude raskusastet nimetatud, ei saa seda seada ka teenuse osutamise eelduseks. Puude raskuste tuvastatakse siis, kui puude raskus ületab teatava piiri. Seega võib inimesel olla puue ka siis, kui sotsiaalkindlustusamet ei ole talle puude raskusastet määranud. Majanduslikku olukorda ja ülalpidajate olemasolu saab arvestada vaid inimeselt sotsiaalteenuse eest võetava tasu suuruse määramisel, mitte aga teenuse osutamise üle otsustamisel. Kohalik omavalitsus peab sotsiaalteenuseid korraldama inimese ja tema perekonna

majanduslikust olukorrast, teadmistest või oskustest sõltumata.

Kuigi isikliku abistaja teenus on ette nähtud täisealiste, on kohalikke omavalitsusi, kus teenust võimaldatakse ka alaealise puudega lapsele, kuigi kohasem oleks sel juhul tugisiku teenus. On ka juhtumeid, kui teenust saavad üksnes inimesed, kellel on asjakohane registrikanne rahvastikuregistris kindla kuupäeva seisuga. See aga ei võimalda valla või linna elanikel, kes asuvad elama pärast kehtestatud kuupäeva, jooksval aastal teenust saada.

Valdavaks probleemiks saab pidada teenuse mahu kitsendamist määrustes. Suisa 45 KOV-is on isikliku abistaja teenust reguleerivas õigusaktis ette nähtud kindel tundide või kordade arv kuus, päevas või nädalas, kui teenust osutatakse. Teenust tuleb osutada aga mahus, mis vastab inimese abivajadusele, mis selgitatakse välja iga inimese kohta eraldi.

Inimene võib pöörduda omavalitsuse poole ka suuliselt

Juba paarkümmend aastat on heaks tavaks, et haldusmenetlus peab olema eesmärgipärane ja efektiivne, võimalikult lihtne ja kiire, vältides üleliigseid kulutusi ning ebameeldivusi inimestele. Riigiga suhtlemise muutmist võimalikult sarnaseks igapäevase tavaelu suhtlusega toetavad igati haldusmenetluse vormivabaduse, paindlikkuse ja otstarbekuse põhimõtted ning hea halduse tava.

Sotsiaalabi osutamine põhineb küll inimese pöördumisel ja tahteavaldusel, kuid see ei tähenda, et teenusele pääsemise eelduseks tuleb kehtestada vormikohase taotluse või kirjaliku avalduse esitamise nõue. Taotlusvormi nõue iseenesest ei ole keelatud, ent omavalitsusel tuleb vastu võtta ka muus vormis pöördumised. Inimene võib valla või linna poole pöörduda ka suuliselt, kui see võimalus on talle tema seisukohast mugavam ja käepärasem.

Isiku tahteavalduse järel on omavalitsusel kohustus hinnata abivajadust täpsemalt ja korraldada abi. Abi ei saa üldjuhul osutada tahtevastaselt, kuid sotsiaaltöötajal on võimalik isiku abivajadust märgates tutvustada inimesele abivõimalusi, teha kindlaks, kas ta soovib abi ja aidata tema tegelik soov täpselt esitada.

Teenuse taotlejalt täiendavate andmete küsimine peab olema põhjendatud

Abi andmise korraldus on reguleeritud haldusmenetluse seaduse (HMS), sotsiaalseadustiku üldosa seaduse ja sotsiaalhoolekande seadusega (SHS). Nendes seadustes ette nähtud põhimõtetest ei peeta kinni, kui inimestelt nõutakse ülemääraseid andmeid nende esitatavates taotlustes, samuti nõutakse dokumente, mida taotlejal ei pea olema. Meelde tasub tuletada, et abivajajal ei ole õigust kindlale teenusele, vaid abile. SHS-i § 15 lõike 1 kohaselt tuleb omavalitsusüksusel selgitada välja abi saamiseks pöördunud isiku abivajadus ja sellele vastav abi. Seega ei pea abivajaja SHS-i § 15 mõtte järgi taotlema konkreetset teenust, vaid piisab lihtsalt abi taotlemisest.

On mõistlik, kui omavalitsus kasutab juba inimese jaoks koostatud aja- ja asjakohaseid dokumente, sh rehabilitatsiooniplaani. Seadusandja aga ei ole näinud isikliku abistaja teenuse saamise eeldusena ette rehabilitatsiooniplaani olemasolu, vaid ainult inimese tegeliku abivajaduse hindamist. Kõigil abivajajatel ei pruugi olla kehtivat rehabilitatsiooniplaani, samuti võib see olla isikliku abistaja teenuse vajaduse poolest aegunud või asjakohaselt käsitlemata jäetud, mistõttu ei saa omavalitsus välistada teenuse osutamist rehabilitatsiooniplaani puudumise tõttu. Kui inimesel puudub rehabilitatsiooniplaan või ei ole selles märgitud teenuse vajadust, tuleb omavalitsusel endal

hinnata isiku vajadust teenuse järele, et selgitada välja, milline on isiku tegelik abivajadus taotluse esitamise ajal.

Samuti tuleb ette, et teenust taotlevad inimesed peavad esitama andmeid oma perekonna koosseisu ja sissetulekute kohta või vara kasutamise lepingud. Kohalike omavalitsuste kohustuslike sotsiaalteenuste korral tuleb sissetulekute küsimust kohaldada vaid juhul, kui inimene ise ei suuda teenuse eest täies mahus tasuda. Kohaliku omavalitsuse vabatahtlikult osutatavate teenuste tingimused seab kohalik omavalitsus, ei ole välistatud, et osa teenuseid võivad ka sissetulekutest sõltuda. Kui taotleja suudab ise teenuse eest tasuda ja teenus olemuslikult ei ole seotud teiste pereliikmetega, ei ole vaja küsida ka andmeid abivajaja perekonna koosseisu ega sissetulekute kohta.

On neidki juhuiseid, kui kord näeb ette, et taotlusele tuleb märkida puude liik ja raskusaste. Markantseteks saab pidada juhtumeid, kui inimeselt küsitakse taotlemise ajal teenuse osutaja nime ehk kohustatakse inimest teenuse osutaja ise leidma või nõutakse teenuse osutaja kandidaadi tervisliku seisundi kohta perearsti tõendit, milles tuleb märkida teenuse osutaja sobivus kohustuste täitmiseks. Inimene ei saa teada ega peagi teadma, kes talle teenust osutama hakkab, kui ei ole tema abivajadust hinnatud ega ole veel teada, millist teenust ta vajab.

Kohaliku omavalitsuse vabatahtlikult osutatavate teenuste tingimused seab kohalik omavalitsus, ei ole välistatud, et osa teenuseid võivad ka sissetulekutest sõltuda.

Uurimispõhimõtte kohustab valda või linna välja selgitama kõik olulised asjaolud ja koguma tõendeid vajaduse korral ka omal

algatusel (haldusmenetluse seaduse § 6), kuid 30 kohalikus omavalitsuses koormatakse taotlusele lisatavate dokumentide küsimisega teenuse vajajat liigselt ja põhjendamatu. Uurimispõhimõtte tähendab, et haldusorgan on kohustatud iseseisvalt välja selgitama kõik asja otsustamisel tähendust omavad asjaolud. Seega peab haldusorgan iseseisvalt otsustama ka selle üle, millised asjaolud võivad haldusmenetluses tähendust omada. Uurimispõhimõtte rakendamine eeldab nii haldusorgani kui ka taotleja koostööd ja kõigi asjas tähtsust omavate asjaolude väljaselgitamist ning tõendite kogumist. Haldusorgani ja menetlusosalise kohustuste vastastikune täitmine tagab haldusmenetluse eesmärgipärasuse ja tulemuslikkuse, mis on õiguspärase haldusakti andmise eelduseks.

Teenusele saamise üle otsustamine ei tohi viibida

Kõik avalik-õiguslike ülesannete täitjad peavad lähtuma seaduslikkuse põhimõttest kogu oma tegevuses, sh soodustava tegevuse korral. Halduse tegevus on suunatud üldise heaolu tagamisele, seega peab haldus toimima seaduslikkuse, eesmärgipärasuse, ökonoomika ehk menetluse sujuvuse, majanduslikkuse, operatiivsuse ja otstarbekuse alusel (Merusk 1998). Riigikohus (2003) on Euroopa õigusruumis üldiselt tunnustatud haldusõiguse põhimõtetena välja toonud ka järgmised põhimõtted: õigus menetlusele mõistliku aja jooksul, tulemuslikkus ja tõhusus. Et haldusmenetluses viivitusi vältida, on mõistlik kehtestada menetlustähtaeg.

Menetlustähtaeg on kindlaks määratud ajavahemik, millega on seotud õiguslikud tagajärjed. Menetlustoimingu tegemise tähtpäev määratakse kindlaks kuupäevaga või kindlasti toimuva sündmuse või ajavahemikuga.

Sotsiaalkaitse menetluses on otsuse tegemine reguleeritud seadusega ning hüvitise andmine tuleb otsustada kümne tööpäeva jooksul nõuetekohase taotluse esitamisest.

Otsuste tegemise menetlemise tähtaegadega seotud kord puudub 23 kohaliku omavalitsuse määrukses või tehakse otsus seaduses ette nähtud tähtajast erinevalt. Näiteks ühe kuu jooksul vormikohase avalduse esitamisest. Menetlustähtaja kehtestamine on oluline seetõttu, et kohalik omavalitsus ei väljuks talle antud pädevuse piiridest ega asuks otsustama seadusest tuleneva tähtaja pikkust. Isikliku abistaja teenust taotlenud inimese jaoks tähendab menetluse viibimine tema õiguste ja vabaduste piiramist, nt ootamise ajal jääb ta ilma vajaliku abita. Lisaks võib menetlustulemuse ootamine põhjustada inimesele ebakindlust ja stressi.

Inimene ei tohi rahapuuduse tõttu jääda abita

Sotsiaalteenuse osutamise eest võib inimeselt võtta tasu. Kui suureks kujuneb tasu suurus, oleneb sellest, kui palju inimene teenust vajab, milline on teenuse maksumus ning milline on teenuse saaja ja tema pere võimalus selle eest tasuda. Inimeselt võetava tasu suurus ei tohi takistada tal abi saamast. Samuti peab jälgima, et tasu võtmisel ei jääks inimene rahatuks, nii et tal ei ole võimalik oma elu üle otsustada ka väikeses ulatuses (nt täita viisakuskohustust ja pidada oma lapselast sünnipäeval meele väikese kingitusega). Arvestama peab sedagi, et inimesel jääks raha enda ja oma pere igapäevaseks toimetulekuks, sh oma alaealiste laste eest hoolitsemiseks.

Kui seejärel nähtub, et inimesel pole ka pere osalusel teenuse eest tasumiseks piisavalt raha, tuleb kohalikul omavalitsusel teenuse kulude katmises osaleda.

Mõne omavalitsuse reeglitest selgub, et kõigi taotlejate korral ei hinnata võrdselt teenuse eest tasu võtmise suurus ja tasust vabastamise vajadust. Sotsiaalhoolekande seaduse eesmärk on aga välistada olukord, et raha puudumise tõttu jääb inimene abita.

Kokkuvõte

Iga inimene on väärtuslik ja iga ühiskond on nii tugev, kui tugev on tema suutlikkus oma liikmeid vajaduse korral toetada. Statistikale tuginedes on puuetega inimesi ühiskonnas üha rohkem ja suureneb nende vajadus erinevate teenuste järele. Kui puudega inimesel pole lähedasi või puudub nende toetus, oleneb toimetulek riigi ja kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste olemasolust ja kvaliteedist.

Inimestele peab olema tagatud võimalus osaleda ühiskonnas teistega võrdsetel alustel. Analüüsi koostajad soovivad kohalikel omavalitsustel isikliku abistaja teenuse reguleerimisel silmas pidada järgmisi asjaolusid.

- Suunata teenus täisealistele füüsilist kõrvalabi vajavatele isikutele.
- Lähtuda teenuse osutamise üle otsustamisest ja teenuse osutamisel abivajadusest.
- Võtta vastu ka suuliselt esitatud soovivaldus.
- Küsida täiendavaid andmeid teenuse taotlejalt üksnes põhjendatud juhul.
- Selgitada ise välja asjas tähtsust omavad asjaolud.

Viidatud allikad

Merusk, K. (1998). Riigihalduse õiguslik regulatsioon. *Juridica* 4, 171.
Riigikohtu üldkogu. (17.02.2003). Otsus asjas nr 3-4-1-1-03, p 14.

Ei või koroonast pärast koduvärvastki välja minna. Pandeemia mõju noorte vaimsele tervisele ja kuidas neid toetada

Karin Streimann, PhD
teadur, Tervise Arengu Instituut

KOKKUVÕTE

Viimased aastad on oluliselt mõjutanud laste ja noorte vaimset tervist. Räägitakse nii vaimse tervise kriisist kui ka koroonapõlvkonnast. Artikkel annab ülevaate noorte vaimse tervise olukorrast, vaimset tervist mõjutavatest teguritest ja toetusvõimalustest, tuginedes pandeemiaeelsetele ja -aegsetele uuringutele. Artikkel koosneb kahest osast: käesolev ülevaade keskendub noorte vaimsele tervisele ja varasem (Streimann 2022) kuni 11-aastaste laste vaimsele tervisele. Artikkel ei käsitle eriarstiabi, psühholoogilise nõustamise või psühhoteraapia vajadust ega võimalusi, vaid pakub universaalseid meetmeid, mida laste, noorte ja peredega tegelevad inimesed saavad vaimse tervise toetamisel kasutada.

MÄRKSONAD

Vaimne tervis, murdeiga, hiline murdeiga ja varane täiskasvanuiga, ennetus

Murdealistele on pandeemiaga toimetulek olnud väljakutse, sest nad on eriti tundlikus arenguetapis ja nende psühholoogilised ning sotsiaalsed võimed, et kohaneda keeruliste olukordadega ning tulla toime oma tunnete ja käitumisega, pole veel välja arenenud (Octavius jt 2020). „Saaremaal oli vaimsest väga raske. Ei näinud sõpru ega kedagi muud. Ei saanud koroonast pärast koduvärvastki välja minna: värv oli lukus ja päevast päeva ainult õppimine,“ tüdruk, 14. (Avaliku sektori innovatsioonitiim 2021)

Murdealistel vajavad suhtlusvõimalusi

Eesti õppuritest tundis end kaugõppe ajal paremini kui tavakoolis ligikaudu iga kolmas ja kehvemini kui tavakoolis samuti iga kolmas 11–16-aastastest õppuritest. Kõige halvemini tundsid end just varajases murdeas (11–13) lapsed (Lauristin jt 2020). Heaolu muutus olnes elukorraldusest (nt kodune rutiin ja lähisuhete kvaliteet, õppetöö stressirohkus, sõprussuhete kvaliteet ja kvantiteet,

liikumisvõimalused) ja ka noore huvist pidada piirangutest kinni (sh füüsiline ja sotsiaalne eraldatus). Mõned noored tundsid, et kodus oli rahulikum õppida kui koolis; teised jälle tõid välja, et kaugõpe oli nende jaoks raske, õpetajad polnud mõistvad ja piirangud ajasid vihale (Avaliku sektori innovatsioonitiim 2021). Mõni noor oli väga üksildane, teine aga ei hoolinud piirangutest eriti. „Noored rikuivad paratamatult reegleid: käivad õues, pidudel jms,“ noor. (Avaliku sektori innovatsioonitiim 2021)

Murdeiga toob kaasa väljakutseid. Soov olla täiskasvanu ja saavutada suurem iseseisvus tekitab soodsa pinnase läbimõtlemata otsusteks ja riskide võtmiseks. Seetõttu võib ka käitumine muutuda ohtlikumaks ja hakatakse uimasteid proovima. Ka isolatsiooni- perioodidel oli piirangutest hoolimata mõnes riigis näha noorte suurt uimastitarvitamist (peamiselt kanep ja alkohol), peaaegu pooled noored tarvitasid uimasteid üksi olles (Zhang jt 2020).

Sotsiaalsed oskused

Kuigi Eesti 11–15-aastaste koolinoorte hulgas on alates 2006. aastast vähenenud sigarettide suitsetamine ja alkoholi tarvitamine, on elu jooksul sigarettide suitsetamise levimus ja purjus olnud noorte osatähtsus endiselt suhteliselt suur võrreldes teiste lääneriikidega (Vorobjov 2020). Seetõttu on just sellel arenguetapil oluline arendada noorte suhtlemisoskusi, probleemide lahendamise, otsuste langetamise, emotsioonidega toimetuleku ja enesejuhtimise ning muid eluoskusi. Eluoskuste õpetamise ja hoiakute kujundamise kaudu saab vähendada alkoholi, tubakatoodete ning narkootikumide tarvitamist ja ennetada teisi vaimse tervise probleeme (United Nations Office on Drugs and Crime 2015; World Health Organization 2020). Eestis on teada, et 15–16-aastaste seas on tüdrukute hulgas rohkem kõrge sotsiaalse oskuste tasemega õpilasi kui poiste seas,

viimase kaheksa aasta jooksul ei ole sotsiaalse oskuste tase noorte seas oluliselt muutunud (Vorobjov ja Tamson 2020).

Soov olla täiskasvanu ja saavutada suurem iseseisvus tekitab soodsa pinnase riskide võtmiseks.

„Kui räägime õpilase vaimsest tervisest ja üldse hakkamasaamisest ning iseenda tundmaõppimisest, siis õppekavas tuleks sellele anda palju, palju rohkem võimalusi, kui praegu on,“ koolidirektor. (Streimann ja Vilms 2021)

Nutivahendi liigkasutamine

Suur väljakutse on nutivahendi ja sotsiaalmee- dia liigkasutamine. Kaugõpe ja vaba aja tegevuse piirangud on suurendanud nutivahendite kasutamist, mis aga ei pruugi toetada noorte vaimset heaolu (Jones jt 2021). Eesti viimased andmed näitavad, et iga päev suhtleb elektroonilise meedia kaudu lähedaste sõpradega 80% tüdrukutest ja 67% poistest, sh intensiivselt ehk peaaegu kogu aeg päeva jooksul iga kolmas 11–15-aastasest (Oja jt 2019).

Nutivahendi liigkasutamine on seotud uneprobleemidega, mis juba enne pandeemiat olid kasvutrendis. Näiteks esines igal viiendal (22%) 15-aastaselt tüdrukul 2014. aastal uinumisraskusi, 2018. aastal aga juba igal kolmandal (32%) 15-aastaselt tüdrukul (Havik 2020). Laste unetundide vähesust on näidanud ka teised uuringud, näiteks magab piisavalt (vähemalt üheksa tundi) ligikaudu kolmandik 12-aastasest lastest, kriitiliselt vähe (alla seitsme tunni) aga 14% lastest (Soo ja Kutsar 2020).

Suhted eakaaslastega

Murdeas vajavad tähelepanu suhted eakaaslastega, mis võrreldes noorema koolieaga mõjutavad enam noore heaolu. Suhtlus

eakaaslaste ja sõpradega ning esimesed romantilised suhted on olulised sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arenguks: õpitakse olema empaatilisem, areneb emotsioonide kontrolli ning tülide lahendamise oskus (Blakemore ja Mills 2014; Cooper jt 2021). Sõprussuhete puudumine, tõrjutus, kiusamine või üksildustunne muudab selle vanuserühma noore eriti haavatavaks vaimse tervise probleemide kujunemiseks (Orben jt 2020).

Kiusamise ohvriks sattumine on Eestis alates 2006. aastast olnud langustrendis. Siiski on kolmandik (35%) 11–15-aastastest kogenud viimase paari kuu jooksul koolis kiusamist ja 16% küberkiusamist, viimane on viimastel aastatel suurenenud (Pikksööt 2020; Treial 2021). Esimeses kooliastmes kogevad lapsed pigem lühiajalist kiusamist, teises ja kolmandas kooliastmes kestab kiusamine sageli mitu aastat ning muretsema paneb, et ligikaudu pooled vanematest õpilastest ei ole enda kiusamisest kellelegi rääkinud (Treial 2021). Noored tunnevad, et muredest ei julgeta alati rääkida, sest puudub usaldusisik. „Mitte kõigil ei ole selliseid sõpru, keda usaldada,“ noor. (Avaliku sektori innovatsioonitiim 2021)

Kooliskäimise meeldivus

Noorte üksildustunne on pandeemia ajal suurenenud. Eestis tunneb iga kümnes murdealine end koolis sageli üksildasena (Loades jt 2020; Treial 2021). Õpilaste hinnangud kooliskäimise meeldivusele on madalad: vaid kümnendikule Eesti kooliõpilastest meeldib väga koolis käia (Pikksööt 2020). Õpilased tajuvad vähe kaasõpilaste ja õpetajate hoolimist ning tuge: iga kolmas (38%) 12-aastane on täiesti nõus, et mure korral õpetaja aitaks teda, iga neljas (24%) nõustub, et õpetaja hoolib temast ja iga viies (21%) nõustub, et mure korral teised lapsed aitaksid (Soo ja Kutsar 2020). Koolidele on murdealiste vaimse tervise toetamisel ja hoolivate suhete kujundamisel abiks sekkumised, nt programm

Hooliv Klass, tugiõpilasliikumine TORE, Vaikuseminutite noortekursus OMA ja KiVa programmi raames klassijuhatajate korraldatud KiVa-tunnid. Vähesed koolimeeldivuse üks põhjus võib olla koolistress ja pingeline õppetöö. Seda peab pingeliseks 11-aastastest iga kolmas, 15-aastastest juba pooled. Koolistressi kogevad õpilased kalduvad sagedamini riskikäitumisele ja kogevad enam masendust, kurbust ning depressioonisümptomeid (Arguera 2015; Oja jt 2019). Tuginedes uurimusele, mis korraldati 6.–12. klassi õpilaste seas, on veerandil neist kooliga seotud läbipõlemise tase kõrge või väga kõrge (Heidmets 2020), mis selgelt viitab muudatuste vajadusele Eesti hariduspoliitikas.

Noored tunnevad, et muredest ei julgeta alati rääkida, sest puudub usaldusisik.

„Hästi palju oli hirmu, aga ka seda mittejak-samist voodist välja tulla: hästi palju oli seda, sest ma sain õppida voodis, ma sain kõike teha voodis. Hästi palju oli seda – ma ei oska nüüd sõnastada – läbipõlemist, et „ah, ma ei suuda enam“,“ tüdruk, 15. (Haugas jt 2021)

Vaimse tervise probleemid

Noorte vaimse tervise probleemid pole väljakutse ainult Eestis, vaid Euroopas laiemalt. Vaimse tervise probleeme kogeb 10–19-aastaste noorte seas 16%, maailmas laiemalt aga 13% (UNICEF 2021). Eesti noorte seas ilmneb viimase kümne aasta jooksul vaimse tervise probleemide selge tõus. Näiteks on suurenenud depressiivseid episoodide kogunud 11–15-aastaste osatähtsus: suurim on see olnud 15-aastaste õpilaste seas, kellest 51% tüdrukutest ja 31% poistest on kogunud viimasel aastal depressiivseid episoodide (Oja jt 2019). Eesti noored tunnevad

võrreldes naaberriikide õpilastega ka enam negatiivseid tundeid; kurbust ja masendust kogevad üle ühe korra nädalas 20% poistest ja 41% tüdrukutest 15-aastaste seas (Havik 2020; Oja jt 2019). „*On noori, kes ütlevad, et neid aitab lõikumine ja suitsidaalne tegevus. Nad lihtsalt ei oska teisiti,*“ noor. (Avaliku sektori innovatsioonitiim 2021)

Kehva vaimse tervise kõige äärmuslikum väljendus on suitsiidikäitumine, mis hõlmab nii suitsiidimõtteid, -katseid kui ka suitsiidi (Sisask ja Streimann 2020). Aja jooksul on Eesti noorte seas suitsiidimõtete levimus suurenenud: 13–15-aastas- test tüdrukutest 26% ja poistest 13% on mõelnud tõsiselt enesetapule (Oja jt 2019). Rutiinselt kogutava ametliku statistika põhjal saab vaadelda suitsiidide hetketaset ja ajatrende. Aastail 2016–2018 ei kaotanud ükski 10–14-aastane elu suitsiidi

tõttu, kuid 2019. aastal kaotas suitsiidi tõttu elu 10-aastane laps. Aastal 2020 kaotas elu kolm 12–14-aastast. Samal aastal tegi suitsiidi seitse 15–17-aastast last, mis on viimase viie aasta suurim arv kõnealusel vanuserühmas (Statistikaamet 2021). Murdealaste vaimse tervise probleemide suurenemist on märganud ka koolide tugispetsialistid, kes toovad välja, et suunavad aina rohkem lapsi koolist välja spetsialistide juurde ja paljud lapsed tulevad toime nõustamise ning ravimite toel. „*Kui mõtlen, miks see laps nüüd puudub ... Kui ta vanasti sellepärast puuduski, et ei viitsinud kooli minna, sest sõpradega oli koos väljas vahvam, siis nüüd puudub ta sellepärast, et tal on kõrini kogu maailmast ja kogu elust, ta võib-olla mõtleb kuskil, kus ennast ära tappa,*“ kooli tugispetsialist. (Streimann ja Vilms 2021)

Suurem risk vaimse tervise probleeme kogeda on pandeemia ajal ilmnunud erineva soo- ja seksuaalidentiteediga murdealistel noortel. Arvatakse, et paljud neist ei pruukinud pääseda ligi vajalikule toetusele ja abile (Jones jt 2021). Suurem risk on Eestis ka neil noortel, kelle kodukeel pole eesti keel, kelle peres on kehvem majanduslik olukord, kes ei kasva mõlema bioloogilise vanemaga peres, kellel on vanematega raske muresid jagada, kellele ei meeldi koolis käia ja keda koolis kiusatakse (Oja jt 2019). Tugispetsialistide hinnangul algavad paljud laste vaimse tervise probleemid kehvast kodukeskkonnast. „*Need probleemid saavad enamjaolt alguse väljaspool kooli, perekondadest. Väga palju on probleeme, mis saavad alguse kärgpere- dest, ema-isa lahkuminekust,*“ kooli tugispetsialist. (Streimann ja Vilms 2021)

Murdealistide laste vanematel aga on Eestis praegu vähe võimalusi abi ja tuge leida, ka koolides kaasatakse enam vanemaid tegevusse nooremates vanuseastmetes. Teismelisi saab

LISALUGEMIST

- Tervise Arengu Instituut (2021). Laste ja perede heaolu. Tegevusi vaimse tervise toetamiseks.
- World Health Organization (2020). Guidelines on mental health promotive and preventive interventions for adolescents.
- Riigile, kohalikule tasandile ja koolidele antud soovitusel on kirjeldataud aruandes Streimann, Karin; Vilms, Triin (2021). Vaimse tervise probleemide ennetus koolides. Harjumaa koolide tugispetsialistide ja koolijuhtide rühmaintervjude kokkuvõte.
- Haridus- ja Noorteamet jt (2021). 4 sammu märkamiseks ja sekkumiseks õpetajale.

toetada nii kodus, koolis kui ka noorsootöös omavahel kogemusi jagades ja normaliseerides, et suurendada usku: keegi pole ükski ja paljudel eakaaslastel on samuti raske. Leitud on, et murdealised soovivad osaleda enda ja eakaaslaste vaimse tervise toetamises, nende kaasamine koolikeskkonna kujundamisse ning pere, kooli ja kogukonna otsustusprotsessi võib toetada nii nende endi kui ka eakaaslaste vaimset heaolu (Rider jt 2021).

Kuuluvustunnet tuleb toetada ka hilises murdeas ja varases täiskasvanueas

Depressiooni, ärevushäirete ja stressi levimus hilises murdeas (nt gümnaasiumiõpiaste seas) ja varases täiskasvanueas (nt tudengid) on pandeemia ajal suurenenud (Meade 2021). Pandeemiaelse ajaga võrreldes on 49% noorukitel vaimne tervis ja eluga rahulolu halvenenud, kuid sarnaselt murdealistega on veerandil vaimne tervis paranenud: vähene kontakt eakaaslastega suurendas vaimse tervise probleemide tekke riski, kuid lähedane partnerlussuhe ja head enesejuhtimise oskused kaitsesid vaimse tervise probleemide kujunemise eest (Preetz jt 2021).

„Paljud noored on toonud välja, et võib-olla nad said isegi koolitööga hästi hakkama, tegid selle ära, et see pool oli okei, aga lihtsalt see olukord oli nii muserdav ja ühetaoline. Sellist rõõmu ja positiivset elementi, mis tuleb ju koos suhtlemisega, see kukkuski ära paljudel. Ja see jättis oma jälje ja on jäänud mõjutama. Raske on seda ka käivitada uuesti – seda rõõmumasinat enda sees,“ noortele psühholoogilist nõustamist pakkuv ekspert. (Haugas jt 2021)

Koroonaja mõjud

Mõningat infot Eesti 15–24-aastaste noorte vaimse tervise kohta saab küsitlusest COVID-19 kohta, mis iga kuu korraldatakse vähemalt 15-aastaste seas.

Kõnealuse uuringu järgi on 15–24-aastaste vanuserühmas 49% noortest tundnud viimase 30 päeva jooksul väga suurel või suurel määral stressi või pinget, sh on selle vanuserühma näitajad olnud järjepidevalt teiste vanuserühmade omadest kõrgemad (Turu-uuringute AS 2021). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringule tuginedes olid 16–24-aastaste vaimse tervise näitajad (nt üleväsimust tihti või peaaegu alati tundnute, õnnetu ja masendunud olnute ja enesetapust mõelnute osatähtsus) juba enne pandeemiat halvemad võrreldes 25–64-aastastega (Reile ja Veideman 2021). Ühelt poolt pandeemia võimendas nende noorte probleeme, kes olid juba varem haavatavad, kuid kujunesid ka vaimse tervise probleemid noortel, kellel eelnevalt sarnaseid muresid polnud. Ennekõike kannatasid pandeemia ajal noored, kes juba enne pandeemiat olid raskustes: noored, kes ei õpi ega tööta ehk NEET-noored, töötud või muul moel haavatavas olukorras noored (Haugas jt 2021).

Paljud hilises murdeas ja täiskasvanueas alguses noored õpivad, mistõttu mõjutab nende vaimset heaolu endiselt koolikeskkond. Kaugõppe mõju noorte heaolule on ka Eestis uuritud. Näiteks kutseõppurite seas suurenes kaugõppe ajal stress, ärevus ja kurnatus, puudust tunti toetavast ja motiveerivast sotsiaalsest keskkonnast koolis ning õpetajate ja kaaslastega suhtlemisest (Loogma ja Sirk 2021). Kutseõppurid on varasemate uuringute põhjal haavatavamad nii vaimse tervise probleemide kui ka riskikäitumise tekkeks, sest enam jätkavad seal õpinguid vähekindlustatud ja keeruliste peresuhetega noored (Kupper 2021; Lõhmus jt 2016). Kaugõppe kogemused näitasid, et kodus elamine tekitas osale õppuritest turvalisuse probleeme ja tekkis psühhosotsiaalse toe vajadus, teiste õpilaste motivatsioon õppes osaleda kadus (Loogma ja Sirk 2021).

„Ma ütleks, et võib-olla need noored, kellel on koolis raskused ... Et need kadusid võib-olla täitsa silmapaistelt ära. Et kui nad piirangute tõttu olid sunnitud koju jääma, ei saanud õpetajad võib-olla nendega kontakti, ei saanud noorsootöötajad kontakti nendega

ja nad kadusid nagu täiesti ära,“ noorte tugiprogrammi ekspert. (Haugas jt 2021)

See näitab ilmekalt, kui oluline on ka hilisemas eas keskenduda hoolivate ja soojade suhete kujundamisele koolis.

Toetav koolikeskkond ja piisavad

Tabel. Kuidas laste ja perede vaimset tervist toetada

Teema	Millele mõelda
Suhete tugevdamine	Kuidas toetatakse laste omavahelist suhtlemist ja hoolivaid suhteid lasteaias, põhikoolis, gümnaasiumis, kutsekoolis, ülikoolis, noorsootöös, huvihariduses ja huvitegevuses? Kuidas kogukonnas toetatakse lastevanemate omavahelist suhtlust? Kas ja kuidas kogukonnas toetatakse laste ja lastevanemate ühistegevust? Kuidas toetatakse haridusasutuse ja lastevanemate omavahelist positiivset suhtlust?
Üksteise toetamine	Kuidas toetatakse laste ja peredega tegelevate spetsialistide vaimset heaolu ja enesehoidmist (nt õpetajad, tugispetsialistid, noorsootöötajad)? Kas ja kuidas võimaldatakse lastevanematele puhkust ning vähendatakse nende stressi? Millised tugirühmad kogukonnas regulaarselt tegutsevad?
Kuuluvustunde tekitamine ja turvalisus	Kuidas tekitatakse kuuluvustunnet lasteaias, põhikoolis, gümnaasiumis, kutsekoolis, ülikoolis, noorsootöös, huvihariduses ja huvitegevuses? Kuidas tekitatakse ja hoitakse kogukonnatunnet? Kuidas kindlustatakse, et abivajajaid märgatakse ja nad jõuavad haridus-, sotsiaal- või tervishoiusüsteemi kaudu vajaliku abini? Kuidas luuakse õhkkond, kus lapsed julgevad oma hetkemuresid ja tundeid jagada?
Rutiini, tavade ja kokkulepete tekitamine	Kuidas vähendatakse ettearvatust laste ja noorte elus? Kas ja kuidas toetatakse lastevanemaid ning haridus- ja noorsootöösasutusi etteaimatavate rutiinide loomisel ja jõustamisel? Millised võimalused on lastel ja peredel kaasa rääkida ja otsustada neid puudutavates kokkulepetes, tegevuses ja otsustes?
Vaimset tervist toetavate pädevuste arendamine	Kuidas toetatakse laste eluoskuste (sh sotsiaal-emotsionaalsed oskused) omandamist haridusasutuses ja vaba aja tegevuses? Kuidas märgatakse ja tõstetakse esile laste tugevaid külgi ja pädevusi? Kuidas arendatakse lastevanemate vanemlike oskusi? Kuidas aidatakse kaasa spetsialistide vaimset tervist toetavate pädevuste omandamisele?
Vajaduste ja võimaluste uurimine	Kuidas uuritakse, miks õpilastel puudub õpihuvi või koolirõõm? Kuidas kogutakse peredelt teavet nende elu väljakutsete, vajaduste ja toetusvõimaluste kohta? Kuidas kaasatakse peresid, kellest tavaliselt ei kuule või kes tulevad toime? Millised kogukondlikud võimalused ja teenused on laste ja perede vaimse tervise toetamiseks olemas? Kellele on need kättesaadavad ja ligipääsetavad? Millised võimalused on lastel ja peredel mõtestatud ajaveetmiseks? Kellele on need kättesaadavad ja ligipääsetavad?

suhthemisvõimalused toetavad haridustee jätkamist, sh kutseõppeasutuses ja ülikoolis. Eestis on üliõpilaste vaimse tervise uurimisel leitud, et probleemidele viidata võivad emotsionaalseid seisundeid esineb kõige sagedamini bakalaureuseõppes ning nooremate õppijate, erivajaduse või pikaajalise terviseprobleemiga tudengite ja madalamates sissetulekugruppides olevate üliõpilaste seas (Koppel jt 2020).

Pandeemia on nii positiivset kui ka negatiivset mõjutanud laste ja noorte vaimset tervist: mõne kodused suhted on muutunud lähedasemaks, teised

kogevad aga endiselt masendust, närvisust ja stressi. Artikkel ei käsitle eriarstiabi, psühholoogilise nõustamise ega psühhoterapia vajadust ja võimalusi, mis on suur väljakutse (Sotsiaalministeerium 2020). Küll aga on kõigil lapsi ja peresid ümbritsevatel täiskasvanutel võimalik toetada laste ning perede heaolu universaalsemaid meetmeid kasutades. Peamised võimalused, millele keskenduda, on esitatud tabelis (lk 66) ning spetsialist, otsustaja või ka lapsevanem saab mõelda, milliseid toetusvõimalusi veel on.

Viidatud allikad

- Arguera, N.** (2015). *The effects of school work pressure on depression and substance use: A cross-national study of school-aged children in Canada and Finland*. Magistritöö. University of Calgary. DOI:10.11575/PRISM/28116
- Avaliku sektori innovatsioonitiim** (2021). *Kuidas teha nii, et iga laps Eestis oleks hea vaimse tervise juures?*
- Blakemore, S.-J., Mills, K. L.** (2014). Is Adolescence a Sensitive Period for Sociocultural Processing? *Annual Review of Psychology*, 65(1), 187–207. DOI:10.1146/annurev-psych-010213-115202
- Cooper, K., Hards, E., Moltrecht, B., Reynolds, S., Shum, A., McElroy, E., Loades, M.** (2021). Loneliness, social relationships, and mental health in adolescents during the COVID-19 pandemic. *Journal of Affective Disorders*, 289, 98–104. DOI:10.1016/j.jad.2021.04.016
- Haugas, S., Allemann, M., Anniste, K.** (2021). *COVID-19 pandeemia sotsiaal-majanduslik mõju noortele*. Tallinn: Mõttekoda Praxis.
- Havik, M.** (2020). Eesti kooliõpilaste vaimne tervis rahvusvahelises kontekstis. *Eesti Arst*, 99(S1), 16–23.
- Heidmets, M.** (2020). *Õpilasuuring 2020. Ülevaade*.
- Jones, E. A. K., Mitra, A. K., Bhuiyan, A. R.** (2021). Impact of COVID-19 on Mental Health in Adolescents: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(5), 2470. DOI:10.3390/ijerph18052470
- Koppel, K., Haugas, S., Mägi, E.** (2020). *EUROSTUDENT VII: Eesti lühiülevaade*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Kupper, B.** (2021). *Kutsekoolide valmisolek uimastiennetuse elluviimiseks – sekkumisuuring ühe Eesti kutsekooli näitel*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Lauristin, M., Loogma, K., Erss, M., Vernik-Tuubel, E.-M., Sarv, E.** (2020). *Õpilaste, õpetajate ja lastevanemate toimetulek koroonakriisi aegses kaugõppes*.
- Loades, M. E., Chatburn, E., Higson-Sweeney, N., Reynolds, S., Shafraan, R., Brigden, A., ... Crawley, E.** (2020). Rapid Systematic Review: The Impact of Social Isolation and Loneliness on the Mental Health of Children and Adolescents in the Context of COVID-19. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 59(11), 1218–1239.e3. DOI:10.1016/j.jaac.2020.05.009
- Loogma, K., Sirk, M.** (2021). *Eriolukorrast tingitud distantõppe kogemused ja mõju kutseharidusele*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Lõhmus, L., Rüütel, K., Lemsalu, L.** (2016). *HIVi temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

- Meade, J.** (2021). Mental Health Effects of the COVID-19 Pandemic on Children and Adolescents: A Review of the Current Research. *Pediatric Clinics of North America*, 68(5), 945–959. DOI:10.1016/j.pcl.2021.05.003
- Octavius, G. S., Silviani, F. R., Lesmandjaja, A., Angelina, Juliansen, A.** (2020). Impact of COVID-19 on adolescents' mental health: a systematic review. *Middle East Current Psychiatry*, 27(1), 4–11. DOI:10.1186/s43045-020-00075-4
- Oja, L., Piksööt, J., Aasvee, K., Haav, A., Kasvandik, L., Kuk, M., ... Vorobjov, S.** (2019). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2017/2018. õppeaasta uuringu raport*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Orben, A., Tomova, L., Blakemore, S. J.** (2020). The effects of social deprivation on adolescent development and mental health. *The Lancet Child and Adolescent Health*, 4(8), 634–640. DOI:10.1016/S2352-4642(20)30186-3
- Piksööt, J.** (2020). Õpilaste hinnangud koolikeskkonnale Eestis ja teistes riikides. *Eesti Arst. Eesti Kooliõpilaste Tervisekäitumine Rahvusvahelises Vaates*, 99(Lisa 1), 60–65.
- Pretz, R., Filser, A., Brömmelhaus, A., Baalman, T., Feldhaus, M.** (2021). Longitudinal Changes in Life Satisfaction and Mental Health in Emerging Adulthood During the COVID-19 Pandemic. Risk and Protective Factors. *Emerging Adulthood*, 0(0), 1–16. DOI:10.1177/21676968211042109
- Reile, R., Veideman, T.** (2021). *Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2020*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Rider, E. A., Ansari, E., Varrin, P. H., Sparrow, J.** (2021). Mental health and wellbeing of children and adolescents during the covid-19 pandemic. *The BMJ*, 374, 1–14. DOI:10.1136/bmj.n1730
- Sisask, M., Streimann, K.** (2020). Noorte vaimne tervis. Teoses: Allaste, A.-A. Nugin, R. (Toim.) *Noorte elu avamata küljed: Noorteseire aastaraamat 2019-2020* (31–55). Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.
- Soo, K., Kutsar, D.** (2020). *Kuidas elad, Eestimaa laps? Ülevaade 8-12-aastaste laste subjektiivsest heaolust*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Sotsiaalministeerium** (2020). *Vaimse tervise roheline raamat*.
- Statistikaamet** (2021). Statistika andmebaas, LEV16: Laste enesetapud vanuse ja soo järgi.
- Streimann, K.** (2022). Pandeemia mõju laste vaimsele tervisele ja kuidas neid toetada. *Sotsiaaltöö* 1, 75–83.
- Streimann, K., Vilms, T.** (koost.) (2021). *Vaimse tervise probleemide ennetus koolis. Harjumaa koolide tugispetsialistide ja koolijuhtide rühmaintervjuude kokkuvõte*. Tallinn: Terve Eesti Sihtasutus.
- Zhang, C., Ye, M., Fu, Y., Yang, M., Luo, F., Yuan, J., Tao, Q.** (2020). The Psychological Impact of the COVID-19 Pandemic on Teenagers in China. *Journal of Adolescent Health*, 67(6), 747–755. DOI:10.1016/j.jadohealth.2020.08.026
- Treial, K.** (2021). *Õpilaste kogemused kiusamisega 2021. aasta KiVa programmi õpilasküsitluse põhjal. Tulemused teisel COVID-i kevadel*. SA Kiusamisvaba kool.
- Turu-uuringute AS** (2021). *COVID-19 teemaline küsitlus*. 36. küsitluslaine.
- UNICEF** (2021). *The State of the World's Children 2021. On My Mind: Promoting, protecting and caring for children's mental health*.
- United Nations Office on Drugs and Crime** (2015). *International standards on drug use prevention*.
- World Health Organization** (2020). *Guidelines on mental health promotive and preventive interventions for adolescents: helping adolescents thrive*. Geneva: World Health Organization.
- Vorobjov, S.** (2020). Eesti kooliõpilaste riskikäitumine. *Eesti Arst. Eesti Kooliõpilaste Tervisekäitumine Rahvusvahelises Vaates*, 99(Lisa 1), 47–53.
- Vorobjov, S., Tamson, M.** (2020). *Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: tubakatoodete, alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamine Eesti 15–16-aastaste õpilaste seas*. Tallinn.

Lastekülast kogukonda, armastav hoolitsus ja lapse osalusel põhinev lapsekesksus – kolm võistlevat heaoludiskursust asenduskodus

Ingrid Sindi, PhD
sotsiaaltöö lektor, Tallinna Ülikool

KOKKUVÕTE

Paljudes riikides, nende hulgas ka Eestis, korraldatakse ümber laste asendushooldusteenuseid ja pööratakse tähelepanu sünniperedest eraldatud laste heaolule ning nende arengule autonoomsete subjektidena. Asendushoolduse edasisel reformimisel on tähtis mõista, millistest arusaamadest ja teadmistest lähtudes tagatakse laste heaolu praktikas ning luuakse ja taastatakse institutsionaalset asendushooldust. Seda saab selgitada diskursuseid uurides.

Selles artiklis tutvustan aastatel 2014–2015 SOS Lastekülas Eestis (edaspidi ka SOS LK) korraldatud uuringu¹ peamisi tulemusi, kus laste heaolu tagamist uurisin laste kaitse, hoolitsuse ja osalemisõiguse raamistikus (Cantwell 1993; Lansdown 1994). See lapse õigusi hõlmav raamistik, mida nimetatakse ka 3P-ks (ingl *provision, protection, participation*), annab suunitluse lapse heaolu uurimiseks. Esitlen uuringu peamisi tulemusi kaitse, hoolitsuse ja osalemise diskursustena. Kuigi uuringu tegemisest on juba mõned head aastad möödas, ei ole sündmuste jada, millega uuring haakus, kaugeltki veel lõppenud. Asendushooldusteenuste reform jätkub ja arutlused sünniperedest eraldatud laste heaolu üle on väga aktuaalsed. Suurt tähelepanu pööratakse just laste vaatenurgale. See on erilise tähelepanu all ka käesolevas artiklis.

MÄRKSONAD

Asendushooldus, diskursus, lapse heaolu, armastav hoolitsus, osalemine, lapsekesksus

Laste asendushooldusteenuste ümberkorraldamist on tugevalt mõjutanud erialaste teadmiste areng. Enne kiindumussuhteteooriat (Bowlby 1951 ja 1969), kuni ei teatud lapse vajadusest

lähisuhete ega tundliku hoolitsuse järele, pöörati asendushoolduses tähelepanu peamiselt lapse põhivajaduste täitmisele ja tema ettevalmistamisele tulevaseks täiskasvanueluks.

¹ Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis juunis 2021 kaitsnud doktoritöö „Laste institutsionaalse asendushoolduse diskursiivsed praktikad: etnograafial põhinev uuringukogemus SOS Eesti Lastekülas“, juhendajad Karmen Toros ja Judit Strömpl.

Kui paranesid teadmised institutsionaalse elu ja distantseerunud inimsuhete kahjustavast mõjust lapse arengule, hinnati tasapisi senine asendushoolduse praktika ümber nii mujal maailmas kui ka Eestis. Nii on viimase nelja- viiekümne aasta jooksul (Eestis mõnevõrra vähem aega) poolehoidu kogunud arusaam, et laps vajab arenguks lähedasi, hoolivaid ja isiklikke inimsuhteid, ka asendushooldusel. Seetõttu arendatakse perepõhist asendushooldust (hoolduspered, eestkostepered, lapsendajapered) või äärmisel juhul püütakse, et asutused oleksid võimalikult peresarnased.

Laste heaolu uurimine diskursustena ja uurimisprobleem

Hoolivatele lähisuhetele lisaks rõhutatakse laste heaolu tagamisel aina enam ka lapse autonoomsust kui inimese kaasasündinud põhivajadust. Selle uurimuse kontekstis tähendab autonoomsuse kindlustamine eeskätt seda, et lapse kasvukeskkond peab soodustama lapse iseseisvat tegutsemist ja otsustamist oma valikutest läh- tudes ning selliselt toetama lapse arengut sub- jektina (Archard 2015, Frønes 2016). Ühtlasi on lapse heaoluga tihedalt seotud nüüdisaegne arusaam lapsest kui kompetentsest ja aktiivsest sotsiaalsest toimijast (vt nt Corsaro 1997), kel oma subjektiivne vaade heaolule.

Käsitades uute teadmistega lastest ja nende healust on aja jooksul arenenud laste õiguste diskursus (nt Freeman 1983, Lister 2008, Patterman 1970), mis alates lapse õiguste konventsiooni (1989) vastuvõtmisest rõhutabki laste kaitsmise ja hoolitsuse kõrval samavõrra lapse autonoomsuse ja osalemisega seotud õigusi (Cantwell 1993, Hanson 2012, Lansdown 1994), samuti lapse kodanikuksõlekut heaoluühiskonda- des (ingl *child citizenship*, vt nt Doek 2008, Sindi 2020).

Võib isegi öelda, et laste õiguste diskursus protestib lapse aegunud kuvandi ja vanade

(kasvatus)meetodite vastu, mis ei võtnud piisavalt arvesse ei lapse autonoomsust ega toi- mevõimekust ning vaidlustab praktikad, kus lapsi nähakse eelkõige haavatavate ja kaitset vajavatena. Meenutagem, et „lapse sajand“ (Key 1909) oli mõeldud selleks, et vabastada laps täiskasvanute mõjuvõimust ja normidest, mis on tuletatud täiskasvanute maailmast. Seega arusaam lapsest kui hoolitsuse objektist on asendunud arusaamaga autonoomsest lapsest kui subjektist ja osalevast sotsiaalsest toimijast ning propageeritakse lapsekeskset lähenemist (Kask 2006, Lister 2007, 2008, Sindi 2020). Nagu kiindumusuheteteooria, on ka laste õiguste diskursus toonud kaasa seniste tegut- semisviiside ümberhindamist.

Nii saab rääkida sellest, et erialateadmis- tega käivad kaasas muutused diskursustes, sh lapse heaolu käsituses ning toimuvad muutused ka praktikas. Kuid mis see dis- kursus täpsemalt on?

Diskursuse mõiste

Judit Strömpl (2012, 29) kirjutab: „Diskursus on ühest küljest mitmetähenduslik keerukas mõiste, mida ei ole lihtne määratleda. Teisest küljest aga on diskursus äärmiselt igapäevane, tavaline nähtus.“ Ta selgitab, et inimestena elame diskursiivses maailmas, mis meid pide- valt mõjutab ja mida me pidevalt taasloome. Käesolevas uurimuses on diskursus definee- ritud prantsuse filosoofi ja ajaloolase Michel Foucault' (1972, 49) kaudu, kes on öelnud, et „diskursused vormivad objekti, millest me räägime“. See määratlus osutab diskursuse ja objekti (asja) seosele ning sellele, et inimesed diskursiivselt loovad ja taasloovad objekte, millest nad räägivad.

Füüsilistele või materiaalistele asja- dele lisaks (taas)luuakse arusaamasid ka abstraktsematest mõistetest, nagu hea- olu, perekond, armastus või kogukond. Nii on sotsiaalses elus lugematu hulk

interpretatsioone. Võib isegi öelda, et sotsiaalne elu ja objektid sotsiaalses elus on meile kättesaadavad interpretatsioonides. Üht ja sama objekti võivad inimesed oma kogemustele tuginedes erinevalt tõlgendada. Näiteks turvalist lähisuhet ja hella hoolitsust kogenud lapse ning väärkohtlemist või hülgamist kogenud lapse tõlgendused armastusest või armastavast suhtest võivad oluliselt erineda.

Kusjuures mõlemad võivad nõustuda, et armastus põhimõtteliselt on hea ja oluline. Samuti võime öelda, et sotsiaalse elu tegelikkus ei ole meile inimestena kättesaadav teisiti kui suhtluse, keelekasutuse ja lugude kaudu, mida räägitakse. Seega ühistegevuse käigus inimesed suhtlevad, jagavad, tõlgendavad ja loovad tähendusi, osaledes diskursiivses maailmas. Nii on igasugune ühistegevuse, sh suhtluse kaudu, vahendatud objekt, mis ei ole (objektiivsete) looduseaduste põhjustatud, diskursiivne objekt.²

Kui küsida, kuidas ikkagi täpsemalt üks või teine diskursus tekib, siis Foucault (1972) ei pea diskursust inimgruppide tahtliku tegevuse tulemuseks: tema arvates grupid ei mõtle diskursusi välja. Pigem soosivad diskursuste püsimist ja/või uute diskursuste kasutuselevõttu praktikas nii erialaste teadmiste areng, nagu eelnevalt välja toodud, kui ka sotsiaalsed ja ajaloolis-kultuurilised tingimused.

Laste heaolu asendushooldusel

Praegu ringleb Eesti laste asendushoolduses erinevaid arusaamu laste heaolust. Kehtivas sotsiaalhoolekande seaduses (2015) on laste asendushooldusteenuse põhieesmärk sõnastatud kui „pika- või lühiajaliselt lapse heaolu ja õiguste tagamine, lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste

elutingimuste võimaldamine, lapsele turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimete kohaseks toimetulekuks täisealisena“. Lisaks rõhutatakse lastekaitse seaduses (2014), et laste osalemine toetab lapse heaolu ja parimate huvide tagamist.

Seega väljendavad õigusaktid seisukohta, et asendushooldus peab vastama lapse vajadustele, tagama lapse õigused ja heaolu ning olema nii peresarnane kui ka lapsekeskne. Teenuste (sealhulgas asendushoolduse) deinstiitutsionaliseerimisega kaasnevalt (Kuuse ja Toros 2019) räägitakse ühtlasi kogukonnakesksetest teenustest ja kogukonnapõhisest vaatenurgast.

Kokkuvõttes peab asendushooldus tagama lapse heaolu ja tema igakülgse arengu. Siiski puudub praktikas ühine ja läbiräägitud arusaam, mida mõeldakse õiguste, heaolu või lapse osalemise all, ning puudub ka ühine arusaam perekesksetest tingimustest või kogukonnapõhisest asendushooldusest. Nii võib öelda, et laste asendushooldus on tõsiste muutuste mõjuväljas.

Probleem seisneb aga selles, et pidevad ja kiired ümberkorraldused pole võimaldanud laiapõhjalist arutelu lapse heaolu, sh käibel olevate arusaamade ja mõistete üle, ega ka harmoneerida Eesti laste asendushooldust muu maailma suundumustega, arvestades samal ajal Eesti ühiskonna ajaloolis-kultuurilist tausta. Asendushooldusteenuste hindamiseks korraldatud uuringute tulemused (nt Osila jt 2016) osutavad asendushooldusel kasvanud laste toimetulekuraskustele ja tõrjutusele ühiskonnas, seetõttu on oluline diskursuste üle diskuteerida.

Eelneva taustal oli uuringu eesmärk analüüsida ja esitleda laste institutsionaalse

² Selline käsitlus põhineb sotsiaalkonstruksionistliku paradigma teadusel, mille lähtekohad on esimesena tutvustatud klassikalises teoses Bergerilt ja Luckmannilt (1966).

asendushoolduse diskursiivseid praktikaid SOS LK-s nii laste heaolu (3P) raamistikus kui ka viimaste aastakümnete ümberkorralduste kontekstis.

Uuringu metoodika

Uuringu andmestiku moodustavad osalusvaatluse andmed 2014–2015 Eesti SOS Lastekülas, sh asendushoolduse reorganiseerimise dokumendianalüüs ja nii valdkondlikes (nt poliitikadokumentides) tekstides kui ka SOS Lasteküla dokumentides uute diskursuste kasutuselevõttust. Samuti hõlmab andmestik intervjuusid töötajatega, sh perevanematega (n = 14) ning laste (n = 8) jutustusi oma elust. Nii töötajate intervjuude kui ka laste jutustuste uurimise eesmärk oli mõista ühe kindla asenduskoduga seotud inimeste tõlgendusi uuritavast objektist: heaolu tagavast asenduskodust ümberkorralduste kontekstis.

Omaette kogukonnana tegutsevat, eraldi asuvat lasteküla peeti aegunuks, isegi lapsi diskrimineerivaks, kuid tunti puudust sellele omasest kuuluvuse ja ühtsustundest.

Tähtis on välja tuua, et just SOS LK-s oli/on diskursuste uurimiseks omanäoline, ainulaadne ja huvitav keskkond. Rahvusvahelise organisatsioonina on SOS LK-l ainulaadne ja pikaajaline kogemus, kus kultuuriliselt on aastakümneid olnud kättesaadavad teadmised laste lähisuhete vajadusest, perekonna ja kogukonna olulisusest³. Samal ajal ei kannase organisatsioon Eesti asendushooldusele omaseid (nõukogude ajast pärit) institutsionaalseid tunnuseid. Ometi, töötavad Eesti

SOS Lastekülas Eesti inimesed, seega on neid siiski vähem või rohkem mõjutanud väärtused, teadmised ja kogemused, mis on saadud elades Eesti ühiskonnas.

Andmete analüüsimisel ja tõlgendamisel lähtusin diskursusanalüüsi, temaatilise analüüsi ja narratiivanalüüsi põhimõtetest. Analüüsi viimases etapis uurisin seoseid andmetes (muutused, ümberkorraldused, töötajate ning laste lood ja tõlgendused) ning tõlgendasin andmeid nii sotsiaal-kultuurilise kui ka narratiivse maailma (Gubrium ja Holstein 2008) kontekstis, samuti laste õiguste ja heaolu (3P) raamistikus. Püüdsin mõista nii domineerivaid kui ka võimalikke allasurutud diskursuseid ja diskursuste mõju laste subjektsusele. Nii andmeid tõlgendades selgusid kolm peamist diskursust, mida alljärgnevalt esitlen.

Lastekülast kogukonda

Lastekülast kogukonda diskursus on uuringus laste õiguste ja heaolu raamistikus seotud laste kaitsega, aga ühtlasi ka teenuste ümberkorralduse ja üldise deinstitutionaliseerimisega. Uuringus selgus, et sellest – lastekülast –, mida veel 20–30 aastat tagasi peeti laste kasvatamisel väärtuseks, ning mis muutis SOS-hoolekande originaalseks, on nüüdseks saanud omamoodi stigmatiseeriv praktika. Kui paranesid teadmised institutsionaalse hoolekande negatiivsetest mõjudest, hakati ka SOS-lastekülas seniseid praktikaid ümber hindama ning kasutusele võeti uued mõisted. Nii rääkisid uuringus osalejad positiivselt „kogukonnast“, „tavalisest kogukonnast“ või „naabruskonna kogukonnast“. Samal ajal pikka aega organisatsioonis käibel olnud mõisted „lasteküla“, „traditsiooniline lasteküla“ või „emakeskne institutsioon“ olid selgelt omandamas negatiivset alatoonit.

³ SOS Lasteküla hoolekande visioon, põhimõtted ja väärtused olid uuringu ajal sõnastatud dokumendis: SOS-Kinderdorf International. (2003). *Who we are: Roots, vision, mission and values of the SOS Children's Villages organisation*. Innsbruk: SOS Children's Village International.

Uute ja vanade mõistete kasutust ilmestasisid ka viimaste aastate välised muudatused. Uued SOS-peremajad ehitati naabruskonna teiste eramajade keskele, mitte teistest piirkonna peredest eraldi. Uute mõistete kasutuselevõtt ja areng olid tihedalt seotud SOS-pere muutuva tähendusega. Uuringu ajal räägiti sageli SOS-perest „nagu tavalisest perest kogukonnas“. Seega sooviti, et SOS-pered ja seal elavad lapsed ei eristuks teistest ega paistaks kuidagi eriliselt silma. Nii sooviti lapsi kaitsta.

Kuigi lapsed on elanud üle kaotusi ja kogenud traumaatilisi sündmusi, võivad nad sellegipoolest olla huvitatud oma isikliku elu küsimustega tegelemisest.

Mitte-eristumise ja laste kaitsmise püüdluse kõrval aga tõstatas kõige olulisem väärtus: perekonna privaatsus. Just siinkohal võis märgata uue, huvitava ja omanäolise praktika kujunemist: perekonna privaatsuse tugevdamine ühtpidi tavalises kogukonnas (eramu-rajoonis), teisest küljest SOS LK organisatsiooni piires. Siin ilmnesisid vasturääkivused.

Perevanemad hindasid kõrgelt organisatsiooni institutsioonilist tuge (nt töötajate koolitused ja väljaõpe, materiaalsed vahendid ja raha, ühistegevus), mis tagas turvalisuse ja stabiilsuse laste eest hoolitsemisel. Samal ajal, nagu öeldud, väärtustati SOS LK-s perekonna privaatsust. Kuid omaette elama asudes hakati tundma, et kadumas oli kuuluvus ja ühtsustunne, mis, nagu paljud pikka aega tööl olnud perevanemad rääkisid, oli kunagi palju tugevam. Ehk kadumas oli kogukond, õigemini selle tähendus oli muutumas.

Tulles siinkohal SOS LK organisatsiooni algse idee ja oma sünniperedest eraldatud laste kasvatamise filosoofia juurde, võib arvata, et

„küla“ mõistet ei võetud algselt keelekasutusse juhuslikult. SOS-lasteküla filosoofia põhines algupäraselt hooldamisel SOS-külas – lastekülas, mitte tavapärasel elurajoonis. Seega võib oletada, et algselt pidi küla tähendama kogukonda, sest SOS-lasteküla kogukond pidi kaitsma ja toetama seal elavaid SOS-lapsi ja kasvatajaid (SOS-emasid). Võimalik, et nende n-ö isoleerimine teistest linnaosadest ning kogukondadest oli mõeldud selleks, et kaitsta nii lapsi kui ka töötajaid ja/või vältida häbimärgistamist, mida võivad põhjustada teised, kes ei väärtusta mittebioloogiliste laste kasvatamist. Sellest lähtudes loodi turvalisust, kaitset, kuuluvust ja ühtsustunnet pakkuv „küla“, mis tähendaski kogukonda. Seal elavatel lastel ja töötajatel, sh SOS-emadel, olid külakogukonnas suhted ja oma maailm.

Uuring aga näitas, et niisugust lasteküla peeti aegunuks, isegi lapsi diskrimineerivaks, ning seda töötajad Eestis ei soovi. Kuid probleemiks kujunes just kuuluvuse ja ühtsustunde puudumine. Probleem oli eriti terav nende perevanemate jaoks, kes polnud ise pärit linnast, kus nüüd SOS-peres perevanemadena töötati. Nii tundsid mõned perevanemad end kui „võõrad“ naabruse kogukondades. Sama võis täheldada laste juures. Ka lapsed, tulles elama SOS-perre, olid sageli pärit teistest linnadest ja Eesti maakondadest. Varem said lapsed sõbruneda ja suhteid luua paljude teiste SOS-perede lastega lastekülas, kuid uutest oludes oli ka laste sõbra- või naabrussuhete loomine sageli keeruline.

Armastav hoolitsus

3P-raamistikus seostub armastava hoolitsuse diskursus laste arengu ja hoolitsusega. Uuringust selgus, et SOS-pere, millele on aluse pannud SOS-hoolekande kontseptsioon ja mida viimaste aastate jooksul on ümbermõtestatud ja -kujundatud, on otsekuu omaette mikromaailm, kus sümboolselt kajastuvad SOS-hoolekande ja selle muutuvad arusaamad

(väärtused) Eesti ühiskonnas: hoolekande keskmeks on armastava hoolitsuse mõiste, kus armastus, või täpsemalt perevanemate võime armastada on oluline mõõdupuu. Objektiviseeritakse armastav hoolitsus, millel on kolme sorti tagajärgi.

Esiteks, armastav hoolitsus väljendus erinevalt igapäevategevuses ja sõnades. Osalusvaatluse käigus ei olnud kuulda sellest, et räägitakse laste armastamise olulisusest või armastavatest suhetest, kuid töötajate intervjuudes oli armastus keskne teema. Armastav hoolitsus väljendus peamiselt „hoole ja armastusega toidu valmistamises“, „riiete eest hoolitsemises“, „laste kooliasjadega kursis olemises“ jm. Märkimisväärselt räägiti võimekusest armastada „võõraid lapsi“. Mõeldes sellele, et armastav hoolitsus objektiviseeritakse, siis see tähendab, et mõõdupuuks saab, kas ja kui-võrd on üks või teine perevanem võimeline armastama võõraid lapsi. Ollakse armastava hoolitsuse teenistuses. Näiteks üks perevanem mõtiskles nii:

„No tegelikult, kui ausalt öelda, kui me siia tööle tulime, siis ma ei uskunud üldse, et ma suudan võõraid lapsi niimoodi armastama hakata. Et mul on olnud elus juhus, et ma, et noh, ma oleks peaaegu ühe lapse enda jaoks võtnud kasvatada, aga siis ma hakkasin kahtlema, et järsku ma hakkasin talle liiga tegema, et just sellel tasandil, et ta pole minu enda laps. Aga tegelikult saab, hakkadki armastama võõraid lapsi ka.“

Ei ole päriselt võimalik hinnata kellegi armastuse suurust, samuti seda, kas räägitu oli tõsi. Selle uurimine ei olnudki eesmärk. Küll aga võis märgata, et räägiti sellest, millest erialases keskkonnas on kombeks rääkida.⁴ Kui SOS-hoolekande peamine väärtus on armastav

hoolitsus ja sõnum *loving home for every child*, mida väljendatakse SOS-juhendmaterjalides ja dokumentides (nt SOS Kinderdorf 2003), siis siit saab järeldada, et ilmselt esitasid (vähemalt mingil määral) töötajad organisatsioonis eelistanud dominantset narratiivi.

Tuleb luua ja hoida suhet lapsega, kuid lisaks on hädavajalik pakkuda tingimusi, et laps saaks areneda autonoomse subjektina.

Teiseks, armastava hoolitsuse diskursus kujundas omalaadset polaarsust, kus tulid esile head ja halvad ning armastavad ja mitte-armastavad vanemad. Soov armastavalt hoolitseda peegeldas töötajate siirast soovi asendada lapse (halb) päritolupere SOS-perega, kus laps saaks ideaalis kogeda armastavate ja vastutustundlike SOS-vanemate head ja armastavat hoolitsust. Intervjuude käigus mõtisklesid perevanemad mõneti bioloogiliste vanemate teemal, kuid üldiselt küsimus, kas ja kui-võrd bioloogilised vanemad armastasid või ikka armastavad oma lapsi, olid igapäevases elus tagaplaanil. Nagu ka teemad või vestlused sellest, keda või mida lapsed armastavad. Vaikimine bioloogiliste vanemate ja minevikuga seotud küsimustes oli tugevalt seotud sooviga kaitsta lapsi retraumatiseerimise eest. Siit ka armastava hoolitsuse objektiviseerimise kolmas tagajärg: täiskasvanute domineerimine ning samal ajal vähene tähelepanu lapse autonoomsusele ja sellele, keda või mida lapsed armastavad.

Laste jutustustes ei ilmnenud sõna „armastus“ kordagi. Siiski olid laste juttudes kesksel kohal perelood. Lapsed hindasid kõrgelt

⁴ Sel teemal oli ka ettekanne ISCI konverentsil: Sindi, I., Strömpl, J., Toros, K. (2019). The meaning of loving family home and child centred care. New developments of residential family care in SOS Children's Village Estonia. Teoses: *ISCI conference Compilations of abstracts: Children of the World: The Touch of Change. Theories, Policies and Practices* (83–84). Tartu: Tartu Ülikool.

perevanemate kohaolu ja hoolitsust, samuti häid elutingimusi. Räägiti aga ka formaalsustest ja vastuoludest, mida tavaliselt peredes ei ole, näiteks nagu vanemate puhkepäevad või peretädid, kes käivad peres tööl. Seega väljendus armastava hoolitsuse diskursus mõnevõrra erinevalt täiskasvanute ja laste vaatenurkades. Just lapsed ise olid selles diskursuses pigem kõrvalejäetud.

Lapse osalusel põhinev lapsekesksus

Lapse osalemise idee oli üldiselt SOS-lastekülas võõras. On teatav kujutluspilt osalevast lapsest, mis on eeskätt seotud lapsele vajalike oskuste või õige-vale (moraalinormide) õpetamisega. Kuid vaade lapsest, kes aktiivselt mõtestab oma valikuid ning on võimeline iseseisvalt tegutsema ja otsustama neist lähtudes, oli pigem tagaplaanil. Siiski võimaldasid just laste uuringusse kaasamine ning nendega ellu viidud tegevused (laste informeerimine uuringust, neile valikute pakkumine, lugude jutustamise protsess) saada teadmisi lapse autonoomsuse ja osalemise tähendusest asenduskodus ning lapsekeskse lähenemise kohta. Lapse õiguste ja heaolu raamistikus on see seotud lapse autonoomsuse ja osalemisega.

Uuringutulemusi, sealhulgas rõõmustavaid ja üllatavaid momente, mis mõnevõrra hajutavad täiskasvanute hirme ja eksitavaid arvamusi laste haavatavusest, on Sotsiaaltöö ajakirjas juba tutvustatud (Sindi ja Strömpl 2016). Siinkohal soovin rõhutada kaht peamist, mis puudutavad uusi teadmisi lastest ja lapsekesksusest.

Lugude jutustamise protsess oli seotud selliste inimese identiteeti puudutavate teemadega, nagu sünd ja sünnikoht, erinevad elukohad ja elukohavahetused, lasteae ja kool, SOS-pere ja päritolupere, sõbrad ja hobid. Nii said lapsed lugusid jutustades mõtestada oma eluloolisi küsimusi ja rääkida

neil teemadel, millest muidu asenduskodu argielus tavapäraselt ei jutustata. Siit ilmnes ka oluline arusaam lastest: kuigi lapsed on elanud üle kaotusi ja kogenud traumaatilisi sündmusi, võivad nad sellegipoolest olla huvitatud oma isikliku elu küsimustega tegelemisest. Ühtlasi lubas uuringu protsess teha järeldusi osalusel põhineva lapsekeskse lähenemise kohta: osalemise eeltingimusteks on lapse jaoks turvaline koht, usalduslikud suhted ja vestlused lapsega kohtumise eesmärkidest. Järgida tuleb ka lapse valmisolekut ning seda, et laps saaks valikuid teha ja protsess kulgeks temale sobivas tempos. Mõne lapse jaoks olid vestlused peresidemetest eriti huvipakkuvad ja innustavad – tunti suurt huvi oma päritolu vastu ning hakati ka ise infot juurde otsima.

„Mu teada vanavanemad on mul Eestis sündinud. Või ma otseselt ei tea, aga üks õhtu me Gunnuga (vanema venna muudetud hüüdnimi) rääkisime ja arutasime ja küsisin Gunnult, et ei tea, kas vanavanemad on Eestis sündinud? Ja siis Gunnu hakkas rääkima, et emme (lapse bioloogiline ema) oli talle kunagi rääkinud, et ema isa oli mitte-eestlane. Ema perekonnanimi on ka mitte Eesti oma ja Gunnu rääkis, et ema isa oli X (nimetab päritolu teisest rahvusest). Ja isa oli eestlane. Ema isa on pikka aega juba surnud, aga vanaema on veel elus. Vanaisa ei ole ma ka näinud. Ma nüüd otseselt ei tea, kus ta elas. Mõtlesin, et peaks vanaemalt küsima. Aga nüüd ma vähemalt tean, et mitte Eestiga oli ta seotud. Seda on põnev teada. Tol õhtul, kui Gunnu rääkis, siis tekkis tunne, et tahaks täpsemalt teada, et kus mis millal.“ (Laps, 14).

Kui mõtleme mõistetele „autonoomsus“ ja „subjektsus“, siis tekib ehk kiusatus näha lapsi täiskasvanutest eraldi: kas iseseisvatena/sõltumatutena või hoopis „mitte valmis“ ja „kujunemise“ staadiumis. Lastelood ja lugude jutustamise protsess lubas järeldada, et laste

autonoomsust ja subjektsust ei tohiks käsitada sõltuvussuhete vastandina. Vastupidi, lapsed rääkisid erinevatest suhetest nii minevikus kui ka olevikus ning erinevatest kohtadest ja sündmustest elus, väljendades oma autonoomsust erinevates sõltuvuslikes suhetes ja kontekstis. Sünniperest ja bioloogilistest vanematest räägiti häid asju ja ka seda, mida nad ehk tegemata jätsid. Samavõrra rõhutati SOS-vanemate hea hoolitsuse ja nende olemasolu olulisust olevikus. Ühtlasi rääkisid lapsed sellest, mida neile endale meeldib teha, kus olla ja kellega suhelda, väljendades nii oma sõltumatust ja iseseisvust. See näitab, kuidas lapse autonoomsus on oma olemuselt suhetest sõltuv. Seega tuleb luua ja hoida suhet lapsega, kuid lisaks on hädavajalik pakkuda lastele tingimusi, et nad saaksid areneda autonoomsete subjektidena.

Kokkuvõtteks

Tegevus ja ümberkorraldused SOS Lastekülas on seotud asendushoolduse üldise ümberkorraldamisega Eestis. SOS Lasteküla tegevust ja muutuvaid arusaamu aga iseloomustab jõuline otsustavus pakkuda lastele heaolu tagamiseks peresarnast elukorraldust kogukonnas. Selle taustal tasuks edasi arutleda, kas ja kuidas saaks Eestis laiendada „lasteküla kogukonna“ kui deinstitutionaliseerimise spetsiifilist vormi. See on väga oluline küsimus, eriti kui võtta arvesse, et hooldusperesid on Eestis vähe. Sellega seoses võiks ehk soovitada institutsionaalse hoolduse sidumist kogukonnasotsiaaltöoga. See nõuab uusi investeeringuid ja koostööd kogukondadega (üksikisikud ja kogukonnaorganisatsioonid), et SOS-pered (ja laiema asenduskodud-perekodud) oleksid naabruskonnas teretulnud ja toetatud. See tundub eriti oluline neoliberaalses Eesti ühiskonnas (Mitendorf 2020), kus pere privaatsus on kõrgelt hinnatud. Ühtlasi

tuleb endiselt tegeleda küsimustega, kuidas tagada pere privaatsus, hoides ja luues samal ajal ühtsus- ja kuuluvustunnet. Vastasel korral võidakse lapsi (aga ka perevanemaid) diskrimineerida, mis ei ole kooskõlas laste kaitse ega ka deinstitutionaliseerimise eesmärkidega.

Just lapsed ise või
asendushoolduselt ellu astunud
noored võiksid aktiivsemalt
osaleda asendushoolduse
eesmärkide sõnastamisel.

Uuringu tulemused näitavad, et jõuliselt domineerib armastava hoolitsuse diskursus, mis põhineb teadmiste laste vajadustest (vajadus lähisuhete ja armastuse järele, mis on olulised tema arengu seisukohalt) ja laste retraumatiseerimise ohust. Oma heasoovlikkuses võib sellest diskursusest juhindumine aga lapsele avaldada vastupidist toimet. Vastamisi on „armastav hoolitsus“ kui mõtteviis ja „armastavat hoolitsust väljendavad tegevused“, kus aktiivseteks toimevõimekateks tegutsejateks on täiskasvanud ja lapsed on täiskasvanute tegevuste (pigem passiivseteks) vastuvõtjateks. Kui aga mõelda, et igal diskursusel on tähendus ning oluline roll laste õiguste ja heaolu tasakaalustamisel, siis võib öelda, et kaitsva perekonna ning armastava hoolitsuse mõjuvõimu tugevnemise märgid laste autonoomsuse ja osalemisega seotud õiguste arvelt on mõnevõrra isegi signaal tasakaalu puudumisest.

Tõepoolest, puudub selge ja aktsepteeritud kontseptsioon selle kohta, mida täpsemalt laste osalemine nende igapäevaelus tähendada võiks või millised tingimused peaksid olema autonoomsuse ja osalemise

toetamiseks tagatud. Laste õiguste diskursus rõhutab, kui oluline on suhtuda haavatavas olukorras lastesse mitte kui pelgalt abi ja teenuste vajajatesse, vaid kui väärtuslikesse inimestesse, kes suudavad oma heaolu küsimustes valikuid teha (Lister 2008). Ka käesoleva uurimiskogemuse põhjal võib väita, et oluline on valikuid pakkuda.

Uuringu tulemused näitavad, et makrotasandil on kriitiline probleem, kuidas sõnastada lapse osalusel põhineva lapsekeskse

(institutsioonionaalse) asendushoolduse eesmärgid. Just lapsed ise või asendushoolduselt ellu astunud noored võiksid aktiivsemalt osaleda nende eesmärkide sõnastamisel. See tähendab, et lapsed ja noored ise võiksid olla aktiivsed laste õiguste diskursuse laialdasemal kasutuselevõtul ja eestkõnelemisel. Et praktikat tõeliselt muuta lapsekeskseks ja selliseks, kus last nähakse subjektina, on siiras suhtlemine lastega üks tähtsamaid ülesandeid laste heaolu tagamisel.

Viidatud allikad

- Archard, D. (2015). *Children: Rights and Childhood*. 2. ed. London, New York: Routledge.
- Berger, P. L., Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Doubleday.
- Bowlby, J. (1951). Maternal Care and Mental Health. *Monograph Series No. 2*. Geneva: World Health Organisation.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment. Attachment and loss: Vol. 1*. New York: Basic Books.
- Cantwell, N. (1993). Monitoring the Convention through the Idea of the „3Ps“, *Eurosocial Report Series, Vol 45* (121–30). Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Corsaro, W. A. (1997). *The Sociology of Childhood*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Doek, J. (2008). Preface, Foreword. Raamatus: A. Invernizzi, J. Williams (toim.) *Children and Citizenship XII–XVI*. Sage Publications: Thousand Oaks, California.
- Foucault, M. (1972). *The archeology of knowledge*. New York: Pantheon.
- Freeman, M. (1983). *The Rights and Wrongs of Children*, London: Frances Pinter.
- Frønes, I. (2016). *The Autonomous Child. Theorizing Socialization*. New York: Springer International Publishing.
- Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (2008). Narrative Ethnography. Teoses: S. Nagy Hesse-Biber, P. Leavy (toim.) *Handbook of Emergent Methods*. New York: Guilford Press.
- Hanson, K. (2012). Schools of Thought in Children's Rights. Teoses: M. Liebel, K. Hanson, I. Saadi, W. Vandenhoe (toim.) *Children's Rights from Below: Cross-Cultural Perspectives* (63–80). New York: Palgrave Macmillan.
- Kask, I. (2006). Kui lapsekeskne on lastekodu? *Sotsiaaltöö*, 6, 28–33.
- Key, E. (1909). *The century of the child*. New York, London: G.P. Putnam's Son.
- Kuuse, R., Toros, K. (2019). Estonian social policy: From soviet heritage to understanding the principles of deinstitutionalisation. *European Journal of Social Work*, 22(3), 388–399. doi: 10.1080/13691457.2017.1357024.
- Lansdown, G. (1994). Children's Rights. Teoses: B. Mayall (toim.), *Children's Childhoods: Observed and Experienced* (33–44). London: Falmer Press.
- Laste Õiguste Konventsioon. (1989). *Riigi Teataja II*, 1996, 16, 56.
- Lastekaitseeadus. (2014). *Riigi Teataja I*, 06.12.2014, 1.

- Lister, R.** (2007). Why Citizenship: where, when and how children? *Theoretical Inquiries in Law*, 8(2), 693–719.
- Lister, R.** (2008). Unpacking Children's Citizenship. Teoses: A. Invernizzi, J. Williams (toim). *Children and Citizenship* (9–20). Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Mitendorf, A.** (2020). *Professional social work narratives in young, complex neoliberal society* [Sotsiaalteaduste dissertatsioonid]. Tallinna Ülikool.
- Osila, L., Turk, P., Piirits, M., Biin, H., ... Masso, M.** (2016). *Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. www.praxis.ee/wp-content/uploads/2016/05/Asendushoolduselt-elluastuvad-noored-lopparuanne.pdf (19.04.2022).
- Patteman, C.** (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sindi, I.** (2020). Asendushooldusperes elava lapse identiteediõigus. *Sotsiaaltöö*, 2, 34–39.
- Sindi, I., Strömpl, J.** (2016). Asenduskodulapse identiteedi kujunemise toetamine elulootöö meetodil. *Sotsiaaltöö*, 4, 21–30.
- SOS-Kinderdorf International.** (2003). *Who we are: Roots, vision, mission and values of the SOS Children's Villages organisation*. Innsbruk: SOS Children's Village International.
- Sotsiaalhoolekande seadus.** (2015). *Riigi Teataja I*, 28.12.2017, 66.
- Strömpl, J.** (2012). Sotsiaalse tegelikkuse konstrueeritud iseloom ja interpreteeriv sotsiaalteadus. Teoses: J. Strömpl, M. Selg, M. Linno (toim). *Narratiivne lähenemine sotsiaaltööstuuringutes. Laste väärkohtlemise lood* (15–47). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Liikumispuudega naiste raseduse, sünnituse ja sünnitusjärgse aja kogemused ning väljakutsed

Marika Merits, Kadi Lubi, Anneliis Aavik

KOKKUVÖTE

Emaks olemine on inimõigus ja kogemus, mida paljud naised olenemata tervises seisundist soovivad. Liikumispuudega naiste jaoks võib see kogemus aga lisaks tavapärasele elumuutusele olla suur sotsiaalne ja terviseväljakutse.

Artiklis tutvustatakse kvalitatiivse uuringu tulemusi ja järeldusi. Uuringus osales kolm liikumispuudega naist, kellega tehti poolstruktureeritud intervjuud. Uuringu tulemused kajastavad nende naiste raseduse, sünnituse ja sünnitusjärgse aja kogemusi, mis olid seotud mitmesuguste füüsiliste ja emotsionaalsete tõketega.

Nii spetsialistide kui ka ühiskonna suhtumine liikumispuudega naiste soovi emarolli kogeda on muutumas positiivsemaks. Täielikku sotsiaalset kaasatust piiravad nii füüsilise kui ka sotsiaalse keskkonna takistused, aga ka vähene tugi naiste ja perede iseseisvaks hakkamasaamiseks. Üks võimalus neid puudujääke vähendada on kaasata tervishoiuasutuste interdistsiplinaarsetesse meeskondadesse tegevusterapeute, kes oskavad soovitada ning rakendada kohandusi.

MÄRKSONAD

Liikumispuue, rasedus, sünnitus, sünnitusjärgne aeg, sekkumised

Artiklis tutvustame uuringut, mille korraldasime liikumispuudega naiste hulgas, et saada esmaseid sissevaateid ja teadmisi liikumispuudega naiste kogemustest raseduse, sünnituse ja sünnitusjärgse aja jooksul. Uuringusse kaasime naised, kes olid sünnitanud lapse viimase kümne aasta jooksul.

Rasedus on igale naisele ainulaadne füüsilisi, psüühilisi ja emotsionaalseid väljakutseid esitav elusündmus – kõigil naistel, kes otsustavad emaks saada, on vaja tugivõrgustikku, mis

koosneb perest, sõpradest ning eri valdkondade spetsialistidest (Kennedy ja Tebbet 2012). Liikumispuudega naisele võib raseduskogemus esitada täiendavaid väljakutseid kogu vanemlusega seotud aja jooksul (Mercerat ja Saias 2020). Uuringutes on esile toodud, et erivajadustega inimeste täielik osalemine ühiskonnas on võimalik saavutada, suunates tähelepanu eeskätt sotsiaalsetele, majanduslikele ning füüsilise keskkonna tõketele ja nendega tegelemisele (Boschen jt 2012; Malouf jt 2017), mitte

niivõrd puudele ja sellega seotud sotsiaalsetele stigmadele (Scambler 2009).

Liikumispuudega naiste seas korraldatud varasemad uuringud on näidanud, et naiste hinnangul on inimesele suunatud tõendus põhistsignali vahel (Mitra jt 2016; Malouf jt 2017; Mercerat ja Saias 2020), spetsialistide suhtumine problemaatiline (Sakellariou ja Rotarou 2017; König-Bachmann jt 2019; Mercerat ja Saias 2020) ja nende teadmised liikumispuudega seotud funktsionaalsete eripärade kohta pinnapealsed (Mitra jt 2015; Mitra jt 2016; Lööke 2014). Probleemi tekitab ka tervishoiuteenuseid osutavate hoonete või meditsiiniinventari piiratud ligipääsetavus (Alexander 2009b; Alexander 2010; Sakellariou ja Rotarou 2017).

Raseduse ajal ja pärast sünnitust ilmnevate või juba olemasolevate piirangute ning probleemide korral on liikumispuudega naistel vaja toetavaid sekkumisi, mida mitmes riigis pakuvad tegevusterapeutid (Adler 2012; Kennedy ja Tebbet 2012; Mitra jt 2016; Powell jt 2018; Mercerat ja Saias 2020). Ka Eestis on tegevusterapeutid asjaomane pädevus (kutsestandard „Tegevusterapeut tase 6” 2018). Tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteemi (OSKA) raporti kohaselt töötas 2015. aastal Eesti tervishoius ainult 56 tegevusterapeuti (Mets ja Veldre 2017), neist on Eestis suur puudus ning osa kutseala töövaldkondi veel katmata, sh tervishoiuvaldkond (nt rahvatervishoid, töö institutsioonide ja kogukondadega), seetõttu on vaja tähelepanu pöörata tegevusterapia suuremale rakendamisele tervishoiuvaldkonnas (Haridusportaal 2021).

Varem on Eestis kirjeldatud raseduse mõju *sclerosis multiplex*’ist lähtuva liikumispuude korral, sh rasedusaegseid ning sünnitusjärgseid ohte, ning probleemkohtade kindlakstegemise ja efektiivsete tugisüsteemide väljatöötamise tähtsust (Braschinsky jt 2002). See uuring annab uude vaatenurka, käsitledes erineva liikumispuudega naiste raseduse, sünnituse ja

sünnitusjärgse aja kogemusi ning kohanduste ja toetamise vajadust.

Meie uuringu eesmärk oli analüüsida liikumispuudega naiste raseduse, sünnituse ja sünnitusjärgse aja kogemusi füüsilise ja sotsiaalse keskkonna võimalusi silmas pidades. Vaadeldi ka naiste teadlikkust muutustest, nendega kohanemist ning vajaminevat tuge ja sekkumisi. Uurimisküsimused, millele liikumispuudega naistega tehtud intervjuudele tuginedes vastust otsisime, olid järgmised:

- 1) millised on naiste tajutud kogemused seoses raseduse ja sünnitusega, sh rasedumiseelne ja sünnitusjärgne periood?
- 2) milliseid struktuurseid sekkumisi ja abivahendeid soovitakse ja vajatakse?

Uuringu meetodika

Uuringu andmeid kogusime ja analüüsisime kvalitatiivsete uurimismeetodite abil (Kalmus jt 2015). Tulemuste kirjeldamisel lähtusime liikumispuuetega naistega tehtud poolstruktureeritud intervjuudest, mis tuginesid intervjuukavale. Meetodi valiku põhjus on, et poolstruktureeritud intervjuu lubab kõrvalekaldeid etteantud küsimuste järjekorrast ja koguda andmeid vastajate uutena esile toodud teemadest (Laherand 2012).

Uuringusse kaasamise kriteerium oli liikumispuue reproduktiivses eas naisel, kes on sünnitanud viimase kümne aasta jooksul. Ajapiirangu seadsime, sest sünnituse käsitlus on varasemaga võrreldes muutunud ning praegused võimalused ja -tingimused võivad oluliselt erineda olukorrast, mis oli aastaid tagasi. Tänapäeval lähtub emadushooldus tervishoius pere- ja inimkesksusest. Keskmesse on seatud inimese õigused, ohutus, tema individuaalsed tervisevajadused ja valikud. (Philosophy and ... 2018; Ämmaemanduse arengukava ... 2019).

Kaasamiskriteeriumitele vastavate intervjuueeritavate leidmiseks tegime koostööd Eesti liikumispuudega inimeste liiduga (ELIL), kes edastas uuringukutse oma liikmeskonnale e-posti teel.

Osaleda soovinud naistega leppisime individuaalselt kokku intervjuud, mis tegime telefoni teel, lindistasime ja hiljem transkribeerisime. Telefoniintervjuude valik lähtus osalejate mugavusest. Algselt seadsime eesmärgi intervjuuerida 5–10 naist, kuid korduvatele üleskutsetele vaatamata soovis uuringus osaleda kolm naist vanusevahemikus 37 kuni 45. Kõigil kolmel oli elukaaslane või abikaasa. Ühel naisel oli üks, teisel kaks ja kolmandal kolm last. Uuringus osalejate liikumispuue oli kujunenud erinevalt (vt tulemused). Neist üks oli ratastoolis, teine kasutas liikumiseks tugivahendit ja häiritud oli ka käe liikuvus ning liigutamine, kolmas suutis liikuda abivahendita.

Uuritavate väikese arvu tõttu ei saa teha üldistavaid ega laiaulatuslikke järeldusi. Seda teemat aga on vähe uuritud, seega saab siiski öelda, et osalenud naiste arv oli piisav andmete küllastatuseks ja esmase sisendi saamiseks selles valdkonnas.

Andmete analüüsiks kasutasime kvalitatiivset suunatud sisuanalüüsi (Laherand 2012), mis lähtus intervjuukava teemaplokkidest. Need käsitlesid vastaja üldist tausta, sh puude kujunemist ja sellega toimetulekut, samuti raseduse, sünnituse ja sünnitusjärgse aja (nii haiglas kui ka kodus) küsimusi.

Sünnitusjärgse aja kogemused esitasime eraldi haigla ja kodu kohta. Liikumispuudega naiste jaoks on tegemist eri tüüpi füüsiliste väljakutsetega lisaks tavapärasele sünnitusjärgse olukorraga kohanemisele, sest puue ise seab piirangud, millega toimetulek võib liikumispuudega naisele olla kodus isegi väljakutserohkem kui liikumisprobleemideta naistele.

Uuringu korraldamiseks saime kooskõlastuse Tallinna meditsiiniuuringute eetikakomiteelt (otsus nr 2635, 21.02.2019). Uuringus osalemine oli vabatahtlik. Tutvustasime uuringu eesmärgi, üleschitust ja osalemise kasutegurit ning kõik osalejad allkirjastasid informeeritud nõusoleku lehe digitaalselt. Informeerisime uuritavaid ka

andmete kasutamise, säilitamise ja hävitamise korrast ning uuritavate loobumisõigusest.

Tulemused

Tulemuste tõlgendamisel arvestasime, et esile kerkinud küsimusi käsitleti eri intervjuudes ja need ei ole ühekordsed mõtteavaldused. Tsitaatidena esitame kõnekaimad näited, mitte kõiki sama teema mõtteavaldusi.

Liikumispuue – isiklik ja ühiskondlik aspekt

Esimene teema käsitles üldisemalt osalejate kogemusi, lähtudes nende liikumispuudest ja puude mõjust liikumisvõimele. Osalejate liikumispuue oli kujunenud erinevalt, neist ühel oli see „*põhimõtteliselt sünnist saadik*“ (2) ja liikumiseks vajab ta ratastooli. Teiste liikumispuue oli tekkinud elu jooksul. Neil kahel tekkis puue pärast operatsiooni, ühel „*aastast 2005 /.../ ajuoperatsiooni järel tekkinud*“ (1) ja teisel oli probleem „*seljaga, et 2007. aastal oli operatsioon ja /.../ tehti operatsioon*“ (3).

Tulemustest ilmnes, et puude mõju igapäevasele hakkamasaamisele on naistel erinev, sest esitab pidevalt väljakutseid. „*Kohaneda ei ole sellega võimalik, sellega lihtsalt peab õppima elama /.../ emotsionaalselt on küll nagu vahepeal raske, et kuueaastane küsib, et emme, kuna su käsi terveks saab, ja emme, miks sa ei jookse minuga, ja emme, miks sa palli ei mängi minuga?*“ (1).

Sellest tsitaadist ilmneb, et (füüsiline) hakkamasaamine ja puudega kohanemine ei ole inimeste jaoks tunnetuslikult samaväärsed. Inimesed õpivad küll tegevusega hakkama saama, kuid lõplik kohanemine ja leppimine tervise olukorraga on emotsionaalselt raske, näiteks emana lapsega tegelemisel.

Kui uurisime, kuidas naised tajuvad sotsiaalset suhtumist puudega inimestesse, siis leidsid osalejad, et ühiskondlik suhtumine on paranenud, sest „*enam ei vaadata neid sellise pilguga nagu vanasti võib-olla*“ (3). Huvitav on

selle väljaütlemise juures, et liikumispuudest olenemata ei kajasta tsitaat arusaama, nagu oleks naine ise üks puudega inimestest, sest viitab „neile“ kui rühmale, kuhu tema ei kuulu.

Aga ka teised osalejad kinnitasid, et üldist tähelepanu liikumispuudega inimesele on avalikkuses vähem. „Mulle tundub, et nagu enam ei ole seda vaatamist nii palju, /.../ võib-olla ma ise ka ei pane neid pilke enam tähele /.../ pilkudega on küll nagu, et sellised pilgud on olnud. Alguses noh, ma rohkem lihtsalt vaatasin seda, kuidas inimesed vaatavad mind“ (1).

Nagu tsitaadist ilmneb, võib üldmulje kujunemisel olla oluline, et ise ollakse oma haigusega harjutud, seetõttu aktsepteeritakse end niisugusena, nagu ollakse, ega märgata ka igal väljas liikumisel enam kaasinimeste pilke. Toodi aga ka välja, et kuigi „inimesed (on) avatumad ja teadlikumad, /.../ oleneb (suhtumine) ikkagi inimesest konkreetselt“ (2).

Osalejate näidete varal saab kinnitada, et ühiskonnas on suhtumine puudega inimestesse muutunud paremaks, kuid joonistub välja ka puudega inimese enda enesekindluse kasv ühiskonna liikmena.

Liikumispuue ja raseduseelne periood

Teine teema käsitles teekonda raseduseni ehk rasedusele eelnevat aega. Seda käsitleda oli oluline, sest anatoomilistest ja füsioloogilistest põhjustest lähtuvalt võib liikumispuudega naiste jaoks olla rasestumine komplitseeritud. Ka üks selles uuringus osalenud naine mainis, et tal on eelnevalt rasedused korduvalt katkenud, kuid see tõik ei olnud meditsiiniliselt seotud diagnoositud liikumispuudega.

Ilmneb, et rasestumise või raseduskogemus ei ole otseselt alati seotud puudega, kuid kogemused võivad olla traumeerivad ja mõjutada elukvaliteeti.

Ka ümbritsevate inimeste suhtumistes liikumispuudega naiste rasestumissoovi

ei toonud osalejad valdavalt midagi negatiivset esile. „Kõik on alati väga positiivsed olnud, et ma pole ühtegi halba, nagu negatiivset suhtumist saanud sellesse. /.../ meditsiini-personal ja minu lähedased ja kõik on nagu hästi toetavad olnud, et keegi pole öelnud, et, ära nüüd saa emaks või ära planeeri seda last /.../ Võib-olla on ise, minu hirmud olnud rohkem.“ (1)

Nagu tsitaat esile toob, oli tegelikkus positiivsem, kui naised ise eeldasid, samuti võib naise enda hirm lapse saamise ja emaks olemisega hakkamasaamise ees olla suurem probleem kui see tundub tervishoiutöötajate ja teiste poolt vaadates. See viitab, et liikumispuudega naised võivad vajada täiendavat psühholoogilist ja emotsionaalset nõustamist ning tuge emaks saamisel.

Leidus ka näiteid, et lähedaste ja tervishoiutöötajate negatiivset suhtumist ei tajutud, küll aga kogeti seda näiteks kohalikult sotsiaaltöötajalt. „Seal, kus ma võib-olla alguses kartsin, et on suuremad, noh, kartsin lihtsalt neid eelarvamusi, näiteks kuskil, noh, naistearsti juures või sünnitusmajas /.../, et seal tegelikult oli suhtumine väga avatud, ja isegi mul endal olid võib-olla suuremad eelarvamused, kui nendel inimestel, kes seal töötasid /.../ samas nagu poleks minu piirkonna sotsiaaltöötaja /.../ küsis küll neid küsimusi, et kas, et kuidas /.../ ma ei olnud nagu valmis selleks.“ (2)

See tsitaat toob esile, et lisaks riigi strateegilisele eesmärgile kaasata puuetega inimesed ühiskonnaellu, tuleb aidata ja toetada ka puuetega naiste hakkamasaamist emaks saamisel. Siin võib tekkida vajadus sotsiaaltöötajaid täiendavalt koolitada ja toetada, et need eesmärgid saavutada.

Liikumispuue ja rasedus

Kolmas teema käsitles rasedusega seotud asjaolusid, nagu liikumispuudest tingitud raskused, abi raseduse ajal ja kerkinud

terviseprobleemid. Näiteks toodi esile hirm rasedana kukkumiste ees. „See liikumisega ikkagi seotud, et ma kipun komistama, et ma kartsin seda. Seda kukkumisi näiteks jaa. Suure kõhuga ma paar korda kukkusin ka.“ (1)

Samuti toodi esile, et toimetulekul on vaja lähedaste abi ja tuge ning see oli naistel olemas. „No, ikka lähedaste käest, et jah. (Ohe) Et noh (kogeledes) kõrval jalutasin, siis ta oli toeks või pikemaid asju, teid, teekondi võtsin autoga ette üldse.“ (2)

Lisaks emotsionaalsele ja moraalsele toele on iga raseduse korral oluline naise ja sündiva lapse füüsiline tervis. Uuringus osalenud naised tõid tervisprobleeme esile, kuid need ei olnud naiste hinnangul seotud liikumispuudega. „Probleeme selliseid raseduse kandlusega ei olnud /.../ viimase rasedusega olin haiglas ka, aga see ei olnud liikumispuudega seotud üldse.“ (2) „Iseenesest rasedus kulges mul hästi selles mõttes, et ainuke see, mis oli, et mul oli vererõhk nagu kõrge lõpus.“ (3)

Kokkuvõtteks saab esile tuua, et naiste rasedusaegsed hirmud või ebakindlus on tegelikult omased nii puudega kui ka puudeta rasedatele. Uuringus osalenud liikumispuudega naiste parem toimetulek oli tagatud eeskätt pereliikmete ja lähedaste abi ning toetusega.

Liikumispuue ja sünnitus

Neljas teema käsitles sünnitust ja liikumispuude mõju sünnituse käigule. Osalenud naiste hulgas oli üks, kelle kogemus oli, et „sündis nagu selles mõttes ise ja, ja suht kiiresti ja, ja minul ei olnud nagu mitte midagi viga“ (3).

Teisel juhul oli planeeritud keisrilõike naise hinnangul ainuvõimalik lahendus. „Plaanilise keisrilõike teel /.../ mul ei olnud muid ootusi, sest et ma tean, et ma ei oleks saanud elu seeski hakkama selle sünnitusega, et minu keha on selle jaoks liiga nõrk, et, et ennast ja oma last nagu panna sellisesse olukorda, et, et sellel ei olnud mõtet. /.../ mõlemad korrad on

nad proovinud rääkida mulle küll, et loomulik sünnitus ja nii, aga siis kui nad on võtnud minu, ee, (paus) ravi nagu lahti.“ (1)

Tsitaadist ilmneb, et naine hindas ühelt poolt oma füüsilist võimekust loomulikult teel mitte sünnitada, teisest küljest on märkimisväärne, et sellele vaatamata on tervishoiutöötajad alati näinud põhjust arutleda loomuliku sünnituse võimaluse üle. Sama kinnitas kolmas osaleja. „Mul oli küll plaaniline keiser, aga nii, et oligi põhimõtteliselt paar päeva enne seda eeldatavat sünnituse tähtaega /.../ Aga sünnitust vastuvõttev arst tõesti oli väga avatud ja mõistev. Me uurisime igasuguseid võimalusi, et kas on kuidagi võimalik nagu teisiti ka, et niimoodi võiks ka nagu vaadata, et kas ja kuidas saab.“ (2)

Need kogemused näitavad, et raseduse ja sünnituse ajal on normiks kujunenud patsiendikeskus ning kaasamine sünnitusviisi valikuga seotud otsustesse. Samuti püüti meditsiiniliste toimingute korral võimalikult palju arvestada puudest või seisundist tulenevate vajadustega. „Näiteks tehti ka see haavaõmblus nende niitidega, mis sulanduvad, spetsiaalselt minu jaoks, et, ei pea hiljem minema neid niite veel välja võtma, mis on, noh, ainult minu jaoks oli keeruline, et nad nagu püüdsid teha minule kõik võimalikult lihtsaks.“ (2)

Nagu tulemustest võis näha, oli meditsiiniabi patsiendikeskne, lähtuti naise soovidest ja võimekusest, samuti peeti silmas mugavust ja vähest sekkumist keisrilõikega sünnituse järel.

Liikumispuue ja sünnitusjärgne aeg

Viies ja kuues teema käitlesid sünnitusjärgset aega haiglas ja kodus. Nagu osalejate kogemustest ilmnas, on abivajadus sel ajal väga suur, seda nii haiglas kui ka kodus. Mitu korda toodi aga esile, et haiglatöötajad olid

vähem valmis toetama liikumispuudega naist pärast sünnitust.

Ühe näitena toodi esile, et pärast sünnitust vajati abi nii keisrilõikehaava hooldusel kui ka tavapäraste hügieenitoimingutega. „Oleks olnud vaja abi näiteks seal pesemisel või isegi, kui nad ju ilma puudeta keisrijärgseid naisi peavad, noh, aitama ikkagi. /.../ Kuidas see minu puhul, noh, oligi näha, et nad püüavadki, ise, et väga eemale hoida.“ (2)

Selles tsitaadis on otseselt esile toodud, et haiglatöötaja hoiab eemale. Muidugi on oluline tähele panna, et pärast sünnitust soovitaksegi võimaldada perel rahulikult üksteisega tutvuda ja see kogemus ei pruugi peegeldada niivõrd konkreetsest naisest eemale hoidmise soovi, vaid tavapärast praktikat sünnitusjärgsetes palatites. Kahtlemata aga võib see viidata vajadusele juhtida haigla eeskirjades ja kodukorras tähelepanu erivajadustega naistele, sest tavapärane praktika ei pruugi nendega alati kõige õigem valik olla.

Füüsilise keskkonna probleemina haiglas töid naised välja invatualettide puudumist, mis takistas iseseisvat toimetulekut ja soodustas abi palumist toimingus, millega saadaks invatualeti olemasolul ise hakkama. „Sünnitusjärgses palatis ei ole invatualetti, et on täiesti tavalised tavatualetid, et ikkagi, et ikka ligipääsetavus on, on küll selles vallas puudulik /.../ piinlik on muidugi /.../ mis toimib sellest tulenevalt, et oled ratastoolis ja võib-olla vajad ise rohkem abi, /.../“ (2)

Nagu tsitaadist järeldub, ei ole invatualetid kõigis tervishoiuasutustes enesestmõistetavad, mis kahjuks viitab laiemale probleemile – ka mujal avalikus ruumis puudega inimeste ligipääsu ja elementaarset hügieeni tagavad ruumid sageli puuduvad või ei ole ligipääsetavad.

Vastajad töid esile ka sünnitusmaja personali tõrjuvat suhtumist, kohmetust ja vähest empaatiat liikumispuudega naise abistamisel.

See näitab teadmiste-oskuste puudumist või viitab kaudselt ühiskonna varasemale võõristusele (liikumis)puudega inimeste suhtes, kuigi esimese teema juures toodi välja positiivses suunas muutunud ühiskondlikku suhtumist. „Ma ei tea, inimene ei pea ise olema ühe käega, et õpetada seda /.../ Teda mõista või empaatiat natukene või siukest noh – sünnitav naine on, on emotsionaalselt isegi siuke /.../ Oleks, võinud olla siukest toetamist.“ (1)

Tsitaat toob esile vähest märkamist ja empaatiavõimet olukorras, kus professionaalne abistaja peaks oskama oma tegevust kohandada erineva füüsilise võimekusega inimeste vajadustele. See näitab, et spetsialistide koolitamisel tuleks sellele tähelepanu pöörata. Leiti, et probleeme võib tekitada ka emotsionaalne kohandumine erivajadusega inimese tarvidusega haiglas. „Need hooldustöötajad, et no nende puhul pean küll ütleva, et nemad ei olnud küll valmis selliseks patsientideks nagu mina olen.“ (2)

Eraldi probleemina mainisid naised lapsehooldustoimingutega seotut, eriti imetamisnõu, kus oleks vajatud rohkem abi ja tuge. „Esimesel korral kindlasti oleksin vajanud imetamisnõustamist. Aga seda ma ei saanud /.../ proovige ise ühe käega mähkida last, kes paigal ei taha püsida.“ (1)

Kaks viimast tsitaati rõhutavad juba eespool märgitud professionaalse kohandumise vajadust, aga toovad siiski esile, et nii spetsialistide väljaõppes kui ka ühiskondlikes arusaamades tuleb keskenduda erivajadustega inimestele ning nende toetamisele ja abistamisele.

Pärast sünnitust kodus esile kerkinud probleemid olid valdavalt seotud pigem lapse otsese hooldamisega, sh hirm last tõsta, hoida, liigutada, ühest kohast teise viia jne. „No see, see lapse hoidmine üldse, süles hoidmine ja see, see oli minu jaoks hirmutav /.../ lamamistool mul oli, aga mul on välja kujunenud oma nipid, kuidas ma teda tõstan, /.../“ (1)

Välja toodi ka pereliikmete või isikliku abistaja roll toimetulekul kodus. „No tegelikult on mul ju kõrval isiklik abistaja, sest mis juhtub, iialgi ei tea, saab, aitab mul erinevaid töid teha, abi on ka, aitab ka muidugi, kui ta beebi oli, siis ta aitas ka väga, väga palju, siis olime koos. Koos toimetasime, tegelt ... Et midagi lisaabi ma küll ei saanud.“ (2)

Kokkuvõttes saab välja tuua, et sünnitusjärgsel ajal vajavad liikumispuudega naised rohkem abi nii kodus kui ka haiglas. Spetsialistide ja lähedaste valmisolek naisi sel ajal toetada on oluline, mistõttu on tähtis ka igasugune abi ning tugi spetsialistidele ja lähedastele.

Struktuursed tõkked

Viimane, seitsmes teema tõi esile olulised struktuursed tõkked, mis komplitseerivad liikumispuudega naiste rasedus- ja sünnituskogemust. Näiteks toodi olulise keskkonnaprobleemina välja hoonete ligipääsetavus. „Kindlasti ligipääsetavus igale poole võiks olla hea, et kas või perearsti juurde, kui ma lähen, et siis uksed võiksid ise lahti minna, et ma saan, ilma neid uksi kiskumata vankriga sealt sisse või liftini. Et see ligipääsetavus on küll nagu väga kehv.“ (1)

Tsitaat toob esile sarnase probleemi, nagu ka sünnitusjärgne kogemus invatualettide puudumisega. Veel kord tuleb esile tuua, et kui juba tervishoiuasutused ei suuda tagada erivajadustega inimestele ligipääsetavust hoonetele ja ruumidele, siis võib-olla pidurdab see ka selle küsimusega tegelemist ühiskonnas laiemalt. Nii võib juhtuda, et liikumispuudeta inimesed ei pea seda probleemiks. Samal ajal suureneb aga just inimese koormus, kes abistab liikumispuudega naist, „keda on nagu keerukam aidata või ka raseduse lõpu poole .../ et siis oli tegelikult raske“ (2).

Peale hoonetele ligipääsu toodi esile ka sobivate meditsiinivahendite puudus. „Läbivaatusruumis ei olnud ruumi ja läbivaatustoolid ei ole kohandatud .../ sinna on

keeruline tegelikult ratastoolist pääseda .../ ei ole kaalu, et ratastooliinimest kaaluda .../ On olemas eraldi kaalud tegelikult, kuhu saab peale sõita tooliga või vähemalt istuda, et sellist võimalust üldse Tartus ei ole.“ (2)

Sarnaselt invatualettidega on ka siin mõlemiskoht ja arendusvõimalus tervishoiuasutustele, kuidas täita sisuga strateegiliselt olulised ja kesksed põhimõtted, nagu inimkeskne tervishoid ja tervishoiuteenuste kättesaadavus.

Ühe küsimusena arutati osalejatega ka tegevusterapeudi kui valdkondliku spetsialisti vajadust. Tegevusterapeudi vajadust nähti pigem liikumispuudest lähtudes, mitte otseselt seoses emadusega. Nii tõi üks vastaja esile, et „puue on kogu aeg olemas, seda peaks .../ tegevusterapeut kogu aeg tegema, et ma arvan, et seda lapsega seotut peaks tegema ämmaemand siiski“ (2).

Seitsmenda teema küsimuse juures joonistuvad välja paljud kitsaskohad, mis takistavad liikumispuudega naiste positiivsema rasedus- ja sünnituskogemuse kujunemist.

Arutelu

Uuringus käsitlesime liikumispuudega emade raseduse planeerimist, rasestumist, rasedust, sünnitust ja sünnitusjärgset aega mõjutavaid asjaolusid.

Liikumispuue võib tekkelt ja olemuselt olla väga erinev (Vanderheiden jt 2021). Ka meie intervjuueeritavatel olid liikumispuue ja selle kujunemine erinevad. Tulemuste põhjal võib öelda, et kui liikumispuue tekib elu jooksul, siis kuigi õpitakse kehaliselt toime tulema, võib lõplik kohanemine ja leppimine olla emotsionaalselt raske näiteks emana lapsega mängimisel ja tegutsemisel. Varem on Parkinsoni tõve patsientide näitel välja toodud, et haiguse ja sellest tulenevate nõuete ning vajadustega kohanemine on pikaajaline ja etapiviisiline protsess, mille jooksul tehakse elus muudatusi tasapisi siis, kui vanamoodi enam tegutseda ei saa (Lubi 2019). Spetsialistidel on vaja välja selgitada, kuidas puue

on tekkinud. See võib aidata hiljem paremini hinnata kohanduste vajadust ja rakendamisaega, neid inimesele sobivas tempos ja viisil pakkuda ning ellu viia.

Ligipääsetavus

Vaja on lahendada füüsilisest keskkonnast tulenevad piirangud, nagu kaldteede puudumine, liiga kitsad ukseavad, mittereguleeritav meditsiiniinventar ja -tehnika läbivaatusruumides, mis muudavad liikumispuudega naistele teenusele pääsemise raskeks, kui mitte võimatuks. Intervjueeritud naised leidsid, et ligipääsetavus tervishoiuteenusele on raske nii enne rasedust, raseduse ajal kui ka pärast sünnitust. Nimetati näiteks invatualettide puudumist tervishoiuasutuses, mis takistab elementaarset toimetulekut ja nõuab abi küsimist, kui seda tegelikult ei oleks vaja või kui seda tegelikult ei soovitaks.

Ühendkuningriigis tehtud Sakellariou ja Rotarou (2017) ulatusliku uuringu põhjal selgub samuti, et füüsiline ligipääs tervishoiuteenusele või hoonetele ja sotsiaalne kaasatus on raske puuetega inimestele, eelkõige naistele, mis omakorda ohustab nende tervisenäitajaid. Alexander jt (2009b) on toonud Dublini ülikoolis korraldatud ulatusliku uurimistöö tulemusena välja, et hoonete ligipääsetavus on esmane tegur, mis muudab tervishoiuteenuse kättesaadavuse meeldivaks või ebameeldivaks. Intervjueeritavate nimetatud kohandamata meditsiiniinventar tuuakse probleemina välja ka Alexander jt (2010) uuringus. Seega on oluline parendada tervishoiuasutuste füüsilist keskkonda, et tagada teenuse kättesaadavus ja kasutamisevõimalus liikumispuudega naistele.

Inimeste hoiakud

Intervjueeritavate hinnang ühiskonna üldise suhtumise kohta liikumispuudega naistesse nii raseduse ajal kui ka järel oli pigem positiivne. Siiski toodi esile isiklike näiteid ühe sotsiaaltöötaja ja haigla hooldajate kohta, kelle ebalevat

ning tõrjuvat suhtumist liikumispuudega naise rasedusesse või abistamise pärast sünnitust tajuti pigem negatiivsena. Intervjueeritavad ootavad sotsiaalvaldkonna ja haigla personalilt rohkem teadmisi, abi ja empaatilist suhtumist.

Varasemad uuringud on samuti esile toonud samalaadset stigmatiseerimist, kui naise rasedusaegne ja sünnitusjärgne võimekus seatakse kahtluse alla (Scambler 2009; Walsh-Gallagher jt 2012; Malouf jt 2017) ning tervishoiutöötajate eriteadmiste puudumist (Alexander jt 2009a; Sakellariou ja Rotarou 2017; König-Bachmann jt 2019). Seetõttu on oluline, et eri tasanditel töötavatele sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna töötajatele oleks kättesaadav täiendav teave ja koolitused, mis suurendaksid inimkesksuse rakendamist töökeskkonnas, isegi kui see võib hälbida varasematest või harjumuspärastest arusaamadest.

Liikumispuuetega naiste emaks saamise toetamisel on oluline pereliikmete positiivne hoiak, kaasatus ja abi. Intervjueeritavad tõstsid esile pereliikmete abi ja toetust. Powell jt (2017) on toonud oma uuringus välja pereliikmete hoiakute ja kaasatuse tähtsuse liikumispuuetega naiste emaduse toetamisel, rõhutades, et selles kahtlemine pärsib tegelikku toimetulekut. Pereliikmeil on vaja asjakohast teavet ja vajaduse korral peab neile pakkuma koolitust.

Tegevusterapeudi kaasamine

Tegevusterapeudi kui toetava spetsialisti abi pidasid uuringus osalenud naised liikumispuudega inimestele oluliseks puude, mitte vaid raseduse, sünnituse ega sünnitusjärgsete vajaduste tõttu. Sama on oma uuringu tulemusena sedastanud ka Wint jt (2016).

Eestis on tervishoiuvaldkonnas tegevusterapeutidest suur puudus, mistõttu ei ole võimalik teenust alati osutada (Haridusportaal 2021; Mets ja Veldre 2017). Edaspidi tuleks tervishoiuasutustel kaasata interdistsiplinaarsetesse meeskondadesse tegevusterapeut, kelle

pädevuses on ka anda soovitusi universaalse disaini põhimõtete rakendamiseks hoonete ja ruumide planeeringus, mis tagaks kõigile võrdse võimaluse teenustele ligi pääseda.

Ühiskonna sotsiaalse sidususe suurendamiseks tuleb haavatavatele rühmadele tagada kõigiga võrdsed võimalused, osutades inimkeskset tervishoiu- ja sotsiaalteenust ning pöörates tähelepanu nii taristu arendamisele kui ka spetsialistide koolitamisele.

Soovitused

- Oluline on teavitada sotsiaal- ja tervishoiuspetsialiste ning võimaldada neile koolitusi, mis aitaks (liikumis)puudega naiste emadushoolduse kvaliteeti parendada.
- (Liikumis)puudega naiste emaks saamisel ja olemisel tuleb rohkem toetada ja kaasata ka pere liikmeid.
- Interdistsiplinaarsesse meeskonda on asjakohane kaasata tervishoiuvaldkonda tundev tegevusterapeut, kes oskab ruume universaalselt planeerida ja kohandada, arvestades mitmesuguste ühiskonnarühmade vajadusi. Samuti saab ta pakkuda indiviidikeskseid tegevusterapeutilisi sekkumisi, mis toetavad ka emadushooldust.

Uuringu tugevad küljed ja piirangud

See on esimene liikumispuudega naiste emadust käsitlev uuring Eestis, mis käsitleb naiste kogemusi seoses emaduse ja emaks saamisega. Uuringu tugev kül on asjaolu, et see annab esmast teavet liikumispuudega naiste vaatenurgast seoses rasedus- ja sünnituskogemustega.

Uuringu peamine piirang on osalejate arv. Sellele vaatamata ilmnisid olulised institutsionaalsed probleemid, sest tegemist on siiani vähe uuritud temaga. Samuti tuleb tähele panna uuringu metoodikast tulenevaid piiranguid valimi moodustumisele (liikumispuudega naiste üldarv kombinatsioonis viimase raseduse ajalise piiranguga). Metoodikast lähtudes võis piiravalt mõjuda ka see, et intervjuud tehti telefonitsi ja polnud võimalik tähele panna kvalitatiivsetele meetodile omast ning vajalikku mitteverbaalset väljendusviisi.

Usume, et neile piirangutele vaatamata on tegemist olulise ja väärtusliku teabega, mis panustab ka laiemasse diskussiooni, mille keskmes on tervishoiuteenuste kättesaadavus, füüsilised jm takistused, mida liikumispuudega inimesed elu jooksul ning iga päev kogevad.

KOMMENTAAR

Mari Puuram

Eesti Puuetega Inimeste Koja nõunik

Eesti Puuetega Inimeste Kojas leiame, et on väga oluline rääkida nendel teemadel, et tõsta teadlikkust ja vähendada puude temaatika stigmatiseeritust. Seda ka nii olulise ja elumuutva rolli puhul nagu seda on emadus. Kindlasti ei peaks olema liikumispuudega naise emaks saamine ja ema olemine ühelgi moel tabuteema. Ühiskonnana saame puuetega naistele toeks olla luues ligipääsetavaid lahendusi ja suunates tähelepanu ka majanduslike ning sotsiaalsete tõkete eemaldamisele.

Viidatud allikad

- Adler, C. (2012). Spinal Cord Injury. Teoses: M. B. Early. *Physical Dysfunction Practice Skills for the Occupational Therapy Assistant*. 3rd. ed. (534–556). United States: Elsevier Mosby.
- Alexander, J., Begley, C., Higgins, A., Kavanagh, R., ... Tuohy, T. (2009a). *Women with Disabilities: Policies Governing Procedure and Practice in Service Provision in Ireland During Pregnancy, Childbirth and Early Motherhood*. Dublin: School of Nursing and Midwifery, Trinity College. <https://bit.ly/2TbVzXn> (27.02.2019).
- Alexander, J., Begley, C., Higgins, A., Kavanagh, R., ... Tuohy, T. (2010). *The Strengths and Weaknesses of Publicly-funded Irish Health Services Provided to Women with Disabilities in Relation to Pregnancy, Childbirth and Early Motherhood*. Dublin: School of Nursing and Midwifery, Trinity College. <https://bit.ly/2ELexv1> (27.02.2019).
- Alexander, J., Begley, C., Higgins, A., Kavanagh, R., ... Tuohy, T. (2009b). *Women with Disabilities: Barriers and Facilitators to Accessing Services During Pregnancy, Childbirth and Early Motherhood*. Dublin: School of Nursing and Midwifery, Trinity College. <https://bit.ly/2HacrGR> (27.02.2019).
- Boschen, K. A., Kaiser, A., Reid, D. (2012). Experiences of Parents with Spinal Cord Injury. *Sexuality and Disability*, 30(2), 123–137. doi: 10.1007/s11195-011-9238-0
- Braschinsky, M., Gross-Paju, K., Mets, H., Teder-Braschinsky, A. (2002). Sclerosis multiplex ja rasedus. *Eesti Arst*, 81(12), 812–815. <https://eestiartst.ee/sclerosis-multiplex-ja-rasedus/> (14.04.2020).
- Haridusportaal. (2021). Tegevusterapeutid eriala tutvustus. <https://haridusportaal.edu.ee/ametialad/tegevusterapeut#t%C3%B6%C3%B6%C3%B5imalused> (31.10.2021).
- Kalmus, V. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Teoses: A. Masso, M. Linno, T. Vihalemm (toim). *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalüüs> (25.04.2022).
- Kennedy, P., Tebbet, M. (2012). The experience of childbirth for women with spinal cord injuries: an interpretative phenomenology analysis study. *Disability and Rehabilitation*, 34(9), 762–769. doi: 10.3109/09638288.2011.619619
- König-Bachmann, M., Zenzmaier, C., Schildberger, B. (2019). *Health professionals' views on maternity care for women with physical disabilities: a qualitative study*. BMC Health Services Research. doi:10.1186/s12913-019-4380-y
- Laherand, M.-L. (2012). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. OÜ Sulesepp.
- Lubi, K. (2019). The adaptation of everyday practices in the adoption of chronic illness. *Health*, 23(3) 325–343. doi:10.1177%2F1363459317742263
- Lööke, A. (2014). *Liikumispuue*, 5–6. https://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2016/12/Teema_LIIKUMISPUUE_Eesti-Liikumispuudega-Inimeste-Liit.pdf (14.02.2019).
- Malouf, R., Henderson, J., Redshaw, M. (2017). Access and quality of maternity care for disabled women during pregnancy, birth and the postnatal period in England: data from a national survey. *BMJ Open*, 7. doi:10.1136/bmjopen-2017-016757
- Mercerat, C., Saias, T. (2020). Parents with physical disabilities and perinatal services: defining parents' needs and their access to services. *Disability and Society*. doi:10.1080/09687599.2020.1788513
- Mets, U. Veldre, V. (koost.) (2017). *Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: tervishoid*. Tallinn: SA Kutsekoda. https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2016/04/tervishoiu_uuringu_terviktkest.pdf (31.10.2021).
- Mitra, M., Long-Bellil, L. M., Iezzoni, L. I. Smeltzer, S. C., Smith, L. D. (2016). Pregnancy Among Women with Physical Disabilities: Unmet Needs and Recommendations on Navigating Pregnancy. *Disability and Health Journal*, 9(3), 457–463. doi:10.1016/j.dhjo.2015.12.007
- Mitra, M., Long-Bellil, L. M., Smeltzer, S. C., Iezzoni, L. I. (2015). A Perinatal Health Framework for Women with Physical Disabilities. *Disability and Health Journal*, 8(4), 499–506. doi:10.1016/j.dhjo.2015.05.007

- Philosophy and Model of Midwifery Care. Core Document.** (2018). *International Confederation of Midwives*. www.internationalmidwives.org/assets/files/definitions-files/2018/06/eng-philosophy-and-model-of-midwifery-care.pdf (30.07.2021).
- Powell, R. M., Mitra, M., Smeltzer, S. C., Long-Bellil, L. M., ... Iezzoni, L. I.** (2017). Family Attitudes and Reactions toward Pregnancy among Women with Physical Disabilities. *Women's Health Issues*, 27(3), 345–350. doi:10.1016/j.whi.2017.01.003
- Powell, R.M., Mitra, M., Schmeltzer, S.C., Long-Bellil, L.M., ... Iezzoni, L.I.** (2018). Adaptive parenting strategies used by mothers with physical disabilities caring for infants and toddlers. *Health & Social Care in the Community*, 1–10. doi:10.1111/hsc.12706
- Sakellariou, D., Rotarou, E. S.** (2017). Access to healthcare for men and women with disabilities in the UK: secondary analysis of cross-sectional data. *BMJ Open*, 7(8), e016614. doi:10.1136/bmjopen-2017-016614
- Scambler, G.** (2009). Health-related Stigma. *Sociology of Health & Illness*, 31(3), 411–455. doi: 10.1111/j.1467-9566.2009.01161.x
- Tegevusterapeut, tase 6. Kutsestandard.** (2018). Tallinn: Tervishoiu Kutsenõukogu. www.kutsereregister.ee/ctrl/et/Standardid/exportPdf/10684200/ (24.03.2019).
- Vanderheiden, G.C., Jordan, B.J., Lazar, J.** (2021). *Overview by major disability groups. Handbook of Human Factors and Ergonomics, Fifth Edition*. Gavriel Salvendy and Waldemar Karwowski. John Wiley & Sons, Inc.
- Walsh-Gallagher, D., Sinclair, M., McConkey, R.** (2012). The ambiguity of disabled women's experiences of pregnancy, childbirth and motherhood: A phenomenological understanding. *Midwifery*, 28(2), 156–162. doi:10.1016/j.midw.2011.01.003
- Wint, A. J., Smith, D. L., Iezzoni, L. I.** (2016). Mothers With Physical Disability: Child Care Adaptations at Home. *The American Journal of Occupational Therapy*, 70(6). doi: 10.5014/ajot.2016.021477
- Ämmaemanduse arengukava 2019–2024.** (2019). Eesti Ämmaemandate Ühing. www.ammaemand.org.ee/wp-content/uploads/2019/04/A%cc%88mmaemanduse-arengukava_2019-2024.pdf (30.06.2021).

AUTORID

Marika Merits, MA

Lõpetanud Tartu Ülikooli eripedagoogika ja psühholoogia erialal. Töötab Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli tervishariduskeskuses juhtivlektori ja psühholoogina. Tema peamised uurimishuvid on haavatavad sihtrühmad ühiskonnas, sh erivajadusega patsiendid emadushoolduses ja nende nõustamine. Lõpetanud raseduskriisi nõustaja täiendusõppe.

Kadi Lubi, PhD (meedia ja kommunikatsioon)

Tallinna Tehnikaülikooli teadur ja e-tervise magistriõppekava programmijuht. Peamised uurimishuvid on seotud tervisekommunikatsiooni ja meditsiinisotsioloogiaga, keskendudes küsimustele, miks on inimestel vahel keeruline täita neile pandud iseseisva otsustaja ja vastutaja rolli terviseküsimustes, aga ka sellele, kuidas parendada tervise ja haigusega seotud kommunikatsiooni ning kaasamist, et jõuda inimkeskse(ma) tervishoiusüsteemi.

Anneliis Aavik, BSc

Õppinud Tartu Ülikoolis bioloogiat ja geenitehnoloogiat ning lõpetanud Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli tegevusterapeudi erialal. Õpib tegevusteraapiat Jönköpingi Ülikooli magistriõppes ja töötab Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli tervishariduskeskuses tegevusteraapia õppejõu-õpetajana. Peamine uurimishuvi on erivajadusega kliendi tegevusterapeutiline sekkumine. Eesti Tegevusterapeutide Liidu juhatuse esimees.

Ewe Alliksoo*õppekava programmijuht, Tartu Ülikooli Pärnu kolledž*

Magistriõppekava „Inimesekeskne sotsiaalne innovatsioon“

Tartu Ülikooli Pärnu kolledži uus õppekava ühendab sotsiaalse ja tervishoiuvaldkonnas tegutsemise pädevused, et anda süvendatud tõenduspõhiseid teadmisi sotsiaalvaldkonna innovatsioonist ning toetada õppija professionaalset arengut.

Tartu Ülikooli Pärnu kolledž korraldas 2020. aasta suvel küsitluse, et selgitada välja sotsiaalvaldkonnas töötavate inimeste huvi õpingute vastu teises kõrgharidusastmes. Selles osales 288 hoolekande- või tervishoiusektori spetsialisti, kellest 153-l oli rakenduskõrgharidus või bakalaureusekraad. Neist üle poole soovis jätkata õpinguid magistritasemel, 51 vastajat avaldas soovi sobiva võimaluse avanemisel alustada magistriõpingutega sotsiaaltöö erialal.

Teekond õppekavani

Tööjõuvajaduse- ja prognoosisüsteemi OSKA raporti (Pihl ja Krusell 2020) kohaselt on avaliku halduse sotsiaalvaldkonnas hõivatud 3200 inimest ja lähitulevikus nähakse hõive kasvu ligikaudu 20%. Selle põhjus on tööcalise elanikkonna vananemine, suund personaalsematele teenustele ning vajadus pakkuda põhjalikumat

nõustamist ja tuge. OSKA raport toob välja ka kasvava vajaduse sotsiaal-, töö- ja tervishoiuvaldkonna teenusedisainerite ning -osutajate järele.

Rahvastiku tervise arengukavas 2020–2030 märgitakse, et rahvastiku vananemise tõttu suureneb eakate, krooniliste haigustega ja toimetulekuraskustes inimeste hulk, mistõttu järjest kasvab ka vajadus selliste tervise- ja sotsiaalteenuste järele, mis nõuavad suuremat rahastust. „Kui soovitakse pakkuda kvaliteetset ja inimeste vajadustest lähtuvat abi, mis võimaldab tagada võimalikult hea elukvaliteedi, tuleb tegutseda senisest paindlikumalt ja loomitumalt,“ nenditakse arengukavas.

Üha tähtsam on kaasamine ja personaalsus. Selleks on vaja osata märgata ja mõista kliendi käitumist, tulla toime ootamatutes olukordades, suhelda kliendiga talle arusaadavas keeles.

Inimesekeskuse üks alus on funktsioneerimisvõime mõistmine. Tähtis on hinnata inimese kehalist, vaimset ja keskkonnaga koostoimes avalduvat toimetulekut. Sotsiaaltöötaja ja nõustaja erialal vajatakse eriteadmisi kliendirühmadest (nt lapsed, eakad, sõltlased, psüühilise erivajadusega inimesed jt), nende nõustamisest ja nendega töötamisest. Väga tähtis on osata kohaneda kiiresti muutuva töö sisu ning töökeskkonnaga, töötada tulemuslikult meeskondades ja võrgustikes. Oluline on analüüsioskus, et mõista probleeme, osata neid lahendada, otsuseid langetada ja teenuseid kujundada.

Sotsiaalse innovatsiooni lõimimine sotsiaaltöösse võimaldab leida valdkondlikele probleemidele lahendusi. Sotsiaalvaldkonnas tähendab innovatsioon pigem uusi tegutsemisviise ja poliitikaid, mille abil parandada teenuste kvaliteeti, mõjusust ja kättesaadavust või vajadusest tulenevalt kujundada uusi teenuseid. (Social Services Europe 2012)

Magistrikava keskmes on valdkondlik koordineeritud koostöö, mis on suunatud inimesekesksete lahenduste väljatöötamisele.

Üha enam tõuseb päevakorda sotsiaaltöötajate koostöö siduserialade spetsialistidega, nagu perearstid, haridustöötajad, politseinikud, õed jt, ning valdkonna teaduslade akadeemiliste töötajatega, kes on teoorias pädevad ja oskavad hästi uuringuid korraldada. Sotsiaalse innovatsiooni suurem potentsiaal peitub selle võimes liita kõiki osalisi. Ekspertide hinnangul on tänapäeva nõudlikus sotsiaaltöös pädevamad magistritaseme lõpetanud (Jöers-Türn ja Leoma 2016).

Õppekava arendusse kaasasime sotsiaal-kindlustusameti, sotsiaalministeeriumi, töötukassa ja Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni ning

teisi partnereid. Pidasime silmas sotsiaalvaldkonna arendamise soovitusi, mis eksperdid on esitanud OSKA raportites, ning koostöösutlikkust ja lõimitud tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonna teenuste arendamist.

Õppekava keskmes on koostöö, analüüs, lahendused ja teenusearendus

Magistrikava keskmes on valdkondlik koordineeritud koostöö, mis on suunatud inimesekesksete lahenduste väljatöötamisele. Omandatakse metoodilised oskused ja teadmised, et leida lahendusi kõigi sihtrühmade heaolu silmas pidades. Magistriõpe annab teadmised ja oskused, mis aitavad kohaneda kiiresti muutuva töö sisu ja töökeskkonnaga, aga ka tulemuslikuks tööks meeskondades ja võrgustikes. Samuti omandatakse analüüsi- oskused, et mõista ja lahendada probleeme, langetada otsuseid ning arendada teenuste väljatöötamise võimekust.

Õppekava koosneb kolmest põhimoodulist (66 EAP), vaba- (4 EAP) ja valikainete (15 EAP), praktika (6 EAP) ja magistritöö (29 EAP) moodulist.

Esimese mooduli ained (22 EAP) annavad laiapõhjalised teadmised inimese ja ühiskonna suhetest ning koostoimest, käsitledes sotsiaal- ja tervishoiupoliitikat, inimõigusi, ettevõtlust ja heaolu teemasid. Teine moodul (22 EAP) keskendub inimvara hoidmisele ja arendamisele ning annab teadmisi inimese tervises seisundist ja seda mõjutavatest teguritest ning taastumisvõimalustest. Kolmas moodul (22 EAP) on pühendatud isikukesksete teenuste arendamisele ja integratsioonile ning annab teadmised, kuidas teha eri valdkondade ja piirkondade vahelist koostööd. Tähelepanu pööratakse ka enesejuhtimisele. Neljanda mooduliga (29 EAP) omandatakse teadustöö tegemise oskused.

Inimene ja ühiskond (22 EAP)
Inimvara hoidmine ja arendamine (22 EAP)
Isikukesksete teenuste arendamine ja integratsioon (22 EAP)

Valikained (15 EAP) või rahvusvaheline õpikogemus (15 EAP)

Teadustöö metoodika (29 EAP)

Praktika (6 EAP)

Vabaained (4 EAP)

Joonis. Magistriõppekava „Inimesekeskne sotsiaalne innovatsioon“

Õppetöö toimub sessioonõppes üks kord kuus. Õpitakse nii auditooriumis (loengutes, seminaridel ja praktikumides), veebi vahendusel kui ka iseseisvalt. Õppekava sobib neile, kes juba töötavad erialal ning kellel on vaja teadmisi uuendada ja edasi arendada praktilisi oskusi.

Õppida saab ainult osakoormusega. Õppimine on tasuline. Õppetasu maks- takse ainepunkti hinna alusel vastavalt registreeritud ainete mahule semestris või

semestritasuna. Ainepunkti hinna alusel makstes on õppetasu 60 eurot ainepunkti eest. Semestritasu on 1200 eurot. Planeeritud õppetöö maht osakoormusega õppes on 40 EAP õppeaastas, mis jaguneb kahe semestri vahel. Õpe kestab kolm aastat.

Õppima ootame kõiki, kellel sõnapaar „sotsiaalne innovatsioon“ paneb silma särada.

Õppekava info leiab Tartu Ülikooli kodu- lehelt.

Viidatud allikad

Pihl, K., Krusell, S. (koost.) (2020). *Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: avalik haldus*.

Tallinn: SA Kutsekoda. https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2017/10/Uuringuaruanne_AH__2611_veebi.pdf (11.05.2022).

Jõers-Türn, K., Leoma, R. (koost.) (2016). *Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: sotsiaaltöö valdkond*. Tallinn: SA Kutsekoda. https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2016/04/SotsiaaltoosKA_tervik_veeb.pdf (11.05.2022).

Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030 (2020). www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Tervishoid/rahvatervis/rta_2020-2030.pdf (11.05.2022).

Social services Europe (2012). *Social Innovation: The Role of Social Service Providers*. www.feantsa.org/download/social_services_europe_062012_briefing_on_social_innovation4668816150820211891.pdf (11.05.2022).

Marju Selja mälestuseks

Selle aasta veebruaris meie hulgast lahkunud sotsiaaltöö õpetaja ja ajakirja kolleegiumi liige Marju Selg oli pühendunud Eesti sotsiaaltöö edendaja. Mis mälestused on temast jäänud õppejõu, kolleegi ja kaasteelisenä, mis põhimõtted ja teemad olid talle tähtsad artikliautorinä?

Marju Selg (21.04.1951 – 22.02.2022)

Foto: erakogu

Judit Strömpl, kolleeg ühiskonnateaduste instituudis ja ajakirja kolleegiumis

Raske on uskuda, et Marju ei äva enam kunagi oma kabineti ust Lossi tänav 36. Seal viibis ta pikki tööpäevi, eriti viimastel pandeemia-aastatel. Tore oli teada, et ukse taga istub Marju, kellega saab sõna vahetada, midagi küsida või mõtteid jagada.

Meie kollegiaalne sõprus Marjuga algas 1997. aastal, kui ajakirjas Sotsiaaltöö ilmus minu esimene artikkel sotsiaaltöö uurimise spetsiifikast. Meil oli instituudi koosolek, Marju istus minu kõrvale ja oma salajase naerutusega ütles, et luges mu artiklit. Esimese reaktsiooninä ehmusin ja valmistusin kriitikat kuulama. Äga kriitika asemel tuli sisukas erialane arutelu, mis jätkus aastaid.

Marjuga oli õnn koos töötada, sest just temaga õnnestus reaalselt kogeda avatud sisukat dialoogi – sellist dialoogi, mida osalejad võtavad tõsiselt, kartmata puudutada kriitilisi küsimusi, vaielda, ausalt avada oma vaateid, kuulata ära teise poole argumente. Selline dialoog aitab edasi mõelda ja areneda. Sellises dialoogis osalejad on üksteisele nn kriitilised sõbrad, millela ei teki tõsist teadust! Vaidlesime Marjuga palju ega olnud igas erialaküsimuses ühel meelel. Siiski austasime teineteise vaateid, võtsime teist tõsiselt ja see aitas mind vähemalt põhjalikumalt läbi mõelda oma argumente ja saada selgust oma vaadetes. See oli hetk, kui minu tõeline integratsioon Eesti ühiskonda ja ka mu professionaalne kasv algas. Marju oli minu kriitiline sõber, kes andis mõista, et võtab mind tõsiselt, austab ja väärtustab! Tõsiseltvõetavus iseloomustas Marjut õppejõuna. Julgen öelda, et keegi meist ei pühendunud nii palju õpetamisele, tudengitööde

parandamisele, tagasiside andmisele kui Marju.

Meenuvad õppetooli sisulised koosolekud, kus arutasime Marju pakutud aktuaalseid erialaküsimusi, mis aitasid kaasa sotsiaaltöö õpetamise kvaliteedi parandamisele ülikoolis.

Pärast õppetoolide sulgemist muutusid meie arutelud privaatsemateks, osaliselt liikusid ajakirja Sotsiaaltöö kolleegiumisse. Imetlesin alati Marju entusiasmi, millega ta tegutses ajakirja kvaliteedi parandamisel. Meie kvaliteetne, mitmekülgne erialaajakiri on selline suuresti tänu Marjule.

Imetlemist väärt oli ka Marju praktiline ettevõtlikus. Meenutan alati imetluse ja tänuga novembrit 2002, kui kaitsesin doktoritööd Tampere ülikoolis. Õppetoolis tekkis mõte, et hea oleks see siduda ülikoolide koostöö arendamisega ja võiksime õppetooli inimestega sõita Tamperele. Marju oli alles hiljuti saanud juhiloa ja pakkus, et viib meid ise sinna mikrobussiga. Mõeldud – tehtud! Ma ei tea täpselt, kust ta mikrobussi rentis, aga ta sõidutas meid sinna ja tagasi. Kahtlemata arenes selle reisi käigus meie õppetool kogukonnana.

Kõike, mida Marju tegi, tegi ta hingega, rõõmsameelselt ja korralikult.

Meil kõigil on väga kurb ja jääme Marjut kaua igatsema. Ta oleks võinud veel palju häid ja olulisi asju korda saata. Kui aga vaadata Marju elule, võib öelda, et see on väarika inimese väarikas elu – ilus tervik.

Jüri Kõre, kolleeg sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika instituudis

Mitu aastakümnet kül-gülje kõrval tööd ja pingutust, sekka näpuotsaga ühistegevust peaks andma meile kolleegist piisava teadmise. Aga ikka juhtub nii, et ühel hetkel

avab ta näituse või annab trükki luuleraamatu. Tegelikult sa teda ikka ei tundnud! Siit ka minu kahtlused, kui sain ettepaneku Marjut meenutada. Kas teadsin tema poolsalajasi, varjul olevaid, kuid mitte varjatud, kõige põnevamaid mõtteid?

Marju kündis sotsiaaltöö vaatenurgast oma vagu. Sotsiaaltöö teooria, selle valgustamine kas või ajakirja Sotsiaaltöö lugejatele nii ajaloo kui ka tänase päeva kontekstis. Lai vaade sotsiaaltöö praktikale, olgu selle elementide otsimine-leidmine korteriühistute kui kogukondade tegevuses, raamatukogutöötajate või moodsa ametinimetusega infokorraldajate igapäevatöös, suurettevõtete personaliosakondade ülesannete hulgast. Ja üliõpilased, keda ei saa kõrvalseisjana kokku lugeda. Sest oma esimese või teise sotsiaaltöötaja hariduseni jõudnute kõrval oli neidki, kes lõppsihini ei jõudnud. Kuigi Marju pingutas kõigi oma üliõpilaste ja juhendatavate nimel ühepalju.

Mõni Marju kolleegidest kirjeldab teda teiselt kirgliku inimesena. Mina kabinetikaaslasena nägin tema energiat töövälises elus. Päriselus. Autojuhtimisõiguse saamisel ei mällanud ta oodata rohelise vahtralehe „koltumist“, vaid alustas kihutamist Euroopa kiirteedel. Minus tekib siimaani kerge kõhedus, kui jõuan autojuhina üle naaberriigi piiri. Aga nende lähemate ja kaugemate naabrite üleslugemiseks, kelle linnatänavatel või külavahel Marju oma truu Škodaga seilas, jääb sõrmedest kindlasti puudu. Küllap jagus neisse reisidesse nii närvikõdi kui ka nalja ja naeru.

Meie koos töötamise viimastel aastatel nägin kõrvalt, kuidas ta tegeles ühistu esimehena oma kortermaja ja selle kollektiiviga. See oli imetlusväärne, kui kiiresti ja tõhusalt ta pikemat aega laakil olnud asjaajamise ja tegemata tööd korda sai.

Kuid abikaasa Matti kõrval oli vaieldamatult tema suurim kirk ja armastus maakodu Lahemaal. Eskiiside joonistamine (projektit lubatud hoonete ehitamiseks), ehitajate otsimine ja nende töö „järelevalve“. Sekka suhtlus kogukonnaga, mille mõnelegi liikmele oli vaja rakendada sotsiaaltöönõkse. Vaevalt et napid suvekuud kõigi nende toimetuste kõrval puhkamiseks piisavalt aega jätsid. Kui aga Lahemaa-aega oleks rohkem antud, oleks Marju päris kindlasti saanud kohapeal kogukonna liidriks.

Tööpäeva lõpupoole oli nii minul kui ka Marjul kombeks helistada abikaasale ja emba-kumba, anda teada soovist üheskoos koju minna või vajadusest kauemaks tööle jääda. Neid kordi, kui Marju sõnadega „Head ööd“ andis Mattile edasi teate hilisemast kojutulekust, oli ilmselt liiga palju.

On asju, mida keegi Marjust paremini ei teinud, ja valdkondi, kuhu kõrvalseisjad ei saa sekkuda. Kuid algatusi, ideid ja eesmärgiseadeid, mis tema nimega seotud, jagub! Jõudu kaasteelistele nende asjade edasiviimiseks.

Regina Lind, kolleeg Sotsiaaltöö ajakirjas

Marju Selg liitus ajakirja Sotsiaaltöö kolleegiumiga 2014. aastal. Tema tihe koostöö erialaajakirja toimetusega algas aga oluliselt varem: aastal 2000 kirjutas Marju kolmeosalise artiklisarja sotsiaaltööst perekonnaga ja tollane kolleegium valis ta aasta parimaks autoriks. Kohtusime esimest korda, kui Marju tuli toimetusse autasu vastu võtma. Ta kandis seda tiitlit uhkelt ja jäi selle vääriliseks ka järgnevatel aastatel, kirjutades aina uusi märgilisi lugusid: maa-sotsiaaltööst, erialaterminoloogiast, kliendi eluilmast, eetikast, sotsiaaltöö ajaloost ja kõige rohkem sellest, kuidas toetada sotsiaaltöötajat. Marju andis toimetusele alati

ka head nõu, kui abi küsisime, ning innustas üliõpilasi ja kolleege sotsiaaltööst kirjutama.

Marju uskus sotsiaaltöötajal olevat ühiskonnas eriline missioon: hoolitseda, et me kõik saaksime osa ühiskonna hüvedest ja keegi ei jääks muredega üksi. Ta pidas kutseala arendamisel vajalikuks lähtuda sotsiaaltöö teadmusest, olla paindlik, väärtustada reflektiivpraktikat ja teadmiste koosloomet. Seetõttu lõi ta sotsiaaltöö õpetamise kõrval kaasa sotsiaaltöö edendamisele pühendunud kogudes, nagu Kutsekoja sotsiaalhoolekande nõukogu, ESTA eetikakomitee, Tervise Arengu Instituudi sotsiaalvaldkonna koolitusnõukogu ja ajakirja Sotsiaaltöö toimetuse kolleegium.

„Vaja on diskussiooni. See tekib siis, kui ilmub üks artikkel ja seda loetakse ja siis sellele vastatakse erinevatest vaatenurkadest, arutletakse, üks kritiseerib ja lükkab ümber, teine toetab, lisatakse uusi teadmisi“ – selline oli Marju ettekujutus kolleegide suhtlusest erialaajakirja vahendusel. Sotsiaaltööst kirjutamist ja erialakeele arendamist pidas Marju vajalikuks teiselgi põhjusel: „See, kuidas meie tippaseme spetsialistidena erialastes tekstides asju nimetame, on ülimalt oluline, sest nimetamine peegeldab mõtlemist ja omakorda ka kujundab mõtlemist.“ Ta tundis kaasa sotsiaaltöötajatele, kelle jaoks on bürokraatlik lähenemine ja kantseliit igapäevane tegelikkus.

Veel üks Marjule südamelähedane teema oli sotsiaaltöö ajalugu. „Oma päritolu (pere ajaloo) teadmine tugevdab inimese identiteeti ja väärikust. Institutsioonide ja professionide ajaloo tundmine lisab ametiuhkust ja väärikust, tugevdab professionaalset identiteeti. See on mõtlemisaine seoses sotsiaaltöö mainega ühiskonnas,“ oli ta rääkinud tudengitele, ärgitades sotsiaaltöö ajalugu talletama ja uurima. Sotsiaaltöö ajakirjas on ilmunud Marju artiklid Ameerika

sotsiaaltöö pioneeridest Mary Richmondist ja Jane Addamsist, aga ka näiteks Vene sotsiaalpedagoogika uuendajast Anton Makarenkost.

Ära märkida tuleb ka Marju tegevus Eesti sotsiaaltöö jaoks oluliste tekstide tõlkijana.

„Olen üsna kindlal seisukohal, et erialaseid tekste peaksid tõlkima sotsiaaltöö inimesed ise, sest kui seda korralikult teha, siis see on tohutult arendav tegevus. Milleks see võimalus kellelegi teisele anda!“, põhjendas Marju ükskord, miks peab välisautorite tekstide toomist Eesti lugejateni oluliseks.

Marju sulest on tulnud näiteks rahvusvahelise sotsiaaltöö definitsiooni (2014 inglise keelest) ja dokumendi „Eetika-põhimõtted sotsiaaltöös“ (2019 inglise

keelest), dokumendi „Argipäev, väärtused, elu, eetika. Sotsiaalala spetsialisti eetilised juhised“ (2012 soome keelest), Hans van Ewijki ja paljude teiste välisautorite artiklite tõlked, ta on aidatanud eesti keelde ümber panna ka kogumiku „Mõtisklusi sotsiaaltööst“ (Wilken ja van Ewijk 2016).

Viimane Marju enda lugu, mille kirjutamisega ta nägi palju vaeva, ilmus numbris 1/2021 ja räägib sellest, et sotsiaaltöötaja töö tulemuslikkus, töörahulolu ning ametis püsimine oleneb paljuski juhtkonna toetusest, säästvast töökorraldusest ja sisekliimast. Mõtlesime koos keeleteimetajaga mitut pealkirjavarianti, kuid, nagu ikka, tuli parim pakkumine Marjult endalt: „Hea sotsiaaltöötaja on hästi hoitud“.

Esimene eestikeelne inimõigusi käsitlev kogumik

Õiguskantsleri Kantslei eestvedamisel on valmis saanud unikaalne interdistsiplinaarne raamat „Inimõigused“, mis annab ülevaate inimõiguste kaitse teooriast ja praktikast. Raamat koosneb 26 peatükist, milles käsitletakse peamisi inimõiguste teemasid: näiteks inimõiguste ajalugu, ÜRO inimõiguste kaitse süsteem, inimõiguste uurimise metodoloogia, usuvabadus, kogunemise ja sõnavabadus, laste õigused, puuetega inimeste õigused, naistevastane vägivald, seksuaal- ja reproduktiivõigused.

Raamatu 33 autori seas on õiguskantsleri nõunikud, Eesti ja välisriikide ülikoolide teadlased, kohtunikud, advokaadid, eksperdid mitmest riigiasutusest ja vabakonnast.

Raamat on tasuta kättesaadav veebilehel www.inimõigusteraamat.ee. Samalt veebilehelt on võimalik alla laadida ka raamatu PDF-faili.

Lisaks raamatule leiab veebilehelt inimõigusteteemalise blogi, milles ilmuvad regulaarselt lühemad raamatu teemasid toetavad postitused.

Õiguskantsleri Kantslei eestvedamisel on valmis saanud unikaalne 26 peatükist koosnev interdistsiplinaarne raamat, mis annab eestikeelse ülevaate inimõiguste kaitse teooriast ja praktikast. Raamatu 33 autori seas on õiguskantsleri nõunikud, Eesti ja välisriikide ülikoolide teadlased, kohtunikud, advokaadid, eksperdid mitmest riigiasutusest ja vabakonnast.

VEEBILOOD

Ajakirja Sotsiaaltöö veebilehel www.tai.ee/sotsiaaltöö saab lugeda ka neid artikleid, mis ei ole avaldatud paberil.

Analüüs. Pikaajalise hoolduse tulevik on keeruline, kuid lootusrikas
Lenno Uusküla

Korraldus. Omavalitsused valmistuvad puudega laste tugiteenuste projekti lõppemiseks
Marta Rohtla

Uurimus. Asendushooldusel laste kaasamine oma eluga seotud otsustesse
Helen Saarnik

Teenus. Vaabi andmebaas aitab kriisi ajal spetsialisti kiiremini leida
Martina Tramberg, Neveli Niit

Kogemus. Vabatahtlikuks olemise kogemus: sotsiaaltöö tudengid kogusid abi sõjaohvritele
Valter Parve

Statistika. Toimetulekutoetuse maksmine 2017.–2021. aastal
Sotsiaalministeeriumi analüüsi ja statistika osakond

Tule osale ja mõtle kaasa eetilise ennetuse teemal!

28. septembril iga-aastaselt
tervisedenduse konverentsil
www.tai.ee/tervisedenduse-konverents-2022

28.–30. septembrini
Euroopa Ennetusuuringute
Ühingu aastakonverentsil
Tallinnas
www.tai.ee/euspr-konverents-2022